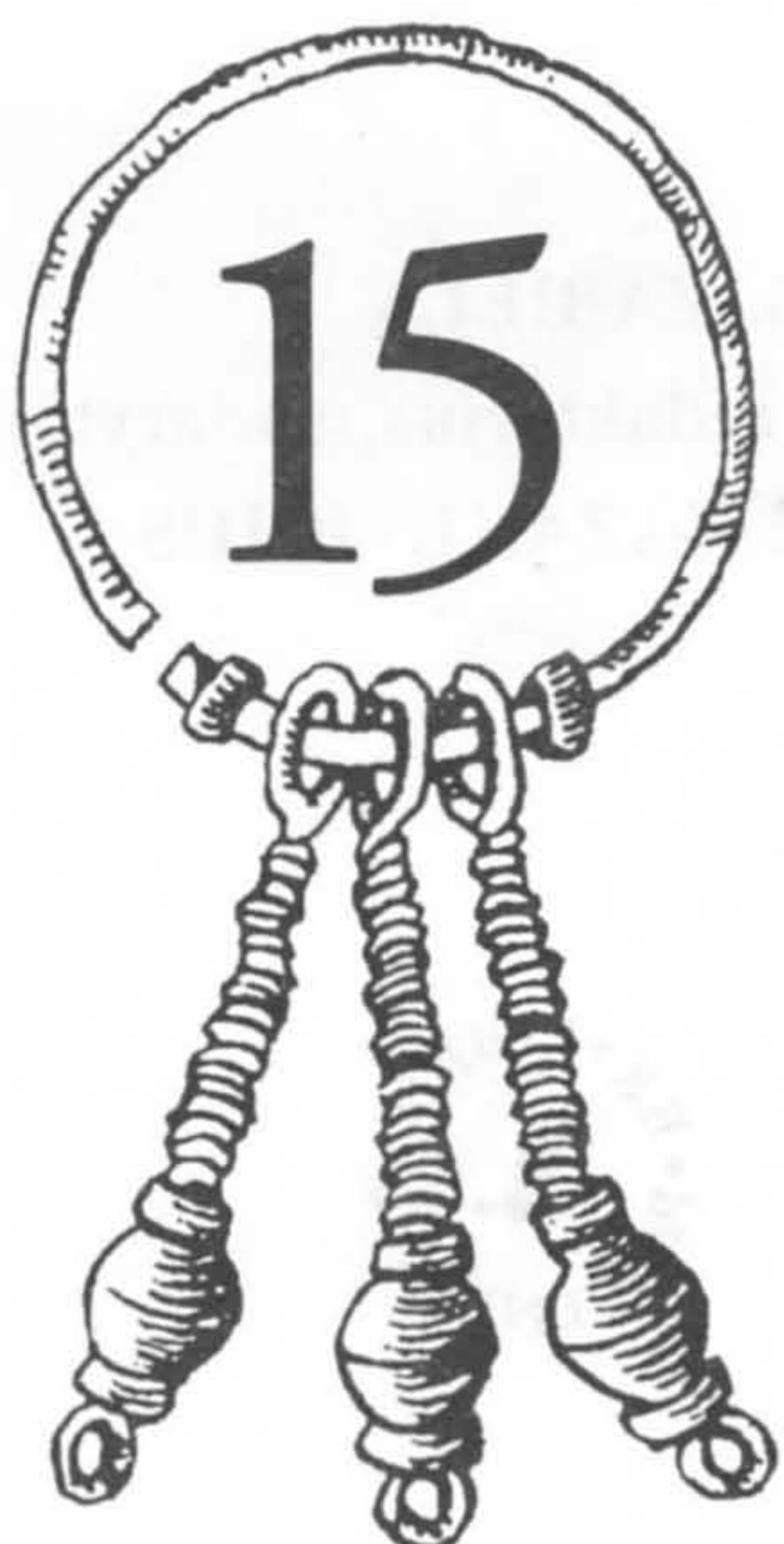

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

SKIRIAMA PRANO KULIKAUŠKO 85-mečio JUBILIEJUI

VILNIUS 1998

Redaktoriai

Dr. J. Kardelytė (*lietuvių kalba*)
H. Jarvis (*anglų kalba*)
V. Kornikienė (*rusų kalba*)

Redakcinė kolegija

Dr. G. ZABIELA
(ats. redaktorius, sudarytojas)
Dr. V. KAZAKЕVIČIUS

A. BEZZENBERGERIO ARCHEOLOGINIAI TYRINĖJIMAI KLAIPÉDOS KRAŠTE

LINAS TAMULYNAS

ĮŽANGA

Klaipėdos kraštas–vakarinė Lietuvos dalis–savitas netik savo istorija, bet ir proistore. Dėkinga geografinė padėtis – betarpiskas sąlytis su Baltijos jūra, Nemuno žemupiu, jo žiotimis bei Kuršių mariomis–visais laikais lémė čia gyvenusių žmonių materialinės gerovės išskirtinumą, pa-lyginti su kitais dabartinės Lietuvos regionais.

Vélyvajame neolite Lietuvos teritorijoje pasirodžiusi Virvelinės keramikos kultūra ryškiausiai išsiskiria būtent Klaipėdos krašte, tiksliau–Kuršių Nerijoje (Rimantienė, 1984, p. 202). Žalvario ir ankstyvojo geležies amžiaus laikotarpiais dabartinė vakarų Lietuva (ir Klaipėdos kraštas) taip pat ryškiai skyrėsi nuo likusios Lietuvos dalies. Šiame regione neaptikta ankstyvųjų piliakalnių, būdingų rytų Lietuvoje paplitusiai Brūkšniuotosios keramikos kultūrai, o Vakarų baltų pilkapių kultūrai būdingi pilkapiai su akmenų vainikais ir kitokiomis akmenų konstrukcijomis pilkapio viduje aptinkami tik Klaipėdos krašto šiaurinėje dalyje (šiuo metu čia žinomi tik Šlažių, Egliškių, Kretingalės, Šlikių ir Mižeikių pilkapyrai). Taigi šis Klaipėdos krašto proistorės tarpsnis nepasiduoda Lietuvos archeologų priimtam kultūriniam skirstymui ir yra vienas iš opesnių klausimų Lietuvos archeologijoje, nes atsitiktinių bronzinių žalvario ir ankstyvojo geležies amžiaus dirbinių koncentracija Šilutės apylinkėse (žr. Grigalavičienė, 1995, p. 147, pav. 82), p. 156, pav. 88) verčia manyti, kad Klaipėdos krašte šiuo laikotarpiu būta savitos, dar gerai nepažintos kultūros.

Senajame geležies amžiuje šiaurinei Klaipėdos krašto daliai būdingi kapinynai su akmenų vainikais; jie apima didesnį plotą nei ankstyvojo geležies amžiaus pilkapyrai su akmenų konstrukcijomis, nors pastarieji ir laikomi genetiskai susijusiais su kapinynu, kur randami akmenų vainikai, grupe, kaip kitu pilkapių raidos etapu (Michelberetas, 1986, p. 30). Nemuno žemupyje (pietinėje Klaipėdos krašto dalyje) šiame laikotarpyje atsiranda savita, kol kas mažai tyrinėta plokštinių kapinynų grupė. Abiejų šių kultūrių sričių laidojimo paminklai pasižymi įkapių turtinumu ir įvairove. Vakarų Lietuvos kapuose rasta daugiausia romeniškų monetų (Michelbertas, 1986, p. 191), Šilu-

tės apylinkėse koncentruojasi didžiausias B₁ periodo kapų skaičius; būtent iš čia, prof. M. Michelberto nuomone, B₁ periode prasidėjo gyventojų migracija į Žemaitijos ir šiaurės Lietuvos pilkapių sritį (ten pat, p. 193, pav. 83).

Vidurinio geležies amžiaus Klaipėdos krašto laidojimo vietos ir jų inventorius taip pat užima išskirtinę vietą Lietuvos proistorėje ir archeologinėje medžiagoje. Čia randama V–IX a. kuršių, lamatiečių ir skalvių kapinynų. Lamatiečių ir pietinė kuršių kapinynų dalis laikotarpio pradžioje (iki VI a.) iš senojo geležies amžiaus paveldėtą kapų įrengimo bruožą–akmenų vainikus (Tautavičius, 1996, p. 45). Kuršių kapinynai paplitę senojo geležies amžiaus kapinynų su akmenų vainikais srityje. Klaipėdos krašte jie randami šiaurinėje dalyje. Nuo VIII a. prabaigos čia pradeda plisti deginimo paprotys. Šio regiono kapai vieni turtingiausiai Lietuvoje. Remiantis kuršių kapinynų medžiaga, neretai apibūdinama visos Lietuvos VIII–XII a. kultūra. Lamatos kapinynai–savita kapinynų grupė, susiformavusi iš pietinės kapinynų su akmenų vainikais grupės dalies ir paplitusi Šilutės–Švėkšnos–Priekulės apylinkėse. Ir čia nuo VII–VIII a. keičiasi laido-sena–plinta mirusiuju deginimo paprotys, nors iki IX a. dar vyrauja griautiniai kapai. Lamatos kapinynai turi daug bendrų bruožų su iš pietus nuo jų esančiais skalvių kapinynais, jų atsiradimas–iki šiol diskutuotinas klausimas (Tautavičius, 1996, p. 80–81). Senajame geležies amžiuje Nemuno ir Jūros žemupiuose išsiskyrusi plokštinių kapinynų grupė; čia nuo V–VI a. pasiekia, o nuo IX a. išivyrėja mirusiuju deginimo paprotys (Tautavičius, 1996, p. 81). Tai savita, dar mažai tyrinėta kapinynų grupė. Jos priklau-symas skalviams ir netgi ryšys su ankstesniais Nemuno žemupio kapinynais kol kas yra diskutuotinas dalykas (Šimėnas, 1994a; Tautavičius, 1996, p. 83–84).

Vélyvajame geležies amžiuje Klaipėdos krašto teritorijoje toliau plėtojosi viduriniame geležies amžiuje susifor-mavusios turtingos kultūros su savo tradicijomis; apie jas archeologai sprendžia daugiausia iš laidojimo vietose ran-damų daiktų.

Be laidojimo vietų, Klaipėdos krašte žinomas ir kito-kios archeologinių objektų rūšys. Iš jų minėtini piliakalniai, senovės gyvenvietės ir senovės gynybiniai įtvirtinimai.

Pastarieji objektai kol kas mažai tyrinėti ir apie jų paplitimą bei chronologinę priklausomybę kalbėti ankstoka.

Visų rūšių archeologinių objektų moksliniai tyrinėjimai prasidėjo XIX a. viduryje, kai Europoje ir Rytprūsiuose pradėjo formuotis archeologijos mokslas. Klaipėdos kraštas, kaip Rytų Prūsijos provincija, archeologų sulaukė XIX a. antrojoje pusėje. Iš pirmųjų mokslininkų, susidomėjusių šio regiono proistorijos, dažniausiai minimi Otto Tischleris ir Adalbertas Bezzenbergeris. Lietuvos archeologų darbuose ypač dažnai minima europinio masto kalbininko, žymaus archeologo, Kenigsbergo universiteto profesoriaus A. Bezzenbergerio pavardė.

A. Bezzenbergeris – vienintelis Kenigsbergo archeologas, Klaipėdos krašte tyrinėjės daugiau nei dvi dešimtis objektų. Jis taip pat vienintelis iki Antrojo pasaulinio karo tyrinėjės ir visų laikotarpių, visų kultūrinių grupių objektus šiame regione. Ir nors A. Bezzenbergeris nepaskelbė platesnių apibendrinamujų darbų, jo tyrinėjimais rēmėsi kiti mokslininkai, sudarydami Klaipėdos krašto (vėliau – visos Lietuvos) proistorės periodizaciją, nustatydami tame kultūrines grupes.

Lietuvos archeologai, kalbėdami apie XIX a. archeologinius tyrinėjimus, A. Bezzenbergerį dažnai mini savo darbų įvadinėse dalyse. Tačiau dažniausiai tik pasakoma, kad Rytprūsiuose XIX a. pabaigoje tie tyrinėjimai buvę sistemingesni ir moksliškesni, palyginti su tyrinėjimų darbais tuomet Rusijai priklausiusioje Lietuvos dalyje. Pamini A. Bezzenbergerio tyrinėti objektais, tačiau nieko nekalbama nei apie tyrinėjimų eigą, nei apie kasinėjimų metodiką, nei apskritai apie A. Bezzenbergerio požiūrį į archeologiją ir proistorę.

Mokslo bei mokslo populiarinimo literatūroje kartais teigama, kad A. Bezzenbergeris, remdamasis kalbiniais ir archeoliginiais tyrinėjimais, įrodės baltų ar Klaipėdos krašte gyvenusių lietuvių autochtoniškumą nuo seniausių laikų iki Ordino atėjimo (Lietuvių etnogenezė, p. 24; Gelžinis, 1987, 1996, p. 38–39). Vienas šio darbo tikslų – išsiaiškinti tos tezės pagrįstumą.

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – supažindinti su A. Bezzenbergerio archeologiniais tyrinėjimais Klaipėdos krašte ir jo požiūriu į šio regiono proistorę bei jos tyrimus.

A. Bezzenbergerio mokslinis palikimas susideda iš jo studijų kalbotyros, folkloristikos, etnografijos ir archeologijos srityje. Tad šiame straipsnyje bus paminėti ir svarbiausieji jo nuopelnai Klaipėdos krašto kalbotyrai ir etnografijai, juo ba kada šios sritys yra susiję su archeologija.

ŠALTINIAI

Apie A. Bezzenbergerio, kaip archeologo, veiklą galima spręsti iš jo tyrinėjimų, kuriuos atspindi publikuotoji medžiaga. Visa ši medžiaga išspausdinta Prūsos senovės

draugijos (Altertumsgesellschaft Prussia) leidinyje „Prūsijos senovės draugijos posėdžių pranešimai“ („Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia“).

Apie draugijos narių archeologinius kasinėjimus galima sužinoti ne tik iš straipsnių, bet ir iš ataskaitinių posėdžių protokolų, kuriuose buvo surašoma, kas ir kur kasinėjo. Iki A. Bezzenbergerio vadovavimo draugijai pradžios (1891 m.) tokį posėdžių protokolai nebuvu skelbiami. Kiekviename leidinio numeryje būdavo įdedamas draugijos tarybos pirmininko straipsnelis apie nuveiktus darbus; čia ir atsispindėdavo visi jos narių archeologiniai tyrinėjimai per metus. Nuo 1891 m. tokios ekspedicijos būdavo aptariamos lapkričio gale per ataskaitinius posėdžius.

Nors skelbiant tyrinėtojų ir tirtujų objektų sąrašus patys tyrinėjimai nebuvu plačiau komentuojami, vis dėlto, galima susidaryti bendrą įspūdį apie tyrimų mastą ir tyrinėtų objektų skaičių. Ataskaitinio posėdžio metu aptartieji archeologijos objektais, leidinyje paskutinį kartą išvardyti 1908 metais. Šių metų posėdžių protokolai buvo paskelbti 23-iojo tomo antrame sasiuvinyste, išleistame 1919 metais. Kitas draugijos leidinys pasirodė 1923 m., t. y. jau po A. Bezzenbergerio mirties, gerokai pakeitęs savo veidą. Nuo 1923 m. posėdžių protokolai spausdinami nebebuvo, dėl to apie draugijos narių archeologines ekspedicijas po 1908 m. galima spręsti tik iš skelbtos medžiagos, kuri néra labai gausi, palyginti su tyrinėjimų apimtimi. Dažnai medžiaga nebuvo skelbiama, o jei ir skelbiama, tai be apibendrinimų – tik aprašoma kas ir kokiam gylyje buvo rasta. Vertinant iš šiandienos pozicijų, tai buvo ne mokslinės publikacijos, o kasinėjimų ataskaitos; tokias šiandien privalo rašyti kiekvienas Lietuvos archeologas. Tačiau XIX a. pabaigoje toks medžiagos paskelbimas buvo pažangus reiškinys.

Kitas šaltinis, padėjęs susipažinti su A. Bezzenbergerio archeologiniais tyrinėjimais Klaipėdos krašte – jo susirašinėjimas su Šilutės dvarininku Hugo Scheu'jumi. Šie laiškai laikomi Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriaus fonde – F-12; jis buvo suformuotas iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos rankraščių *varia*. Iš kur ir kada šie laiškai pateko į Kauną, neaišku, galima spėti, kad jie čia bus pakliuvę apie 1937 m., kai mirus H. Scheu'jui į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą buvo perduotos retos knygos iš jo asmeninės bibliotekos, užrašytos jai dvarininko testamentu. Dabar Mokslų akademijos rankraštyne yra daugiau nei 300 laiškų, rašytų nuo 1882 iki 1921 metų. Tai daugiausiai atvirlaiškiai, kur A. Bezzenbergeris savo draugui praneša, kada atvyksias į Šilutę, susirašinėjimas asmeniniais klausimais (giminų sveikata, finansiniai reikalai ir t.t.). Nors informacijos apie archeologinius tyrinėjimus laiškuose mažoka, tačiau tik iš jų parvyko sužinoti apie E. Volterio tyrinėjimus Šernų kapinyne 1883 m., (čia planavo dirbti ir A. Bezzenbergeris), taip pat apie Mižeikių pilkapyno tyrinėjimus 1887 metais. Tik šių laiškų dėka tapo aišku, koks svarbus vaidmuo, A. Bezzenbergeriui tyrinėjant Klaipėdos kraštą, teko H. Scheu'jui. Šie laiškai – naujas šaltinis, teikiantis medžiagos apie A. Bezzenbergerio asmenybę ir veiklą. Jais, matyt, reikėtų pla-

čiau pasidomėti ne tik archeologams, bet ir kalbininkams, ir istorikams.

ISTORIOGRAFIJA

Apie A. Bezzengerio, kaip archeologo, darbus platesnių studijų kol kas nėra. Kiek daugiau informacijos galima rasti apie jį kaip apie asmenybę ar kalbotyrininką. Biografija aprašyta jo 70-mečio progai skirtame J. Gerulio straipsnyje (Gerulis, 1921), taip pat J. Yčo straipsnyje, parašytame jau profesoriui mirus (Yčas, 1924). Abiejuose šiuose straipsniuose galima rasti tik pagrindinius A. Bezzengerio biografijos bei jo asmenybę nusakančius faktus. A. Sabaliausko darbuose apžvelgiama A. Bezzengerio, kaip kalbininko, veikla (Sabaliauskas, 1979; 1980).

Pirmas ir bene išsamiausias darbas, kur kalbama apie A. Bezzengerio archeologinę veiklą – M. Eberto straipsnis, tiksliau – kalba, sakyta A. Bezzengerio atminimui Kenigsbergo 1923 m. sausio 13 d. (Ebert, 1923). Kitas darbas – tai šių dienų lenkų archeologo, Varmijos ir Mozūrų muzejaus Olštyne darbuotojo M. Hoffmanno populiarus straipsnis apie A. Bezzengerį kaip archeologą, kalbininką, istoriką ir etnografią (Hoffmann, 1992), tačiau jo straipsnyje archeologiniai tyrinėjimai Klaipėdos krašte neaptariami.

dem Gebiet der indogermanischen Sprachen“. Iki pat mirties A. Bezzengeris buvo vienas šio leidinio, kuris „indoeuropeistikos istorijoje suvaidino labai svarbų vaidmenį“, redaktorių (Sabaliauskas, 1979, p.83).

1879 m. A. Bezzengeris daug prisidėjo prie „Lietuvių literatūros draugijos“ („Lithuanische litterarische Gesellschaft“) įkūrimo, o 1880 m., atsisakęs karjeros Getinge, atvyko į Kenigsbergą ir tenykiščiame universitete pradėjo dirbti sanskrito ir lyginamosios kalbotyros ordinariu profesoriumi. Tais pačiais metais vedė Heleną Schultz; ji, atrodo, buvo Šilutės dvarininko H. Scheu'aus žmonos Jane Mary Schultz giminaitė. A. Bezzengerio sūnus Ernestas buvo sužadėtas su Scheu'ų dukra Hellena, bet dėl jo ankstyvos mirties 1905 m. jungtuvės neįvyko. Pastarieji faktai turėjo nemažą įtaką A. Bezzengerio darbams, ypač jo archeologinių tyrinėjimų geografijai.

Nuo 1888 m. A. Bezzengeris, kaip karališkasis inspektorius, organizuoja neturtingųjų studentų pietus. 1889–1890 m. buvo išrinktas dekanu, o 1890–1891–Kenigsbergo universiteto rektoriu. 1891 m. ima vadovauti Prūsijos senovės draugijai.

Dar kartą universiteto rektoriu A. Bezzengeris tapo 1918 m., kai „Karaliaučiaus studentai buvo visai pašalinę Universiteto rektorių ir šiaip įvyko didžiausia, vokiečių, bet ne rusų maštibu, suirutė...“ (Yčas, 1924, p.50). Antrą kartą *Rector Magnificus* jis išbuvo iki 1921 m. A. Bezzengeris mirė 1922 m. lapkričio 4 d. Palaidotas Kenigsberge, Neu-Rossgartener kapinėse (dabar kapo vieta nežinoma).

A. BEZZENBERGERIO BIOGRAFIJA

Adalbertas Bezzengeris gimė 1851 m. balandžio 14 d. Kaselio miesto mokyklų inspektorius evangeliškoje šeimoje. 1859–1869 m. ten mokėsi Frydricho licējuje, 1869–1872 m. studijavo Getingeno universitete. Parašės darbą apie gotų kalbos prieveiksmius ir dalelytes, ši universitetą baigė kaip *Doctoris Philosophiae* ir išvyko tobulintis į Miuncheno universitetą. Čia domėjosi germanistikos problemomis, o savo mokytojo Teodoro Benfey paskatintas, „griebesi“ indoeuropeistikos problemų. Ir nors iš to nepaskelbė didesnės apimties studijų, tačiau kai kurie straipsniai suvaidino svarbų vaidmenį šio mokslo istorijoje (plačiau žr. Sabaliauskas, 1979, p. 83).

1874 m. apgynės habilitacinį darbą iš gotų kalbos istorijos, 23 metų mokslininkas tapo Getingeno universiteto privatdocentu, o nuo 1879 m.–ekstraordinariu profesoriumi. 1877 m. jis įkūrė pirmajį indoeuropiečių kalbotyros problemoms skirtą žurnalą „Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen“; iki 1892 m. jis redagavo vienas, o nuo 1893 m. drauge su W. Prellwitzu. 1906 m. šis leidinys buvo sujungtas su kitu panašios paskirties žurnalui – „Zeitschrift für vergleichende Schprachforschung auf

BALTŲ KALBOTYROS DARBAI

Baltų filologijos problemomis A. Bezzengeris pradėjo domėtis tobulindamas Miuncheno universitete. Šios krypties veiklą pradėjo senųjų baltų kalbų tekstu publikavimu. 1874 m. su plačiais komentariais paskelbė M. Mažvydo 1547 m. katekizmą (tais laikais buvo žinomas vienintelis egzempliorius Kenigsberge), 1875 m.–latvišką liuteronų katekizmą, 1877 m. išleido monografiją „Lietuvių kalbos apybraiža“, kuri iki 1967 m. buvo pagrindinis tokio pobūdžio darbas (Sabaliauskas, 1979, p. 84). 1882 m. paskelbiami A. Bezzengerio „Lietuviškieji tyrinėjimai“ („Lithuanische Forschungen“) – knyga labai svarbi folkloro tyrinėtojams ir dialektologams. Daugeliu atvejų „tai yra pagrindinis šaltinis jau išnykusioms lietuvių kalbos tamėms pažinti“ (ten pat, p. 85). Lietuvių kalbos tyrimams buvo skirta ir daugelis straipsnių, kur nagrinėjamos temos, susiję su lietuvių kalbos akcentologija, istorine gramatika, istorine morfologija, leksika (ten pat, p. 85–86).

A. Bezzengeris domėjosi ne tik lietuvių, bet ir prūsų kalba bei jos paminklais. 1897 m. kartu su V. Zimonu pa-

skelbė fotografinių Elbingo žodynėli, surado ir paskelbė iki tol nežinotų senovės prūsų kalbos fragmentų, 1907 m. paskelbė studiją apie svarbiausio senovės prūsų kalbos paminklo, vadinamojo trečiojo katekizmo, kalbą, tyrinėjo prūsų asmenvardžius, recenzavo kitus prūsistikos tyrinėtojus; jo recenzijos laikytinos visai savarankiškomis šios baltų kalbos studijomis (ten pat, p. 86).

Nemažai jis nuveikė tirdamas ir latvių kalbą. Be jau minėto senųjų raštų publikavimo, vertingi jo veikalai „Apie Prūsijos latvių kalbą“ („Über die Sprache der preußische Letten“), „Latvių kalbos tarmių studijos“ („Lettische Dialekt-Studien“). Prie latvistikos (kalbos požiūriu) priskirtina ir 1889 m. Štutgarte leidžiamoje knygų serijoje „Forschungen zur Deutschen Landes und Volkskunde“ pasirodžiusi A. Bezzenbergerio knyga „Kuršių Nerija ir jos gyventojai“ („Die kurische Nehrung und ihre Bewohner“) (Bezzenberger, 1889); joje skaitytojai visapusiškai supažindinami su Kuršių Nerija ir XIX a. Kuršių Nerijos gyventojais, kurie laikomi latviais (Kabelka, 1982, p.73; Zinkevičius, 1987, p.24).

Su Mažaja Lietuva glaudžiai susiję tik keli, bet labai svarbūs A. Bezzenbergerio straipsniai: „Lietuvių–prūsų sieja“ („Die litauisch–preussische Grenze“) ir „Apie kai kurių vietovardžių paplitimą Rytprūsiuose“ („Über die verbreitung einiger Ortsnamen in Ostpreussen“), išspausdinti leidinyje „Senprūsių ménraštis“ („Altpreußische Monatsschrift“) (Bezzenberger, 1882, 1883). Straipsniai skirti nustatyti ribai tarp prūsiškuju (Altpreussischen) ir lietuviškuju (Preussisch–litauschen) vietovardžių bei vandenvardžių. Šie straipsniai pasirodė kaip atsakas į 1858 m. išleistą M. Toeppeno „Istorinė–lyginamają Prūsijos geografiją“, ir tai buvo pirmasis bandymas kalbotyros pagalba nustatyti ribas, iki kurių Ordino užkariavimo metu gyvenę lietuviai. Straipsnių esmė buvo ta, kad A. Bezzenbergeris manė, jog toponimai, kuriuose yra *-keim-*, esą sudaryti iš prūsų *caymis* (vok. „*dorf*“), su *-garb-* – iš prūsų *garbis* (vok. „*berg*“), su *-app-* – iš prūsų *ape* (vok. „*fluss*“). Atitinkami lietuviški būtų su *-kehmen*, *-kallen* ir *-up-*. A. Bezzenbergerio nuomone, riba tarp šių toponimų grupių paplitimo turėjo rodyti ribą tarp lietuvių ir prūsų genčių XIII a. (A. Bezzenbergerio minėti labiausiai į vakarus nutolę lietuviškieji toponimai parodyti pav. 4). Autorius pabrėžė, jog lietuviški toponimai čia atsirado ne kaip kolonizacijos padarinys, kad lietuviai neturėjo jokių siekių plėstis į senovės prūsų žemes (Bezzenberger, 1882, p. 653–654). Idomūs ir A. Bezzenbergerio teiginiai dėl dabartinės vakarų Lietuvos teritorijoje paplitusių toponimų su *-kul*, *-kule*, *-kuhn*. Tokie pavadinimai, jo nuomone, sietini su kuršiais, nes latvių „*kule*“ = vokiečių „*dorf*“ (Bezzenberger, 1882, p.655).

Pačią naujausią, kalbos duomenimis argumentuotą prūsų–lietuvių ribą išvedė Vilius Péteraitis (Péteraitis, 1992). Jos susidarymą (nelabai aišku, kuo remdamasis) autorius datuoja 700 m. pr. Kr. – 500 m. Ši riba eina truputį vakariau nei A. Bezzenbergerio išvestoji, tačiau ji išvesta remiantis kiek kitais kriterijais.

V. Péteraičio duomenimis sandas *-ap-* aptinkamas ne tik prūsų, bet ir kituose Vakarų Europos tirkiniuose varduose (ten pat, 1992, p. 65), o *-up-* paplitęs „keltų, ilirų, trakų–dakų ir germanų kalbų plotuose“. Neišplėstinė šaknis *kul-* sietina su lietuvių kulys („*lanka*“, „*užsisukimas*“, „*kampus*“), nors *kūl-* sietina su lietuvių *kūlis* („*akmuo*“) (ten pat, 1992, p.110), o pastarasis žodis, atrodo, yra kuršių palikimas (Zinkevičius, 1987, p. 22).

Taigi, kaip matyti iš šios trumpos A. Bezzenbergerio baltų kalbų tyrinėjimų apžvalgos, Mažosios Lietuvos gyventojų kalba nebuvo išskirtinis jo tyrinėjimų objektas. Bandymas nustatyti prūsų–lietuvių gyvenamas ribas buvo tik atsakas į M. Toeppeno darbą. Vėliau prie šios temos A. Bezzenbergeris negrįžo, nes tam nebuvo reikalo. Lietuvių apgyventų teritorijų ribų bei lietuvių atsiradimo Rytprūsiuose klausimai buvo suaktualinti tik po Pirmojo pasaulinio karo, ir A. Bezzenbergerio, kaip ižymaus mokslininko, vardas bei minėti jo straipsniai tapo įvairių, dažnai netgi ne mokslinių, o politinių spekuliacijų objektu.

ETNOGRAFINIAI TYRINĖJIMAI

Etnografiniai tyrinėjimai, kaip viena iš A. Bezzenbergerio mokslinės veiklos krypčių, yra glaudžiai susiję su jo kalbiniais tyrinėjimais.

Pirmasis straipsnis, susijęs su lietuvių etnografija, pasirodė 1875 m. „Senprūsių ménraštyje“. Vadinosi jis „Lietuvių Joninės“ („Das Johannifest der Litauer“) ir buvo skirtas tradicinei lietuvių šventei–Joninėms. Pasak V. Miliaus, tai buvo „ypač pažymėtina išsamumu jo studija“ (Milius, 1964, p. 30). Lietuviškos etnografinės medžiagos rasime ir jau minėtoje A. Bezzenbergerio knygoje „Lietuviškieji tyrinėjimai“, išleistoje 1882 metais. Sioje knygoje pristatoma tautosakos pavyzdžių iš daugelio jos rūsių: pasakų, misių, patarlių, užkeikimų, 67 dainos, kurios buvo surinktos tiek Prūsijoje, tiek Rusijai priklausiusioje Lietuvos teritorijoje, 34 dainų melodijos (Niemi, 1996, p. 34). Be šios monografijos, lietuvių folkloro galima rasti ir kitose A. Bezzenbergerio studijose. Reikia pasakyti, kad A. Bezzenbergeris savo studijose nesistengė išskirti Mažosios Lietuvos regiono iš kitų lietuvių apgyventų sričių; savo tyrinėjimais stengėsi tik fiksuoti Prūsijoje gyvenusiu lietuvininkų papročius, bet ne lyginti juos su kitų regionų lietuvių papročiais.

1879 m. A. Bezzenbergeris lankėsi Tilžėje ir buvo tarp tų 14 mokslo vyrų, kurie 1879 m. spalio mén. 14 d. pasiraše „Atsišaukimą“ dėl „Lietuvių literatūros draugijos“ įkūrimo. Šios draugijos leidinyje „Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft“ išspausdintus A. Bezzenbergerio straipsnus, susijusius su lietuvių etnografija yra apžvelgės V. Milius knygėje „Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija“ (Milius, 1993, p. 42–87). Dėmesi patraukia vienas pranešimas – „Rytprūsiai ir jų kaimynai etnogra-

finiu požiūriu“ („Ostpreußen und seine Nachbarschaft in ethnographischer Hinsicht“), skaitytas draugijos 1888 m. spalio 11 d. posėdyje ir referuotas jos leidinyje (Bezzenberger, 1893a). Šiame straipsnyje atskleidžia labai platus A. Bezzenbergerio požiūris į etnografinius tyrinėjimus. Jo nuomone, „etnografiniams tyrinėjimams svarbiausi yra du dalykai, t.y. kūno sudėjimas (Körperbau) ir kalba. Trečioje vietoje yra tautinis kostiumas, drabužiai ir įrankiai. Pastarieji be pirmųjų dvieju yra labai menkos mokslinės vertės“ (Bezzenberger, 1893, p. 187). Svarbiausi pranešimo teiginiai būtų šie:

1. Rytinė prūsų, išnykusių XVII a. pab., apgyventa teritorija rytuose baigėsi ties riba *Moosbruch–Norkitten–Darkehmen–Goldapp*.

2. Iki 1230 m. lenkai gyveno Kulmo srityje, o i Rytprūsius pradėjo keltis tik XVI a.

3. Kuršių Nerijos gyventojai—senujų kuršių palikuonys, nuo XIV–XV a. gyvenantys ir Sembos pusiasalyje; tą rodo vietovardžiai *Großkuhren*, *Neukuhren* ir *Cranz*.

4. Lietuviai Rytprūsiuose susiskaidė į Tilžės, Ragainės ir Stalupėnų tarmes. Pastaroji sietina su XIII a. jotvingiais

Kaip matyti iš šių tezių, etnografijos dabartine prasme šiuose teiginiuose, švelniai tariant, mažoka. Tačiau šie teiginiai svarbūs tuo, kad parodo A. Bezzenbergerio nuostata, jog sprendžiant etnines problemas svarbiausias dalykas yra kalba.

1886 m. „Senprūsių ménraštyje“ pasirodė jo straipsnis „Apie lietuvišką namą“ („Über das litauische Haus“). Ta pačia tema 1894 m. leidinyje „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia“ buvo išspausdintos „Pastabos apie namų statybą rusiškoje Lietuvoje ir dalyje Kuršo“ („Bemerkungen über den Hausbau im russischen Litauen und in einem Teile Kurlands“). Būtent šie du straipsniai vertinami kaip reikšmingiausias A. Bezzenbergerio įnašas į lietuvių etnografinius tyrinėjimus, nes „jo hipotezė apie lietuvių gyvenamujų namų raidą, sujungiant atskirus pastatus po vienu stogu, vėliau susilaukė daugelio tyrinėtojų pritarimo“ (Milius, 1964, p. 30). Pristatydamas savo etnografinius tyrinėjimus, A. Bezzenbergeris gausiai panaudodavo ir kalbinę medžiagą; tas dar kartą patvirtina jo platų požiūrį į etnografiją.

Kiek mažiau informacijos turime apie jo, kaip etnografo, veiklą Prūsijos Senovės draugijoje, taip pat, beje, ir apie lietuvių etnografinę medžiagą šios draugijos rinkiniuose. O kad tokios būta, galima išitikinti pavarcius minėtą draugijos leidinį „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia“. Štai, pavyzdžiui, 1891 m. gegužės mėn. 22 d. posėdyje A. Bezzenbergeris pristatė „krivūlę“ iš Baičių kaimo, 1891 m. lapkričio mėn. 20 d.—lietuvišką žagrę („litauische Wendepflugs“), nepamiršdamas paminėti, jog ten ji vadina „sukamuoju stagucių“, ir lietuviškai išvardydamas visas jos dalis (Sb. Prussia, 1892, p. 43). Beje, toks žagrės pavadinimas („stagutis“), „Lietuvių kalbos atlaso“ duomenimis, užfiksotas tik Kalotėje, Klaipėdos r. (Lietuvių, 1977, p. 23, 105).

Kiek mažiau žinoma apie A. Bezzenbergerio, kaip etnografo, organizacinę veiklą. Apie Lietuvių literatūros draugijos veiklą bei jos narių suorganizuotą muziejų—Lietuvių namą, stovėjusį Tilžėje, Jokubynės parke, bent jau iki 1938 m. (Milius, 1993, p. 82), kai kas žinoma, o apie Kenigsberge veikusį Tėviškės muziejų po atviru dangumi, užėmusį 5 ha plotą, duomenų nedaug. I šį muziejų „buvo suvežta daugiau kaip trisdešimt lietuvių, mozūrų, taip pat ir vakarinės Prūsijos dalies gyventojų gyvenamujų, ūkininkų, gamybinių ir kulto pastatų“ (Milius, 1964, p. 30). Jo įkūrėjas buvo A. Bezzenbergeris (ten pat, p. 30), tačiau ką, be organizacinio darbo, konkrečiai jis nuveikė, kol kas neaišku. Galima tik spėti, jog A. Bezzenbergeris, kaip lietuviškos statybos žinovas, galėjo konsultuoti būtent lietuviškų pastatų klausimais, o kad čia jis buvo autoritetas, galima išitikinti paskaičius 1911 m. išleistą R. Dethlefsono knygą apie Rytų Prūsijos kaimo namus ir medines bažnyčias. Čia autorius nurodo, kad renkant medžiagą tarp vertinagą paramą jam suteikusių asmenų buvės ir dr. A. Bezzenbergeris, kuris „...pateikė tikslų žinių apie Lietuvą...“ (žr. knygos vertimą į lietuvių kalbą: Detlefzenas, 1995, p. 6).

Taigi, aktyviai darbuodamas baltų kalbotyros srityje, rinkdamas lietuvišką etnografinę medžiagą, A. Bezzenbergeris turėjo galimybę plačiau pažvelgti į Mažosios Lietuvos gyventojus, tačiau to nedarė. Jis nekėlė sau uždavinio, pasitelkės etnografinius duomenis, spręsti lietuvių atsiradimo Prūsijoje klausimo. Jam svarbu buvo tik viena—skubėti surinkti faktus apie šią „mirštančią tautą“, todėl istoriografijoje minimą A. Bezzenbergerio darbų svarbą dažnai lydi žodžiai „pirmą kartą“, „pirmasis“.

Reikia prisiminti ir tai, kad šis mokslininkas užėmė aukštas pareigas Kenigsbergo universitete, buvo aktyvus visuomenininkas, be to, domėjosi ne tik indoeuropiečių kalbotyra ir lietuvių etnografija, bet yra žinomas ir kaip vienas iš geriausių Rytų Prūsijos archeologų, o savo plačiais tyrinėjimais Klaipėdos krašte daug nusipelnęs ir Lietuvos archeologijos mokslui.

ARCHEOLGINĖ VEIKLA IR PROISTORĖS KLAUSIMAI DARBUOSE IKI 1891 M.

XIX a. viduryje, kai buvo suprasta, kad žemėje glūdintų protėvių palikimą galima interpretuoti kaip mokslo objektą, daugelis intelektualų ēmėsi kastuvo ir mėgino savo jėgas archeologijoje. Toks užsiėmimas labai sudomino humanitarus, kuriems rūpejo tautos šaknys, jos senovės palikimasis. Šios priežastys į archeologiją atvedė ir Adalbertą Bezzenbergerį, apie kurį, kaip archeologą, daugiausia galima spręsti iš Prūsijos senovės draugijos leidinyje skelbtos jo tyrinėjimų medžiagos. Pirmieji archeologiniai A. Bezzenbergerio straipsniai pasirodė 1891 m., kai jis tapo šios draugijos

tarybos pirmininku. Tačiau tai nereiškia, kad iki 1891 m. A. Bezzenbergeris nesidomėjo proistore ir jos šaltiniais.

Kaip jau minėta, į Kenigsbergą A. Bezzenbergeris atvyko 1881 metais. Kada jis pradėjo domėtis archeologija, konkrečiai atsakyti negalima. Sprendžiant iš tuo metu Kenigsberge veikusių Gamtos ir visuomenės (Physikalisch-ökonomischen Gesellschaft) ir Prūsijos senovės draugijų leidiniuose skelbiama į tą draugiją muziejus patekusių archeologinių radinių sąrašu, A. Bezzenbergeris pradėjo rinkti senienas apie 1887 m., o iš jo laiškų Scheu'jui matyti, kad archeologiniai kasinėjimais būsimasis profesorius, matyt, susidomėjo tuo pat atvykės į Rytprūsių sostinę.

Ankstyviausias dokumentas, kuriame užsimenama apie A. Bezzenbergerio archeologinius kasinėjimus, – jo 1883 03 04 laiškas H. Scheu'jui, kuriame rašoma, kad, tyrinėdamas palaidojimų vietas, jis nieko neradės. Kokios tai vienos – laiške nesakoma.

Kituose 1883 m. laiškuose H. Scheu'jui A. Bezzenbergeris užsimena apie Šernų kapyno kasinėjimus: prašoma suorganizuoti ponui Wolteriui nakvynę, informuoti apie kasinėjimų pradžią poną Lohmeyerį. Iš 1883 08 19 laiško, kuriame A. Bezzenbergeris dėkoja už galimybę kasinėti Šernuose pono Wolterio vardu, aišku, kad ši ekspedicija buvo tuo metu suorganizuota, bet neaišku, ar pats A. Bezzenbergeris joje dalyvavo, nes 1883 10 28 laiške apgailestauja, kad iš kasinėjimų vasarą nieko neišėję. Akivaizdu, kad jau 1883 m. A. Bezzenbergeris bandė kasinėti. Deja, ką nors konkretesnio apie šią ekspediciją pasakyti kol kas neįmanoma.

Dar vienas nelabai aiškus faktas iš A. Bezzenbergerio, kaip archeologo, biografijos–Mižeikių pilkapių kasinėjimai. Mižeikių pilkapyną A. Bezzenbergeris plačiau tyrinėjo 1891 m., tačiau 1887 08 04 laiškas H. Scheu'jui, kuriame A. Bezzenbergeris rašo, kad ponas Lohmeyeris klauzia, ar galėsias jis šią vasarą kasinėti Mižeikiuose, rodytų, jog tais metais pilkapynas buvo tyrinėtas. Šių tyrinėjimų rezultatų, atrodo, taip pat nesužinosime.

Kiti A. Bezzenbergerio, kaip archeologo, veiklos iki 1891 m. faktai susiję su Kuršių Nerijos žvalgymais.

1887 m. į Gamtos ir visuomenės draugijos muziejų A. Bezzenbergeris perdavė ornamentuotų šukių iš Drumsack radimvietės prie Juodkrantės ir bronzinį ietigali, rastą ant kopos Gauzerallis, esančios į šiaurę nuo Juodkrantės (Tischler, 1889, p. 14).

Šie radiniai tapo A. Bezzenbergerio žvalgymų Kuršių Nerijoje pradžia. Profesorius labai mėgo Juodkrantėje poilsiauti vasarą, tačiau laiko veltui neleido ir vis aplankydavo pustomas akmens amžiaus gyvenviečių vietas, kur pasirinkdavo radinių.

1889 m. Štutgarte buvo išleistas jau minėtas A. Bezzenbergerio veikalas „Kuršių Nerija ir jos gyventojai“ (Bezzenberger, 1889). Leidinyje pateikiama šio unikalaus gamtos kampelio geologinių, etnografinių, kalbinių duomenų. Archeologinei informacijai skirta 11 knygos puslapių (Bez-

zenberger, 1889, p. 242–253). Didesnė jų dalis (7,5 puslapio) yra pažodinis nuorašas iš O. Tischlerio straipsnio „Pranešimas apie gamtos ir visuomenės mokslų draugijos pristorinius antropologinius darbus“ (Tischler, 1878). To knygos autorius ir neneigia, sakydamas, jog „nebuvo galiama parašyti ką nors geresnio“ (Bezzenberger, 1889, p. 243).

O. Tischlerio straipsnio pagrindinės mintys buvo tos, kad Kuršių Nerijos apgyvenimo seniausieji pėdsakai siekia neolitą; iš šio laikotarpio randama trijų grupių keramikos liekanų: pirmosios grupės „urnos“ didelės, mažai ornamentuotos, jų aukštis lygus pločiu ir siekia net iki 0,4 m (Narvos kultūros ?), antrosios – „gražios“, gausiai puoštos virvelių išpaudais (Pamarių kultūros ?), trečiąją grupę sudaro O. Tischleriui tik iš Kuršių Nerijos pažistami plokšti ovalūs dubenėliai. Straipsnyje minimi titnaginiai įrankiai bei akmeniniai kirviai, daugelis jų buvę iš diorito (kadangi nėra iliustracijų, tai įrankių formos ne visai aiškios). Iš dabartinėje Lietuvos teritorijoje esančių objektų O. Tischleris mini „keturias kalveles“ prie Nidos, gintarinę žmogaus figūrėlę, rastą irgi prie Nidos, gintarinių papuošalų lobį, iškastą iš marių dugno prie Juodkrantės, taip pat prie Juodkrantės rastą smarkiai suardytą skeletą, gulintį ant šono. Šis, nors buvo be įkapių, tačiau, O. Tischlerio manymu, skirtinas neolitui. Ir nors pats O. Tischleris straipsnio pradžioje mini, kad visus objektus yra sužymėjės žemėlapyje, kurio mastelis 1:25000, bet šis žemėlapis taip ir liko nepaskelbtas.

Savo knygoje A. Bezzenbergeris išsakė mintį, kad visie gausūs neolito radiniai nerodo, kokiai tautybei (Nationalität) priklausė juos palikę gyventojai, be to, paprieštaravo Klebs nuomonei, jog Kuršių Nerija vėlyvajame neolite gyventojų buvusi palikta, nes, archeologinių tyrinėjimų duomenimis, juos vėl galima esą aptiki tik nuo II t-mečio. A. Bezzenbergeris manė, kad šias žinias ilgainiui bus galima užpildyti ir kad slenkančios kopos dar atidengs radinių iš šio „tuščiojo“ laikotarpio (Bezzenberger, 1889, p. 250). Knygos gale pridėtas Kuršių Nerijos žemėlapis, tačiau jam archeologiniai paminklai nesužymėti.

Tad kol kas tiek žinių apie A. Bezzenbergerio santykį su archeologija ir proistore iki 1891 m. Kaip matyti, jo archeologiniai tyrinėjimai iki 1891 m. nebuvo gausūs ir vargiai gali būti vadinti moksliniais. Tai tik mėgėjiški kasinėjimai ir žvalgymai, netgi kai kalbama apie XIX a. pabaigą. Tokių tyrinėtojų tuo metu Rytų Prūsijoje buvo apsciai. Tuo galima įsitikinti pavarčius jau ne kartą minėtus Kenigsbergo kraštotoros draugijų leidinius. Vis dėlto, A. Bezzenbergerio susidomėjimas archeologijos objektais, jų populiarinimas, nors ir naudojantis svetimais tyrinėjimais, buvo akstinas pačiam pabandyti perprasti archeologinių tyrinėjimų metodiką, suprasti jų esmę.

1891 m. A. Bezzenbergeris tapo Prūsijos senovės draugijos tarybos pirmininku. Būtent šios pareigos paskatinėjo jį pradėti plačius Rytprūsių proistorės tyrinėjimus. Būtų tikslinga trumpai aptarti šios draugijos veiklą ir pokyčius joje po 1891 m.

A. BEZZENBERGERIS IR PRŪSIJOS SENOVIĀS DRAUGIJA

Prūsijos senovēs draugija (Altertumsgesellschaft Prussia) buvo īkurta Kenigsberge 1844 m. tenykščio universiteto 300–ujų metinių proga A. Hageno iniciatyva; jis vadovavo jai iki 1872 metų. 1872–1891 m. draugijos tarybos pirminku buvo G. Bujackas, 1891–1916 m.–A. Bezzenbergeris, po jo–iki 1923 m.–F. Peiseris, 1923–1927 m.–M. Ebertas, o vēliau–iki 1945 m.–W. Gaerte. Šios kultūrinės patriotinės draugijos tikslas buvo „išlaikyti ir praplēsti tėvynės praeities pažinimą“, t.y. domėtis „Prūsijos provincija ir apimti jos istoriją, senienas, teisę, poeziją ir visą dvasinį ir pilietinį gyvenimą“ (Gineitis, 1995, p. 165), o ne tirti vien tik Mažosios Lietuvos ir Prūsijos proistorię, kaip teigama „Lietuvų enciklopedijoje“ (LE, 1953, p. 133).

Iki 1875 m. draugija neleido jokio atskiro leidinio. Įvairios tematikos rašinius jos nariai spausdino jau minėtame kultūrinio pobūdžio metiniame leidinyje „Altpreussische Monatsschrift“.

1875 m. draugija pradėjo leisti savo leidinį „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia“, 1927 m. pervardintą į „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde“. Šis leidinys labai svarbus todėl, kad Jame buvo skelbiama, kas ir kur iš draugijos narių atliko archeologinius tyrinėjimus, skelbiama šių tyrinėjimų medžiaga, surašomi daiktai, patekė į draugijos rinkinius ir į Prūsijos muziejų (Prussia-Museum). Šis muziejas buvo īkurtas 1881 m. rugsėjo 30 d.; savo patalpas turėjo Kenigsbergo pilies (stovėjusios iki XX a. septinto dešimtmečio pabaigos) šiaurinio korpuso antrame aukšte. Muziejaus rinkiniai dingo Antrojo pasaulinio karo metu, todėl šis draugijos leidinys īgauna dar didesnę reikšmę, norint susidaryti pilnesnį vaizdą apie Jame saugotus proistorės „liudininkus“. Tiesa, derėtų pažymeti, kad šiame muziejuje buvo kaupiamas ne vien tik proistorinė medžiaga. 1881 m. Jame greta archeologinės ekspozicijos buvo etnografijos, viduramžių bei naujuju laikų istorijos salės, biblioteka ir atskiras numizmatikos skyrius („Abteilung von Münzen“).

Nepaisant to, kad nei draugija, nei muziejas proistorei išskirtinio dėmesio, bent jau pačioje pradžioje, neskyrė, iš jų īvairiausiais keliais patekdavo radiniai iš visos Rytų Prūsijos, taip pat ir iš dabartinės Lietuvos. Apie tai galima sužinoti iš kasmetinių ataskaitų; jų gale yra pridėtas tais metais į muziejų patekusių radinių sąrašas. Gaila, kad iš šių aprašymų ne visada aišku, kaip atrodė tie radiniai ir kur yra tikslios jų radimvietės. Reikia pasakyti, kad iki 1885 m. išleistose „Posėdžių ataskaitose“ nėra nė vienos iliustracijos. 1887 m. išleistame XII numeryje jau yra 11 lapų su tyrinėtų pilkapių bei juose aptiktų radinių piešiniais. Tais pačiais 1887 m. draugijos narių sąrašuose pasirodo ir prof. A. Bezzenbergerio pavardė.

A. Bezzenbergerio vadovavimas draugijai (1891–1916 m.) pakeitė jos gyvenimą. Buvo skirtas didesnis dė-

mesys proistorės tyrinėjimams; čia aktyviai įsitraukė ne tik draugijos vadovas, bet ir kiti jos nariai, iš jų pažymėtiniai A. Brinkmannas, J. Heydeckas, E. Hollackas, H. Kemkė, F. E. Peiseris, K. Stadie. Draugijos leidinyje vis daugiau vienos buvo skiriama archeologinių tyrinėjimų ataskaitoms. Iš esmės buvo pertvarkyta draugijos muziejaus ekspozicija, išleistos ekspozicijoje buvusių daiktų 3 katalogo dalys (1893 m.–I dalis, 1894 m.–III dalis, 1897 m.–II dalis) (Katalog, 1893, 1894, 1897). I ir II dalys buvo skirtos proistorės eksponatams.

Pirmojoje katalogo dalyje išvardyti radiniai, buvę pirmame muziejaus kambario ekspozicijoje buvo eksponuojami akmens ir bronzos amžių radiniai. Didžiąją eksponatų dalį sudarė akmeniniai kirviai iš visos Rytų Prūsijos, kauliniai dirbiniai, neolitinė keramika ir, savaime aišku, bronzos amžiaus radiniai: bronziniai kirviai, ietigaliai, kalavijai, smeigtukai ir t. t. Būta pirmame muziejaus kambario ekspozicijoje ir radinių iš ankstyvų pilkapių (urnų, smeigtukų). Pirmo kambario ekspozicijos būdingas bruožas tas, kad radiniai buvo suskirstyti ne chronologine ar geografine tvarka, o pagal jų rūšis. Regionų ypatumai taip pat nebuvę atspindėti.

Antrojoje katalogo dalyje surašyti antrame ir trečiame muziejaus kambario eksponuoti radiniai iš laikotarpio nuo erų sandūros iki XIV amžiaus. Ši katalogo dalis daug gausiau iliustruota; tas didina jos išliekamają vertę, nes ir šiandien galima pamatyti XIX a. iškastus ir dabar nežinia kur esančius dirbinius iš proistorinių Rytprūsių kapinynų. Sprendžiant iš katalogo, šioje ekspozicijos dalyje būta dar didesnio chaoso. Eksponatų gausa ir visiškas chronologinio ar geografinio skirstymo principų nebuvimas priminė veikiau antikvarinę parduotuvę nei mokslinę īstaigą. Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad vieno kapinyno medžiaga nebuvę maišoma su kito, o vienos rūšies atsitiktiniai dirbiniai buvo eksponuojami kartu.

Antrojoje katalogo dalyje pateiktas ir sąrašas eksponatų, buvusių ketvirtame muziejaus kambario – pono O. Schellongo etnografinių daiktų kolekcija; didžiąją jos dalį sudarė daiktai iš Naujosios Gvinėjos, bet buvo eksponatų ir iš Rusijos, Pietų ir Šiaurės Amerikos, Japonijos, Kinijos, Arabijos ir Sirijos.

Trečiojoje katalogo dalyje išvardyti eksponatai iš Rytų Prūsijos istorinių laikų ekspozicijos; ši ekspozicija buvo penktame, šeštame, septintame ir aštuntame muziejaus kambario.

Taigi trijuose iš aštuonių muziejaus kambarių buvo sudėti radiniai, turėjė iliustruoti Rytų Prūsijos proistorię. A. Bezzenbergeris, kaip draugijos tarybos pirmininkas, rūpinosi muziejumi bei jo ekspozicija, kur buvo radinių iš visų A. Bezzenbergerio tirtų archeologinių objektų.

Kad muziejas gautų naujų radinių buvo atliekami, archeologiniai kasinėjimai, nors čia nuoseklumo nebuvę. Kai kurie objektais būdavo vienu metu tyrinėjami kelių archeologų. Stengtasi visiškai ištirti tik tas vietas, kur tikėtasi ras-

ti daug proistorinės medžiagos. Dėl šios priežasties iki XX a. trečiojo dešimtmečio buvo tyrinėjamos tik laidojimo vietas: pilkapiai ir kapinynai. Pažymėtina ir tai, kad A. Bezzengerio vadovavimo metu draugijos nariai į archeologiją žiūrėjo tik siauraja prasme, t. y. iškasus kapinyną, didžiausias laimėjimas būdavo jo medžiagos paskelbimas. Jeigu kapinyno inventorius buvo palyginamas su kituose kapinynuose rastuoju ir nurodoma, kur jis yra skelbtas, tai jau buvo „aukšto lygio“ straipsnis. Tokios medžiagos pateikimas yra savotiškai naudingas, norint atkurti vieno ar kito objekto inventorių, nors tokiais darbais pas mus iki šiol plačiau nesusidomėta.

A. Bezzengeris, būdamas draugijos tarybos nariu, ne tik aktyviai kasinėjo, bet ir atstovavo Kenigsbergo archeologams Vokietijos ir tarptautiniuose archeologų renginiuose: Rusijos archeologų IX ir X suvažiavime (IX suvažiavimas įvyko 1893 m. Vilniuje, X–1896 m. Rygoje), kasmetiniuose Vokietijos archeologų suvažiavimuose (nuo 1910 m.). Jis atstovavo Kenigsbergo archeologams Pabaltijo archeologų I kongrese, vykusiam Stokholme 1912 m. (pav. 1). A. Bezzengeris siūlė Pabaltijo archeologų II kongresą surengti 1915 m. Karaliaučiuje, jo siūlymas buvo priimtas (Mannus, 1912, p. 442), tačiau šio sumanymo įkūnyti nepavyko.

1 pav. A. Bezzengeris (centre) tarp Pabaltijo archeologų I-ojo kongreso dalyvių. Nuotraukos fragmentas (Mannus, 1912, Tafel LIII)

A. BEZZENBERGERIO ARCHEOLOGINIAI TYRĖJIMAI KLAIPĖDOS KRAŠTE

Pirmaji archeologinė A. Bezzengerio ekspedicija, atsekama pagal draugijos leidinį, –1891 m. liepos mėn. išvyka į Heiligenbeilio (dab. Mamonovo) sritį, Wermten (dab. Podlesna, Lenkijos Respublika) pilkapyną. Tų pačių metų rugpjūčio mėnesį A. Bezzengeris atvyko ir į Klaipėdos kraštą, kur žvalgė ir tyrinėjo net aštuonis objektus. 1891 m. jis suspėjo apžiūrėti ir Gr. Lindenau radimvietę prie Kenigsbergo. 1892 m. žvalgė ir tyrinėjo septynis, 1895 m. – aštuonis objektus. Maždaug tiek objektų buvo tyrinėjama kasmet.

Šio darbo 1 priede pateiki duomenys apie A. Bezzengerio archeologines ekspedicijas leidinio „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia“ duomenimis. Iš pateiktos lentelės matyti, kad nuoseklumo, tyrinėjant objektus pagal jų rūšis, chronologiją ar geografinį išsidėstymą, nebuvo. Ekspedicijos buvo neilgos, dažnai trukdavo vieną ar dvi dienas, ilgesnės ekspedicijos buvo labai retos. Sprendžiant iš draugijos ataskaitinių posėdžių protokolų, 1891–1908 m. A. Bezzengeris suorganizavo per 120 ekspedicijų į daugiau nei aštuonias dešimtis archeologinių objektų. Tikslų jų skaičių pasakyti sunku, nes, tirdamas vieną objektą, A. Bezzengeris stengdavosi apžiūrėti ir netoli ese esančius kitus archeologinius ar mitologinius objektus. Pavyzdžiui, tyrinėdamas Šernų kapinyną, A. Bezzengeris pasidomėjo apie netoli ese esantį Dovilų piliakalnį ir Šernų pylimą.

I tą patį objektą būdavo grįztama po kelis kartus. Tyrinėjama per atostogas, dažniausiai per Sekmines, rugpjūčio ir rugsėjo mėnesiais, taip pat spalio pradžioje. Paskutinė pagal rašytinius šaltinius atsekama A. Bezzengerio archeologinė ekspedicija – 1915 m. tyrinėtas neolitis kapas Mozūrijoje (Ebert, 1923, p. 207). A. Bezzengeris ne tik pats kasinėjo, bet ir domėjos kitų archeologų ekspedicijomis. Pavyzdžiui, 1921 m. jis lankėsi Pryšmančiuose, kur kapinyno tyrimui tuo metu vadovavo V. Nagevičius (Nagevičius, 1935, p. 10–11).

A. Bezzengeris tyrinėjo visų laikotarpių ir visų rūšių archeologinius objektus. Labiausiai mėgo tyrinėti laidojimo vietas: pilkapynus (dvidešimt šešiuose pilkapynuose ištyrė per penkiasdešimt pilkapių) ir kapinynus (ištyrė apie porą tūkstančių kapų). Jo tirti objektai išbarstyti po visas Prūsijos apskritis, išskyrus gal istorines Nadruvos, Notangos sritis. Daugiausiai tyrinėta Semba, kur gausu archeologinių objektų, ir į šiaurę nuo Šilutės buvusi Rytprūsių teritorija – istorinės Lamatos ir Kuršo žemės.

Didelis tirtų objektų skaičius nerodo tyrimų kokybės. Išliekamają vertę šiandien turi tik paskelbtoji tyrinėjimų medžiaga; ji nėra labai gausi. Šiandien sunku netgi tiksliai nustatyti kai kurių objektų vietą, nes skelbtoje medžiagoje tyrinėtas objeketas būdavo nurodomas žemėlapyje, kurio mastelis 1:100 000, objekto vieta nurodoma paminint kaimo pavadinimą ir žemės savininko pavardę, kuri šiandien mums, deja, nieko nesako. Reti atvejai, kai būdavo braižomi visų perkasų planai. Dažniausiai buvo pasitenkinama tik numbraižant tos vietas, kur buvo rasta daugiausia radinių, planai; mastelis būdavo 1:100 arba 1:200.

Skelbiant tyrinėjimų medžiagą, dažniausiai iliustruoti tik ypatingi radiniai. Kita medžiaga aprašoma tik nurodant dirbinio pavadinimą ir literatūrą, kur buvo publikuotas tokio dirbinio piešinys.

Skaitant A. Bezzengergerio tyrinėtų objektų (ypač kapių) skelbtą medžiagą, galima suprasti, kad jo tikslas buvo visiškai ištirti tą dalį, kur buvo gausiausia radinių, o tokios dalies ištyrimas buvo prilyginamas visiškam objekto ištyrimui. Niekada nebuvo tyrinėjama pilkapių aplinka (išorę nuo vainiko). Tai buvo savaime suprantamas dalykas, nes A. Bezzengergeri domino tik muziejinė archeologijos dalis – akį žavintys proistoriniai daiktai. Toks požiūris į senovės palikimą atitiko bendrą XIX a. pab. požiūrį į archeologiją.

Tyrinėjimus Klaipėdos krašte A. Bezzengergeris pradėjo 1891 m. Tais metais jis surengė didelę ekspediciją į šį regioną ir tyrinėjo net penkis objektus. A. Bezzengergerio laiškai H. Scheu'jui (laikomi Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje, F-12, ap. 1235) rodo, kad ši ekspedicija buvo kruopščiai suplanuota iš anksto.

1891 m. liepos ir rugpjūčio mėn. laiškuose H. Scheu'jui A. Bezzengergeris prašo suderinti su žemės savininkais leidimus kasinėti Šernų kapinyną ir Mižeikių pilkapyną. Šie objektai, kaip jau minėta, jam buvo žinomi anksčiau, tačiau 1891 m. tyrinėjimai skiriasi tuo, kad jie buvo atliekami pagal draugijos tyrimų programą. Laiškai H. Scheu'jui vienintelis šaltinis, rodantis, kad draugijos narių kasinėjimai buvo planuojami pagal išankstines programas. 1891 m., be planuotų Mižeikių pilkapyno ir Šernų kapinyno kasinėjimų, A. Bezzengergeris tyrė spėjamą piliakalnį Aukštumalos pelkėje, kurį jam nurodė H. Scheu'jus, Armalėnų pilkapij, buvusį H. Scheu'jaus žemėse, žvalgė Pleškučių, Vilkyčių, Baičių kapinynus.

Nuo 1891 m. kiekvieną vasarą (bent jau iki 1908 m.) A. Bezzengergeris lankydavosi Šilutėje pas savo bičiulį. Tai būdavo ne tik vizitas pas šeimos draugus, bet ir archeologinių tyrinėjimų prasme naudingos išvykos. Iš A. Bezzengergerio laiškų išaiškėjo, kad H. Scheu'jus buvo pagrindinis ekspedicijos ūkio reikalų tvarkytojas. Būtent jis A. Bezzengergeris prašyda darbininkų kasinėjimams, H. Scheu'jus teikdavo ir informaciją apie vietoves, kur A. Bezzengergeris ruošdavosi kasinėti. Kaip įdomesnį faktą, galima paminti, kad 1897 08 12 laiške A. Bezzengergeris savo draugą prašo pažymėti vietą, kur jis (A. Bezzengergeris) pernai kasinėjės. Iš laiškų matyti, kad drauge dažnai būdavo H. Scheu'jaus sūnus Erichas, kasinėjės ne tik su A. Bezzengergeriu, bet ir savarankiškai, o vėliau perėmės tévo dvaro muziejaus tvarkymą, bet archeologu taip ir netapęs.

Be H. Scheu'jaus pagalbos, atrodo, buvo suorganizuoti tik Kretingalės pilkapij (1901 m.), Greižėnų kapinyno (1897 ir 1898 m.), Lumpėnų kapinyno (1901 m.), Šlažių pilkapyno (1896 m.) tyrinėjimai. Visi kiti objektai buvo tiriami padedant H. Scheu'jui. Dauguma A. Bezzengergerio Klaipėdos krašte tyrinėtų objektų buvo šalia Klaipėdos ir Šilutės, t.y. tose vietose, kur H. Scheu'jus turėjo dvarus (Lėbartų ir Šilutės).

A. Bezzengergerio archeologinių lauko tyrinėjimų metodika–keblus klausimas dėl šaltinių stokos. Vienintelis šaltinis, galintis padėti, – skelbtų tyrinėjimų eigos aprašymai. Tam padėtų ir pakartotinis A. Bezzengergerio tyrinėtų objektų liekanų ištyrimas. Taip būtų įmanoma išsiaiskinti, kaip buvo tiriama. Tačiau kol kas A. Bezzengergerio tirtieji kapinynai néra plačiau nūdienos archeologų tyrinėti. Daugelio jų net tiksliai vieta nežinoma. Vienintelis objeketas, kuris buvo tirtas A. Bezzengergerio ir yra plačiau tyrinėjamas mūsų dienomis, – Baičių kapinynas (nuo 1989 m. iš tyrinėja R. Banytė), tačiau iki šiol tyrimų autorė neaptiko A. Bezzengergerio veiklos pėdsakų. Tiesa, archeologas A. Varnas, 1984 m. tyrinėjės Laistų, o 1985 m. – Stragnų kapinynus, mano juose suradęs A. Bezzengergerio tirtų kapų duobes su pavieniais radiniais jose (Varnas, 1986a; 1986b), tačiau šis spėjimas lieka neįrodytas.

Kol kas vienintelis akivaizdus A. Bezzengergerio kasinėjimų rezultatas (metodikos prasme) – Mižeikių pilkapyno dabartinė būklė. Pagal A. Bezzengergerio aprašymus, iš siaurės vakarus nuo 1891 m. jo trito pilkazio buvo pilkapis su centre iškasta duobe (1887 m. tyrinėjimų rezultatas?), iš siaurės rytus nuo 1891 m. trito pilkazio – sveikas pilkapis. Pilkapis su centre iškasta duobe ir sveikasis pilkapyne yra iki šiol, tuo tarpu toje vietoje, kur pagal tyrinėjimų aprašymą turėjo būti 1891 m. tirtasis pilkapis, šiuo metu yra tik netvarkingai išmėtytų žemių ir akmenų krūva. Aišku, kad tyrimų metu apie pilkazio sutvarkymą nebuvo jokių minčių.

Jeigu tirtos vietas sutvarkymas yra labiau paminklosagos nei mokslinių tyrimų metodikos dalykas, įdomu išsiaiskinti, kaip vis dėlto buvo atliekami patys tyrinėjimai.

Apie tirtinas Klaipėdos krašto vietas A. Bezzengergeris dažniausiai sužinodavęs iš Prūsijos muziejų patenkančių radinių arba iš H. Scheu'jaus. Nuvykęs į vietą ir surinkęs atsitiktinius radinius bei žodinę informaciją apie jų radimvietes, A. Bezzengergeris išsikasdavo keletą šurfų ar net perkasų ten, kur būdavo radinių. Pavyzdžiui, Baičių kapinyno teritorija buvo „žvalgoma“ 4×12 m perkasomis (Bezzengerger, 1900, p. 133), Pangėsų kapinyne kasta 2×20 m žvalgomoji perkasa (Bezzengerger, 1914, p. 156). Kapinynų vietose nevengta „zondavimo“ smaigu, kol būdavo aptinkamos akmenų konstrukcijos. Taip buvo nustatytos Šernų ir Barzdūnų kapinynų teritorijos (Bezzengerger, 1892b, p. 142; 1900, p. 113).

Aptikus nesuardytus kapus, buvo atidengiamas kuo didesnis plotas; jo dydį ir netgi formą nulemdavo kapų gausa bei žemėnaudos ypatumai. Pavyzdys būtų Lumpėnų kapinyno tyrinėjimai: pietinė perkaso riba éjo sulig dvarininko Biebersteino žemės riba (Bezzengerger, 1904, p. 131), nebuvo kasinėjama šalia mokyklos, nes tén buvęs sodas, o Jame iškastoje bandomojoje 4×7 m perkasoje buvo rastas tik vienas kapas. Tolesni tyrinėjimai šalia mokyklos, kurios pamatus kasant ir buvo aptiktas Lumpėnų kapinynas, A. Bezzengergerui pasirodė būsių neproduktivūs ir dėl to

Herrn. Wallstr. 1/2
27. IX. 1897.

Lieber Freund!

Mit herzlichstem Dank für die schönen Pflanzfotos
bei Ihnen sende ich ein paar Photographien für Ihre Samm-
lung und lege das Gruppenbild der Familie Kanzler in
Freiwirth bei, das der pater familiaris bei Ihnen abholen wollte.

Die Barsduhnen Sachsen (kunst präpariert und aufge-
stellt) sind famos, & es wird lohnend sein, noch ein paar Tage
an dies Leider so zerstörte Grabfeld zu verwenden. — Wenn
Sie hierkommen, müssen Sie sich sie anschauen. Meine Frau &
die Jungen fahren übermorgen nach Altenburg, und Sie w-
üssten daher eine Christnacht, wenn Sie mich in meine
Viertelstunde aufsuchen.

Empfehlen Sie uns Freuden Schwerin & sein Sie viel,
mal von uns allen gegrüßt.

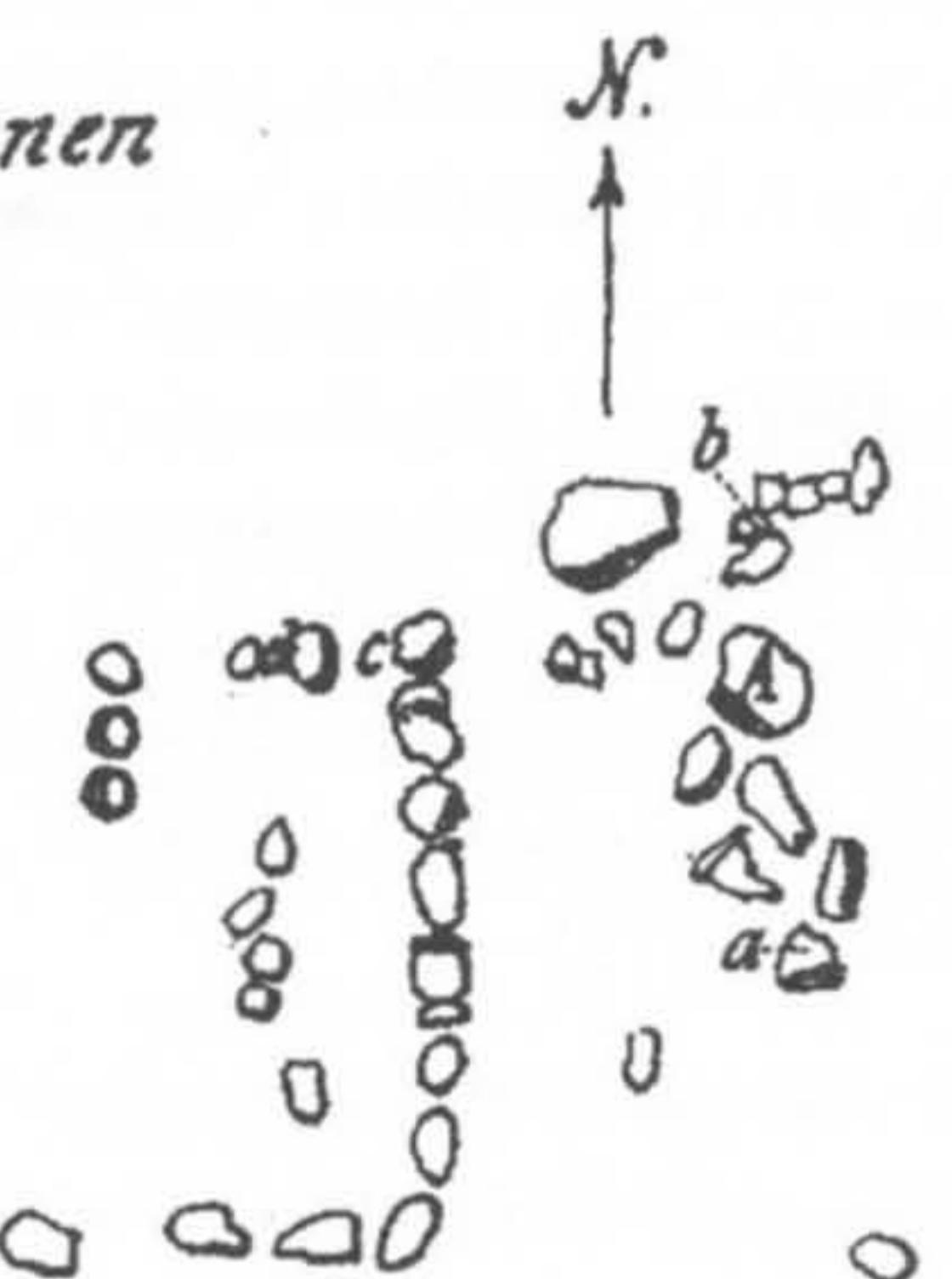
A. Bezzenger

2 pav. A. Bezzengerio 1897 09 27 laiškas H. Scheu'jui

1.

Barsduhnen

1:100.

3 pav. A. Bezzengerio skelbtas Barzdūnų kapinyno tyrinėtos dalies planas (Sb. Prussia, 1900, Tafel XVI-1).

tyrinėjimų mokyklos sode buvo atsisakyta (ten pat, p. 131). Dėl medžių nebuvo visiškai ištirtas ir toks įdomus objektas, kaip Šlažių pilkapynas. Žemės savininkas reikalavo didelio atlyginimo už medžius, dėl to A. Bezzengeris tyri-

nejo tik centrinę – 6,5 m skersmens – pilkapių dalį (Bezzenger, 1900, p. 81).

Kaip buvo kasinėjama – neišku. Jeigu A. Varno aptiktos išpreparuotos kapų duobės Laistų ir Stragnų kapinynuose – A. Bezzengerio tyrinėjimų rezultatas (Varnas, 1986a, 1986b), tai aišku, kad aptikus kapą duobę buvo iškasamas tik jos viduje esantis gruntas, ir neypač kruopščiai, tą rodo pakartotinis jų ištyrimas. A. Varnas jau tirtą kapą duobėse rado smulkių dirbinių ar jų dalių (ten pat). Tačiau neišku, ar šios išpreparuotos kapų duobės yra A. Bezzengerio tyrinėjimų padarinys. Tyrinėjimų greitis vis dėlto verčia spėti, kad tirdamas kapus A. Bezzengeris per daug nesismulkino. Kad kapai buvo tiriami ne su mentele, o su kastuvu, rodo ir medžiagos skelbimas. Be to, 1891 11 12 (minimas Šernų kapinynas), 1893 12 26 (minimas Vėžaičių kapinynas) ir 1897 06 27 (minimas Barzdūnų kapinynas) laiškuose H. Scheu'jui jis rašo apie radinių preparavimą Kenigsberge; iš to galima spręsti, kad radiniai kasinėjimo vietoje nebuvo gerai nuvalomi, o pakuojamai su visomis prilipusiomis žemėmis; tik Kenigsberge žemės buvo visiškai pašalinamos. Šitaip yra buvę bent jau pirmaisiais A. Bezzengerio aktyvios kasinėjimų veiklos metais.

Kenigsberge atvežti radiniai buvo tvarkomi, rūšiuojami. A. Bezzengeris paskelbė šiuo jo tyrinėtų vietų medžiagą: Armalėnų, Baičių, Barzdūnų, Egliškių, Grabupių (ne visą), Greižėnų, Kretingalės, Kuršių Nerijos (ne visą), Lumpėnų, buv. Mižeikių, Pleškučių–Pangesų, Rubokų, Šernų, buv. Šlažių. Liko neskelta medžiaga iš Andulių, Barvų, Dvylių, Klemiškės, Laistų, Laukžemės, Priekulės, Stragnų, Vėžaičių. Nieko konkretaus nepaskelbė apie savo tyrinėjimus Girkaliuose, Kalotėje, Rumpiškėse.

Visa skelbtoji medžiaga išspausdinta jau minėtame Prūsijos senovės draugijos leidinyje „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia“. A. Bezzengerio straipsniai per daugiau nei du su puse dešimtmečio išlaikė vienodą struktūrą; dėl to, – šitai jau M. Ebertas pastebėjo – juos galima atpažinti, net jei nebūtų autoriaus pavardės. Straipsnių pradžioje pateikiama informacija, iš kokių šaltinių sužinota apie objektą. Tai dažniausiai buvo į muziejų patekė radiniai iš ardomo kapinyno. Neretai informaciją pateikdavo H. Scheu'jus. Po nuorodos į šaltinį A. Bezzengerio straipsniuose sekė konkrečios vienos aprašymas, kuris, deja, šiandien neduoda didesnės naudos, nes apsiribojama tik žemės savininkų pavardėmis. Tokie objektais, kaip sodybų pastatai, dažniausiai nenurodyti. Nerasime ir tokų orientyrų, kaip kaimų kapinės; o tas labai palengvintų aprašytų objektų paiešką šiandien. Tiesa, A. Bezzengeris paskelbė 12-os jo žvalgytų ar tyrinėtų objektų situaciją nurodančius žemėlapius M 1:100 000, tačiau pagal juos tuos objektus šiandien lokalizuoti sunku dėl palyginti stambaus žemėlapio mastelio ir jų pačių netikslumo. Kapinyno, pažymėto raide G, užimančia tokiame žemėlapyje 2×3 mm plotą, iš tikrujų reikia ieškoti 500×500 m plote. Dar didesnės problemos iškyla bandant tiksliai lokalizuoti pilkapių vietas. Tik dviejų kapinynų – Greižėnų ir Šernų – situacijos paskelbtos žemėlapyje M 1:20 000 (Greižėnai) ir M 1:25 000 (Šernai).

Aprašydamas objekto padėtį vietovėje, A. Bezzenbergeris ypač stengdavosi nurodyti tikslius jo matmenis. Kalvelės, kur buvo įrengtas kapinynas, ar pilkapio skersmuo ir aukštis nurodytas matuojant nuo centro iki visas keturias pasaulio šalis.

A. Bezzenbergeris aprašyavo ne tik savo paties aptiktus dirbinius, bet ir atsitiktinius radinius, surinktus iš vieninių gyventojų; aprašyavo net ir prieš jį objektą tyrinėjusio asmens rastą, bet neskeltą medžiagą. Pavyzdžiu, skelbdamas kasinėjimą Pleškučių–Pangėsų kapinyne savo rastą medžiagą, A. Bezzenbergeris paskelbė ir E. Hollacko 1904 m. aptiktus dirbinius.

Skelbdamas iki 1900 m. tyrinėtų objektų perkasų planus, kurie buvo bražomi M1:100 arba M1:200, A. Bezzenbergeris nenurodydavo jų ribų (pvz., Barzdūnų kapyno tyrinėtos dalies planas – pav. 3). Visiškai įmanomas daiktas, kad ir pačios perkasos tvarkingiau pradėtos kasti tik nuo 1899 m., nes 1898 m. tyrinėto ploto Greižėnų kapinyne ribos, paskelbtame tirtos dalies plane, nenurodytos, o 1899 m. tyrinėta Rubokų kapyno dalis, plane jau apibrėžta taisyklingu keturkampiu.

Skelbtuose tyrinėtų objektų planuose nurodyti atidengtame plote pasitaikę akmenys bei atskirų radinių vietas, sužymėtos skaičiais. Šias radimvietes reikėtų traktuoti kaip atskirus kapus, nors nė viename skelbtame plane nėra pažymėti kapų duobių kontūrai. Tai dar viena priežastis, leidžianti suabejoti archeologo A. Varno išvadomis ir tuo, kad A. Bezzenbergeris kapus preparavo tik jų duobės kontūro viduje.

Nurodydamas atskirų radimviečių (kapų) medžiagą, A. Bezzenbergeris stengdavosi centimetro tikslumu aprašyti kiekvieno daikto radimo gylį ir atstumus tarp atskirų daiktų. Kvadratų sistema nenaudota, matyt, dėl jau minėto tirtų plotų netaisyklingumo, nors skelbtame Šernų kapyno plane kvadratai yra išbraižyti (kas 5 m, bet nesužymėti). Dėl aprašomo inventoriaus nurodoma gausi literatūra, kurioje buvęs skelbtas analogiškas dirbinys. Dėl to A. Bezzenbergerio skelbtose medžiagoje maža iliustracijų. Neiliustruotas nė vieno kapo inventoriaus pilnas kompleksas; iliustruoti tik unikalūs, gražesni ar retesni dirbiniai. Straipsniuose labai retai pateikiama radinių matmenys.

Aprašydamas retesnius dirbinius, A. Bezzenbergeris analogijų ieškodavo visoje jam prieinamoje literatūroje. Dėl to kai kurios aprašymų dalys panašios į atskirus trumpus straipsnelius (ypač šiuo požiūriu įdomi Rubokuose rastą geriamojo rago apkalo ornamentikos analizė).

Nors aprašydamas kapyno inventorių A. Bezzenbergeris naudojosi gausia literatūra, platesnių išvadų apie atskirų kapynų datavimą ir regioninius laidosenos ypatumus nepadarė. Jis nemėgo drąsių išvadų, nenorejo keisti savo nuomonės. A. Bezzenbergeriui archeologiniuose tyrinėjimuose svarbiausia buvo radiniai. Jo, kaip, beje, ir daugumos to meto archeologų, požiūris į kasinėjimus muziejiniškas.

Iš visų A. Bezzenbergerio tyrinėtų objektų, beveik trečdalį koncentruojasi Klaipėdos–Šilutės rajonuose. Čia bu-

vo tyrinėjama daugiau nei 30 objektų, tačiau medžiagos paskelbta mažiau tyrinėjimų negu iš kitų regionų. Neskelbtoji medžiaga sudaro daugiau nei 50 % šio regiono tyrimų medžiagos, o kituose regionuose – tik apie 15%.

Lietuvių apgyventa Rytprūsių sritis (Mažoji Lietuva) netapo išskirtiniu A. Bezzenbergerio archeologinių tyrinėjimų regionu; tuo galima įsitikinti pažiūrėjus į jo tyrinėtų archeologinių vietų Mažojoje Lietuvoje žemėlapį (pav. 4), kuriame aiškiai matyti, kad jo apibrėžtoje lietuviškoje Rytprūsių teritorijoje, dešiniajame Nemuno krante (ne H. Scheu'jaus valdose ar šalia jų) A. Bezzenbergeris tyrinėjo tik du kapinynus (Bendiglauken ir Rominten) bei vieną vėlyvą gynybinę pylimą (Gr. Pillkalen).

A. Bezzenbergerio archeologinių tyrinėjimų geografija ir didelis procentas neskeltos Klaipėdos krašto kasinėjimų medžiagos leidžia manyti, kad šiame krašte A. Bezzenbergeris tyrinėjo todėl, kad H. Scheu'jaus dėka, be ypatingų sąnaudų galėjo suorganizuoti archeologines ekspedicijas, tuo papildydamas Prūsijos muziejų nauja medžiaga iš mažai tirto regiono.

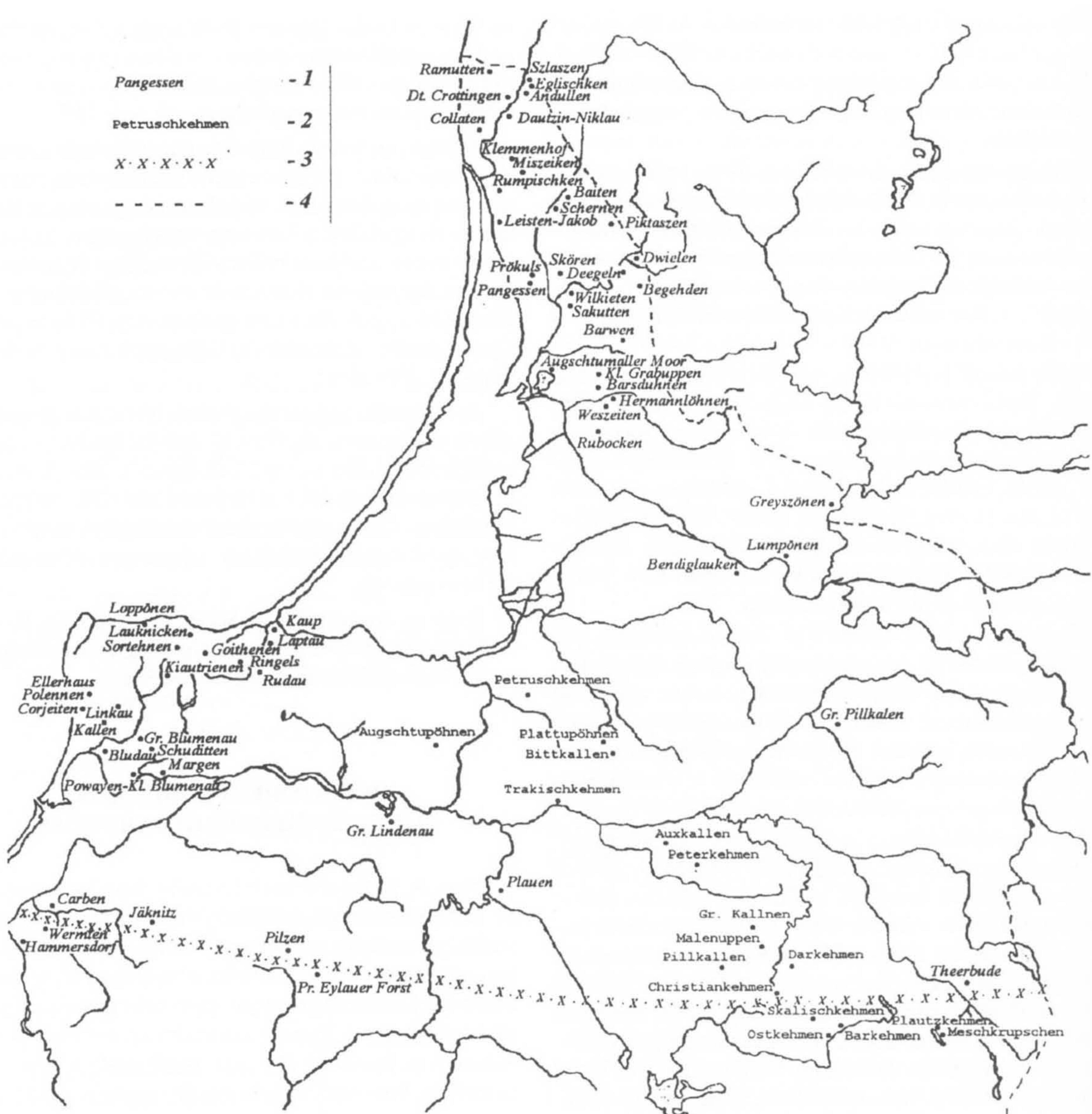
Jeigu ne draugystė su H. Scheu'jumi, vargu ar šiandien A. Bezzenbergerį minėtume kaip daugiausiai Klaipėdos krašte kasinėjusį Kenigsbergo archeologą.

PROISTORĖS PROBLEMOS A. BEZZENBERGERIO DARBUOSE

Nors A. Bezzenbergeris kasinėjo daug, tačiau po 1891 m. apibendrinamujų, analitinių studijų, susijusių su rastaja medžiaga, paskelbė vos keletą. Pirmasis toks straipsnis, tikliau – ne straipsnis, o pranešimo, susijusio su Rytprūsių (ir Mažosios Lietuvos) proistore, santrauka pasirodė 1897 m. išleistoje knygoje „Труды девятого археологического съезда въ Вильнъ“ (Труды, 1897, p. 87). Čia paskelbta 1893 m. Vilniuje vykusio Rusijos archeologų IX suvažiavimo medžiaga. Siame suvažiavime rugpjūčio 11 d. A. Bezzenbergeris skaitė pranešimą apie „История Рытской Пруссии в древности“. Pagrindinės pranešimo tezės:

1. Rytprūsių apgyvenimas prasidėjo tuojo po ledynų atsitraukimo. Pirmieji gyventojai čia atėjo iš rytų ir pietryčių. Šio periodo radiniai labai reti.

2. Neolito ir ankstyvosios metalų epochos radinių aptinkama labai gausiai. Šių periodų gyventojai tapatinami su lietuvių–latvių gentimis. Prūsų gentys, kaip lietuvių genčių atšaka, taip pat jau gyveno Rytprūsiuose. Riba tarp prūsų ir lietuvių tuo laiku ėjo beveik ten pat, kur ir dabar (1893 metais? – L.T.) (ten pat, p. 87). Pastarasis teiginys kelia abejonių dėl šios pranešimo santraukos patikimumo. Visų pirma XIX a. prūsai, kaip viena iš baltų genčių, jau buvo išnaikinta, tai ar nesusidaro įspūdis, kad lietuvių–prūsų riba čia laikoma siena tarp Rusijos imperijos ir Rytų Prūsijos, bet tai prieštarautų A. Bezzenbergerio kalbiniams tyrimams.

4 pav. A. Bezzenbergerio archeologiniai tyrinėjimai Klaipėdos krašte ir Rytų Prūsijoje (dab. Kaliningrado srityje): 1 – archeologinių tyrinėjimų vietas, 2 – A. Bezzenbergerio nustatyti labiausiai į vakarus nutolę lietuviški toponomai, 3 – dab. Kaliningrado srities pietinė siena, 4 – Rytų Prūsijos šiaurės rytų siena

3. Bronzos epochos radiniai rodo glaudžius ryšius su Pomeranijos ir Šlezvigo regionais. Šiame laikotarpyje laidota iš pradžių nedeginant, po to pereita prie deginimo.

4. Geležies amžius prasideda II a. pr. Kr. ir dalijamas į keletą epochų; pirmoji apibūdinama La Teno įtaka bei Romos monetų nebuvinu. Antrajai geležies amžiaus epochai būdinga Romos imperijos įtaka ir romėniškos monetos kapuose. Ši epocha pagal monetas datuotina II–IV amžiais. Trečioji geležies amžiaus epocha – vikingiškoji, apimanti VI–VIII amžius. Jai būdingos savitos formos segės.

Šis A. Bezzenbergerio straipsnis, sprendžiant iš jo

santraukos, Vilniaus suvažiavime buvo reikšmingas dėl rytinio Pabaltijo proistoriés periodizavimo, tačiau Rusijos archeologai į jį neatkreipė reikiamo dėmesio. Mažosios Lietuvos ir apskritai Lietuvos proistoriés problemas suvažiavime nebuvo diskutuojamos dėl politinių sumetimų.

Kaip didelį A. Bezzenbergerio nuopelną reikia prisi minti jo išleistas „Rytprūsių proistorinės bronzos analizes“ (Bezzenberger, 1904) – knygą, skirtą žymaus Kenigsbergo archeologo G. Bujacko atminimui. Šis leidinys – pirmasis gamtos mokslų metodų taikymo bandymas proistorei pažinti Rytų Prūsijoje. Knyga sudaryta iš dviejų dalių.

Pirmaji dalis – teorinė, kur aptariama Rytų Prūsijos proistorės periodizacija, pateikiamos išvados apie bronziinių dirbinių sudėties pokyčius nuo pirmųjų tokų dirbinių atsiradimo iki XIII a. Antroje dalyje yra gausiai iliustruotas katalogas; čia pateikta 96 bronzinių dirbinių sudėtys, nurodomos kai kurios tokų dirbinių analogijos iš įvairių Rytų Prūsijos kampelių. Visa tai papildo nūdienos archeologų žinias apie XIX a. tyrinėtų objektų inventorių.

Pirmojoje dalyje autorius rašo, kad knygoje skelbiamas bronzinių dirbinių žaliavos cheminės sudėtys, turėjusios reprezentuoti Rytprūsiuose randamus iš šio metalo pagamintus daiktus nuo jų atsiradimo iki istorinių laikų. Tai padaryti buvę sunku ne dėl technologinių galimybių, bet tik dėl to, kad, norint nustatyti metalo sudėtį, reikėjė gerokai apgadinti daiktą. Pavyzdžių analizėms atrinkimas buvęs „sunkiuose ieškojimuose ir svarstymuose“. Visus daiktus piešęs dailininkas Bublitzas, cheminę jų sudėtį nustatinęs ponas Blockmannas.

Toliau aptartas bronzos lydinių sudėties kitimas nuo vario amžiaus (šio periodo buvimu Rytų Prūsijoje jis neabejojo) iki istorinių laikų. Čia gausu nuorodų į panašius amžininkų darbus, jų kritiką, pritarimus ar prieštaravimus to meto keltoms teorijoms. Viena iš įdomesnių ir iki šiol diskutuotinų A. Bezzengergerio minčių–ankstesnių bronzinių dirbinių perlydimas ir panaudojimas vėlesniais laikais. Šis klausimas ypač įdomus kalbant apie romėniškų monetų panaudojimą baltų kraštuose. Autorius iškėlė mintį, kad monetos galėjusios būti panaudotos kaip žaliaava.

A. Bezzengergeris puikiai perprato archeologinių dirbinių datavimo metodiką, nors šioje srityje buvo atsargus ir nė iš tolo neprilygo savo pirmtakui – kitam žymiam Kenigsbergo archeologui Otto Tischlerui. Datavimo klaušimams A. Bezzengergeris neskyrė atskiro monografijos ar platesnės studijos. Skelbdamas tyrinėjimų medžiagą, jis dažnai stengdavosi atkreipti dėmesį į unikalesnius dirbinius, siūlydavo savo teorijas, bet jų neprimedavo, nes kruopščiau atsidėti dirbinių studijoms ir koreliacijai parasičiausiai neturėjęs laiko.

Dirbinių datavimas šiame straipsnyje nenagrinėjamas, nes tam reikėtų peržiūrėti kalnus literatūros, kuria galėjo naudotis A. Bezzengergeris, ir tik tuomet būtų galima įvertinti jo indėlį šioje srityje. Galima tik pasakyti, kad A. Bezzengergerio darbais rėmėsi vėlesni Rytprūsių archeologai, sudarinę šio krašto proistorės santykinę ir Rytprūsiuose randamų dirbinių absolūtią chronologiją.

MAŽOSIOS LIETUVOS IR KLAIPĖDOS KRAŠTO GYVENTOJŲ ETNOGENEZĖS KLAUSIMAI A. BEZZENBERGERIO DARBUOSE

Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto proistorės ir gyventojų etnogenezės klausimams, A. Bezzengergeris, rem-

damasis archeologinių tyrinėjimų medžiaga, skyrė tik kelis straipsnius.

Pirmasis A. Bezzengergerio archeologijos objektas – 1891 m. tyrinėtas Šernų kapinynas. Jame rastą medžiagą jis mėgino sieti su senųjų Mažosios Lietuvos gyventojų (pats juos vadino lietuviais) etnosu. Gana pretenzingas straipsnio pavadinimas – „Lietuviški kapinynai. I. Kapinynas prie Šernų (Memelio apskritis)“ (Bezzengerger, 1892b) rodo išankstinię A. Bezzengergerio nuostatą dėl šiame kapinyne palaidotų žmonių etniškumo; šito autorius ir neneigia sakydamas, kad, jo nuomone, „prūsiškoje Lietuvoje prieistoriniai laikai jokių gyventojų kitimų neįvyko“ ir kad šis kapinynas yra lietuviškas „ne geografine, o etnologine prasme“, o kas mano kitaip – „tegul įrodo“ (ten pat, p. 168). Nors A. Bezzengergeris ir neparašė straipsnio „Litausche Gräberfelder. II“, lietuvių ar jiems artimų baltų genčių (ne prūsų) vardas minimas dar keliuose jo straipsniuose, susijusiouose su Mažosios Lietuvos proistorė ir jo paties archeologiniai tyrinėjimais.

1895 m. A. Bezzengergeris tyrinėjo laidojimo požiūriu savitą ankstyvojo geležies amžiaus pabaigos–senojo geležies amžiaus pradžios (pagal dabartinę periodizaciją) Rominten kapinyną, buvusį pietrytinėje jo paties nustatytos lietuviškos Rytprūsių srities dalyje. Remdamasis savo kalbiniais tyrimais, bet ne archeologine medžiaga, ši kapinyną jis priskyrė Ptolemėjaus minimiems sūduviamams (Bezzengerger, 1896, p. 51).

Lietuviškų Rytprūsių sričių proistorės platesnei apžvalgai skirtas tik vienas A. Bezzengergerio pranešimas – „Apie prieistorinę Lietuvos kultūrą“, skaitytas jau minėtos Lietuvų literatūros draugijos viename posėdyje, išspausdintas 24-ame draugijos „Pranešimų“ numeryje (Bezzengerger, 1899). Šis pranešimas (paskaita) įdomus tuo, kad Jame labai aiškiai matyti to meto žinių lygis ir paties A. Bezzengergerio požiūris į Mažosios Lietuvos proistorę, nors pranešimo antraštė skelbia, jog bus kalbama apie Lietuvos proistorę.

Pranešime pirmiausia atkreiptas dėmesys į tai, kad Lietuvos proistorinę kultūrą nulėmė jos geografinė padėtis, kad vakarinėje jos dalyje gausiai randama gintaro (ten pat, p. 549). Į Lietuvos teritoriją, autorius nuomone, žmonės atkeliavę paskui besitraukiantį ledyną. Pagrindinė akmens amžiaus radinių radimvietė (ne tik Vokietijoje, bet ir Europoje) esanti Kuršių Nerija. Po akmens amžiaus sekės vario amžius, pasak jo, Lietuvoje reprezentuojamas tik keletu radinių todėl, kad visi variniai dirbiniai vėliau buvę perlydyti į bronzą, tačiau vario amžiaus buvimu jis neabejoja. Bronzos amžių A. Bezzengergeris padalijo į kelis periodus, kiekvieną apibūdindamas tam tikrais radiniais. Pirmajam periodui esą būdingi atkraštiniai kirviai (Bronzelcelte), antrajam – pentiniai kirviai (Axt mit einem Hammer), trečiam – Nortikėnų tipo kirviai (Axthammer), vėliausiajam – įmoviniai kirviai (Hohlkelt). Tarp antrojo ir trečiojo periodo pastebimas laidojimo papročių kitimas iš inhumacijos į kremaciją aiškinamas iš žmonių pasikeitimu, o religijos pertvarkymais (ten pat, p. 551). Beje, A. Bezzengergeris sako, kad šio laikotarpio kapai nežinomi Tilžės ir Ragainės ap-

skrityse, o Rusijoje, pasak jo, iš viso nebuvo jokio bronzos amžiaus. Ten šis periodas buvęs peršoktas, kaip Afrikoje (ten pat, p. 552). Tai, pasak autoriaus, rodo, kad bronzos amžiaus kultūra į Lietuvą atėjo iš vakarų arba pietų. Jo nuomone, bronzos amžius baigėsi III–II a. pr. Kr., ir iki pat erų sandūros yra tuščias periodas. Pirmiesiems amžiams po Kr. Lietuvoje atstovauja Barzdūnų (Barsduhnen) ir Šilutės (Heydekrug) kapinynai, III a. (C periodą) – Šernų (Schernen) ir Mačikų (Matziken), IV a. (D periodą) – Greižėnų (Greyszonen) ir Kamswykus (pastaras – dab. Kaliningrado srities teritorijoje), penktą (E periodą) – Kalotės (Collaten), VI–VIII a. – Vėžaičių (Weszeiten) kapinynas. Savo pranešimą A. Bezzenbergeris užbaigė pastabomis, kad šiame materialinės kultūros istorijos laikotarpyje visur konstatuojamas laipsniškas senovės kilimas (ten pat, p. 553).

Taigi, kalbėdamas apie Lietuvos proistorę, A. Bezzenbergeris, kaip atskirus jos laikotarpus apibūdinančius paminklus šiame pranešime išvardijo tik Prūsų Lietuvoje esančius proistorinius objektus. Rusijos teritorijos proistorinių objektų ir juose rastos medžiagos ignoravimas buvo būdingas ne tik A. Bezzenbergeriui, bet ir kitiems Rytprūsių arheologams. Vienintelis kapinynas iš lietuviškųjų Rytprūsių sričių, kurių medžiagą A. Bezzenbergeris lygino su Rusijai priklausiusioje dab. Lietuvos teritorijoje rasta, buvo 1891 m. aptiktas ir 1896 m. tyrinėtas Baicių kapinynas (Bezzenberger, 1900, p. 133–135). Čia rastą smeigtuką kryžine galvute jis palygino su analogišku, paskelbtu T. Dowgirdo (ten pat, p. 135).

1904 m. „Prūsijos posėdžių ataskaitose“ tarp kitų archeologinių tyrinėjimų A. Bezzenbergeris paskelbė ir Rubokų kapinyno, tirto 1899, 1900 ir 1901 m., medžiagą (Bezzenberger, 1909, p. 148–194). Šį kapinyną jis pristatė kaip atstovaujantį IV–V a. lietuvių kultūrai (ten pat, p. 173), nors jo medžiagą lygino tik su analogiškais Rytprūsių ir Skandinavijos proistorinių kapinynų radiniais.

Remiantis šiais išvardytais straipsniais, vargu ar galima teigti, kad A. Bezzenbergeris naudojo archeologinių tyrinėjimų medžiagą įrodydamas savo kalbinuose tyrimuose iškeltą hipotezę, jog lietuviai Rytų Prūsijoje gyveno nuo seniausių laikų. Jo teiginiai dėl Mažosios Lietuvos proistoriniuose kapinynuose palaidotų žmonių etninės priklausomybės buvo išankstinė nuostata, o ne archeologinių tyrinėjimų medžiaga paremtas mokslinis įrodymas.

IŠVADOS

A. Bezzenbergeris archeologinius tyrinėjimus pradėjo apie 1883 metus. Apie jo tyrinėjimus iki 1891 m. galima spręsti tik iš išlikusių archyvinės medžiagos (laiškų H. Scheu'ui), kuri yra labai fragmentiška ir nekonkretna.

1891 m. tapęs Prūsijos senovės draugijos (Altertumsge-sellschaft Prussia) vadovu, A. Bezzenbergeris pradeda akty-

vai tyrinėti Klaipėdos kraštą, kaip iki tol mažiausiai ištirtą Rytprūsių regioną. Klaipėdos krašte tyrinėjo ir žvalgė daugiau nei 30 objektų. A. Bezzenbergerio archeologinius tyrinėjimus Klaipėdos krašte galima apibūdinti šiais teiginiais:

1. Klaipėdos krašte gyveno A. Bezzenbergerio ir jo šeimos artimas draugas – Šilutės ir Lébartų dvarų savininkas H. Scheu'jus. Jo dėka A. Bezzenbergeris galėjo suorganizuoti archeologines ekspedicijas. H. Scheu'jus nurodydavo vietas, kur buvo aptinkama proistorinių radinių, skirdavo darbininkų, parūpindavo žemės savininkų sutikimą kasinėti.

2. Klaipėdos kraštas iki A. Bezzenbergerio darbų buvo archeologų plačiau netyrinėtas (išskyrus O. Tischlerio tyrinėtą Aukštakiemių kapinyną ir Kuršių Neriją). A. Bezzenbergerio tyrinėjimai šiame regione praturtino Prūsijos muziejų (Prussia–Museum) nauja medžiaga.

3. A. Bezzenbergeris buvo pirmasis archeologas, plačiai tyrinėjęs Klaipėdos krašto visų laikotarpių ir visų rūšių archeologinius objektus. Deja, savo sukauptos medžiagos išsamesnėms šio regiono proistorės ir gyventojų etnogenezės studijoms nepanaudojo. Archeologiniai tyrinėjimai šiame krašte buvo reikalingi muziejaus ekspozicijai praturtinti. Didelė neskelbtos medžiagos dalis rodo, kad A. Bezzenbergeris Klaipėdos krašto archeologija domėjos kaip muziejininkas, o ne kaip proistorikas.

4. Mokslo darbuose pasitaikanti nuomonė, neva A. Bezzenbergeris, remdamasis kalbiniais ir archeologiniais tyrinėjimais, įrodes baltų ar Klaipėdos krašte gyvenusių lietuvių autochtoniškumą nuo seniausių laikų iki Ordino atėjimo (Lietuvių, p. 24; Gelžinis, 1996, p. 38–39), yra nepagrįsta. A. Bezzenbergeris savo mokslinėmis publikacijomis neįrodė Klaipėdos krašto gyventojų kultūrinio tėstinumo. Tai buvo jo išankstinė nuostata.

A. Bezzenbergerio archeologinių tyrinėjimų Klaipėdos krašte medžiaga iki 1945 m. naudojosi kiti Kenigsbergo mokslininkai, sprendę Klaipėdos krašto proistorės problemas.

Šiuo metu iš A. Bezzenbergerio archeologinės veiklos didžiausių išliekamają vertę turi jo skelbtos kasinėjimų ataskaitos; iki mūsų dienų šios ataskaitos yra pagrindinis šaltinis apie A. Bezzenbergerio archeologinius tyrinėjimus ir tyrinėtus objektus.

Šiandien vertingos visos žinutės, kuriose užsimenama apie Klaipėdos krašto archeologinius tyrinėjimus, nes daugelio šiame krašte XIX a. tyrinėtų proistorės objektų tiksliai vieta nežinoma.

Straipsnis parašytas Vilniaus universiteto archeologijos specialybės bakalauro studijų baigiamojo darbo pagrindu. Autorius dėkoja darbo vadovui prof. habil. dr. M. Michelbertui, dr. V. Šimėnui, A. Astrauskienei, pilii tyrimų centro „Lietuvos pilys“ darbuotojams ir visiems kitiems už pagalbą rengiant šį darbą.

A. Bezzengerio archeologinės ekspedicijos „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia“ duomenimis

Eil. Nr.	Tirto objekto adresas		Tyrimų data, trukmė darbo dienomis, tyrimų rezultatų paskelbimas leidinyje	Posėdžio, kuriame buvo pranešta apie tyrimus, data ir posėdžio santraukos paskelbimas leidinyje		
1	Tiriant: (Vietovė, apskritis)	Dabartinis: (Vietovė, rajonas)	2	3	4	5
1						

1891 metais

	Wermten Heiligenbeil		1891 07, 7 d. H. 18. 1893, p. 76–78	1891 11 20 H. 17. 1892, p. 37
	Nidden	Nida	1891 08 H. 17. 1892, p. 37	1891 11 20 H. 17. 1892, p. 37
	Augschtumaller Moor, Heydekrug	Aukštumalos pelkė, Šilutės	1891 08 H. 17. 1892, p. 40–43	1891 11 20 H. 17. 1892, p. 37
	Hermanlöhnen, Heydekrug	Armalėnai, Šilutės	1891 08, 24 d. H. 18. 1893, p. 80–82	1891 11 20 H. 17. 1892, p. 37
	Schernen, Memel	Šernai, Klaipėdos	1891 08 21–09 05, 200 d. H. 17. 1892, p. 141–168	1891 11 20 H. 17. 1892, p. 37 1892 05 20 H. 18. 1893, p. 55
	Weszeiten, Heydekrug	buv. Vėžaičiai, Šilutės	1891 09 neskelbta	1891 11 20 H. 17. 1892, p. 38
	Pleschkuten, Memel	Pleškučiai, Klaipėdos	1891 09 neskelbta	1891 11 20 H. 17. 1892, p. 38
	Wilkieten, Memel	Vilkyčiai, Klaipėdos	1891 09 neskelbta	1891 11 20 H. 17. 1892, p. 38
	Baiten, Memel	Baičiai, Klaipėdos	1891 09 neskelbta	1891 11 20 H. 17. 1892, p. 38
	Miszeiken, Memel	buv. Mižeikiai, Klaipėdos	1891 10, 28 d. H. 18. 1893, p. 82–85	1891 11 20 H. 17. 1892, p. 38
	Gr. Lindenau, Königsberg	Ozerki, Gvardejskij	1891 H. 17. 1892, p. 39	1891 11 20 H. 17. 1892, p. 39

1892 metais

	Wermten, Heiligenbeil		1892 06, 20 d. H. 18. 1893, p. 78–80	1892 11 12 H. 18. 1893, p. 29
	Pr. Eylauer Forst, Pr. Eylau		1892 06, 18 d. H. 18. 1893, p. 85–86	1892 11 12 H. 18. 1893, p. 29
	Gr. Malinowken, Lyck		1892 08 H. 18. 1893, p. 86–87	1892 11 12 H. 18. 1893, p. 29
	Kurische Nehrung	Kuršių Nerija	1892 07–08 H. 18. 1893, p. 36–45	1892 11 12 H. 18. 1893, p. 29

1	2	3	4	5
	Weszeiten, Heydekrug	buv. Vėžaičiai, Šilutės	1892, 4,5 savaitės neskelbta	1892 11 12 H. 18. 1893, p. 29
	Baiten, Memel	Baičiai, Klaipėdos	1892 neskelbta	1892 11 12 H. 18. 1893, p. 29
	Fritsener Forst (Gr. Raum)		1892 12 10 H. 18. 1893, p. 88	

1893 metais

	Rudauer Terrain	Melnikovo, Zelenogradskij	1893 H. 19. 1895, p. 172–173	1893 11 17 H. 19. 1895, p. 129
	Weszeiten, Heydekrug	buv. Vėžaičiai, Šilutės	1893 neskelbta	1893 11 17 H. 19. 1895, p. 129
	Prökuls, Memel	Priekulė, Klaipėdos	1893 neskelbta	1893 11 17 H. 19. 1895, p. 129

1894 metais

	Collaten, Memel	Kalotė, Klaipėdos	1894 neskelbta	1894 11 16 H. 19. 1895, p. 165
	Kurische Nehrung	Kuršių Nerija	1894 H. 19. 1895, p. 235–240	1894 11 16 H. 19. 1895, p. 166

1895 metais

	Powayen–Kl. Blumenau, Fischhausen	Šipovka–Kremnevo, Zelenogradskij	1895 neskelbta	1895 06 21 H. 20. 1896, p. 103
	Gr. Steegen, Pr. Eylau	Skarbiec	1895 05 neskelbta	1895 06 21 H. 20. 1896, p. 103 1895 11 22 H. 20. 1896, p. 106
	Theerbude (Rominten)	Radužnoje, Nesterovskij	1895 06 11–13 H. 20. 1896, p. 35–56	1895 06 21 H. 20. 1896, p. 103 1895 11 22 H. 20. 1896, p. 106
	Schutzbezirk Hirschthal der Oberförsterei Goldap		1895 neskelbta	1895 11 22 H. 20. 1896, p. 106
	Theerbude (Rominten)	Radužnoje, Nesterovskij	1895 09 H. 20. 1896, p. 35–56	1895 11 22 H. 20. 1896, p. 106
	Begehdien, Memel	Begėdžiai, Klaipėdos	1895 09 neskelbta	1895 11 22 H. 20. 1896, p. 107
	Zeipen–Gerge, Memel	buv. Anduliai, Kretingos	1895 09 07 neskelbta	1895 11 22 H. 20. 1896, p. 107
	Wilkieten, Memel	Vilkyčiai, Klaipėdos	1895 10 H. 20. 1896, p. 125	1895 11 22 H. 20. 1896, p. 125
	Sakutten, Memel	Sakutėliai, Šilutės	1895 H. 20. 1896, p. 125	1895 11 22 H. 20. 1896, p. 125
	Hammersdorf, Braunsberg		1895 10 neskelbta	1895 11 22 H. 20. 1896, p. 107

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

1896 metais

	Jäknitz Heiligenbeil	Uzornoe, Bagrationovskij	1896 05 27–28 H. 21. 1900, p. 126–131	1896 11 20 H. 21. 1900, p. 259
	Margen, Fischhausen	Žukovskoje, Gurjevskij	1896 06 12 H. 21. 1900, p. 118–123	1896 11 20 H. 21. 1900, p. 259
	Gr. Steegen, Pr. Eylau	Skarbiec	1896 06 15–20 H. 21. 1900, p. 105–112	1896 11 20 H. 21. 1900, p. 259
	Ringels, Fischhausen	Iskrovo, Zelenogradskij	1896 07 02 H. 21. 1900, p. 154–156	1896 11 20 H. 21. 1900, p. 259
	Pilzen, Pr. Eylau	Dubrovka, Bagrationovskij	1896 09 05 H. 21. 1900, p. 158–159	1896 11 20 H. 21. 1900, p. 259
	Waldchen Kaup bei Bledau	Sosnovka, Zelenogradskij	1896 09 17–18 H. 21. 1900, p. 156–158	1896 11 20 H. 21. 1900, p. 259
	Loppöhnen Fischhausen	Rybnoje, Zelenogradskij	1896 09 22–24 H. 21. 1900, p. 90	1896 11 20 H. 21. 1900, p. 259–260
	Plauen, Wehlau	Fedotovo ?, Pravdinskij	1896 09 26 H. 21. 1900, p. 123–126	1896 11 20 H. 21. 1900, p. 260
	Baiten, Memel	Baičiai, Klaipėdos	1896 09 28–29 H. 21. 1900, p. 133–135	1896 11 20 H. 21. 1900, p. 260

1897 metais

	Gr. Hanswalde, Mohrungen		1897 06 01–02 H. 21. 1900, p. 88–90	1989 11 19 H. 21. 1900, p. 293
	Barsduhnene, Memel	Barzdūnai, Šilutės	1897 06 07–08 H. 21. 1900, p. 112–118	1989 11 19 H. 21. 1900, p. 293
	Sorrehnen, Mohrungen		1897 09 01–03 H. 21. 1900, p. 100–105	1989 11 19 H. 21. 1900, p. 294
	Pfeilings, Mohrungen		1897 09 04–06 H. 21. 1900, p. 152–154	1989 11 19 H. 21. 1900, p. 294
	Linkau, Fischhausen	Kruglovo ?, Zelenogradskij	1897 09 13, 23 H. 21. 1900, p. 152–154	1989 11 19 H. 21. 1900, p. 294
	Corjeiten, Fischhausen	Putilovo, Zelenogradskij	1897 09 14 H. 21. 1900, p. 131–133	1989 11 19 H. 21. 1900, p. 294
	Polennen, Fischhausen	Kruglovo, Zelenogradskij	1897 09 15–23 H. 21. 1900, p. 90–100	1989 11 19 H. 21. 1900, p. 294
	Greyszönen Tilsit	Greižėnai, Tauragės	1897 09 26–10 01 H. 21. 1900, p. 135–152	1989 11 19 H. 21. 1900, p. 294
	Szlaszen, Memel	Bajorai (buv. Šlažiai), Kretingos	1897 10 04–05 H. 21. 1900, p. 81–86	1989 11 19 H. 21. 1900, p. 294
	Margen, Fischhausen	Žukovskoje, Gurjevskij	1897 11 27 H. 21. 1900, p. 118–123	1989 11 19 H. 21. 1900, p. 295

1898 metais

	Barsduhnene, Memel	Barzdūnai, Šilutės	1898 06 01 H. 21. 1900, p. 112–118	1898 11 18 H. 21. 1900, p. 305
	Barwen, Heydekrug	Barvai, Šilutės	1898 06 neskelbta	1898 11 18 H. 21. 1900, p. 305–306

1	2	3	4	5
	Sorrehnen, Mohrungen		1898 06 08–10 H. 21. 1900, p. 100–105	1898 11 18 H. 21. 1900, p. 306
	Kallen, Fischhausen	Cvetnoe, Zelenogradskij	1898 07 21 H. 21. 1900, p. 100	1898 11 18 H. 21. 1900, p. 306
	Greyszonen, Tilsit	Greiženai, Tauragės	1897 09 26–10 01 H. 21. 1900, p. 135–152	1898 11 18 H. 21. 1900, p. 306
	Barwen, Heydekrug	Barvai, Šilutės	1898 09 06–09 neskelbta	1898 11 18 H. 21. 1900, p. 305–306
	Eglischken, Memel	Ęgliškiai, Kretingos	1898 09 12–14 H. 21. 1900, p. 86–87	1898 11 18 H. 21. 1900, p. 305–306
	Kellaren, Allenstein		1898 10 03–07 H. 21. 1900, p. 186–195	1898 11 18 H. 21. 1900, p. 306

1899 metais

	Pangessen, Memel	Pangėsai, Klaipėdos	1899 H. 23. T. 1. 1914, p. 149–156	
	Scharnau, Neidenburg		1899 06 14–17 H. 22. 1909, p. 34–38	1899 11 17 H. 21. 1900, p. 331
	Rubocken, Heydekrug	Rubokai, Šilutės	1899 H. 22. 1909, p. 148–193	1899 11 17 H. 21. 1900, p. 331
	Barwen, Heydekrug	Barvai, Šilutės	1899 10 05–08 neskelbta	1899 11 17 H. 21. 1900, p. 331

1900 metais

	Abbau Thierberg, Osterode		1900 06 H. 22. 1900, p. 70–104	1900 11 15 H. 21. 1909, p. 467
	Rubocken, Heydekrug	Rubokai, Šilutės	1900 H. 22. 1909, p. 148–193	1900 11 15 H. 21. 1909, p. 467
	Kl. Grabuppen, Heydekrug	Grabupiai, Šilutės	1900 10 H. 23. T. 1. 1914, p. 208–209	

1901 metais

	Rösseler Stadwald, Rössel		1901 06 23 H. 22. 1909, p. 29–34	1901 11 23 H. 22. 1909, p. 493
	Andullen, Memel	buv. Anduliai, Kretingos	1901 neskelbta	1901 11 23 H. 22. 1909, p. 493
	Barwen, Heydekrug	Barvai, Šilutės	1901 neskelbta	1901 11 23 H. 22. 1909, p. 493
	Rubocken, Heydekrug	Rubokai, Šilutės	1901 H. 22. 1909, p. 148–193	1901 11 23 H. 22. 1909, p. 493
	Schuditten, Fischhausen	Orechovo, Zelenogradskij	1901 09 11–14 H. 22. 1909, p. 44–63	1901 11 23 H. 22. 1909, p. 493
	Lumpönen, Tilsit	Lumpėnai, Šilutės	1901 09 26–28 H. 22. 1909, p. 130–147	1901 11 23 H. 22. 1909, p. 493
	Deutsche Crottingen, Memel	Kretingalė, Klaipėdos	1901 10 06 H. 22. 1909, p. 39–41	1901 11 23 H. 22. 1909, p. 493
	Abbau Thierberg, Osterode		1901 H. 22. 1909, p. 70–104	1901 11 23 H. 22. 1909, p. 493

1902 metais

1	2	3	4	5
	Kl. Puppen, Ortelsburg		1902 neskelbta	1902 11 20 H. 22. 1909, p. 508
	Mascharen, Sensburg		1902 neskelbta	1902 11 20 H. 22. 1909, p. 508
	Lehndorf		1902 neskelbta	1902 11 20 H. 22. 1909, p. 508
	Schuditten Fischhausen	Orechovo Zelenogradskij	1902 09 18–20 H. 22. 1909, p. 44–63	1902 11 20 H. 22. 1909, p. 508
	Lumpönen Tilsit	Lumpėnai Šilutės	1902 09 28–29 H. 22. 1909, p. 130–147	1902 11 20 H. 22. 1909, p. 508
	Barwen, Heydekrug	Barvai, Šilutės	1902 neskelbta	1902 11 20 H. 22. 1909, p. 508
	Skören, Memel	Stragnai (Skēriai), Klaipėdos	1902 neskelbta	1902 11 20 H. 22. 1909, p. 508
	Leisten–Jakob, Memel	Laistai, Klaipėdos	1903 neskelbta	1902 11 20 H. 22. 1909, p. 508

1903 metais

	Gr. Blumenau. Fischhausen	Kremnevo, Zelenogradskij	1903 H. 22. 1909, p. 38–39	1903 11 19 H. 22. 1909, p. 529
	Prossiten, Rössel		1903 H. 22. 1909, p. 41–43	1903 11 19 H. 22. 1909, p. 529
	Leisten–Jakob, Memel	Laistai, Klaipėdos	1903 neskelbta	1903 11 19 H. 22. 1909, p. 529
	Grebieten, Fischhausen		1903 neskelbta	1903 11 19 H. 22. 1909, p. 529
	Andullen, Memel	buv. Anduliai, Kretingos	1903 neskelbta	1903 11 19 H. 22. 1909, p. 529
	Dautzin–Niklau, Memel	buv. Laukžemai, Klaipėdos	1903 neskelbta	1903 11 19 H. 22. 1909, p. 529
	Barwen, Heydekrug	Barvai, Šilutės	1903 neskelbta	1903 11 19 H. 22. 1909, p. 529
	Rothenen, Fischhausen		1903 09 24 H. 22. 1909, p. 43–44	

1904 metais

	Födersdorfer Forst, Braunsberg		1904 05 27–28 H. 22. 1909, p. 4–11	1904 11 17 H. 22. 1909, p. 538
	Queetz, Heilsberg		1904 06 04 H. 23. T. 1. 1914, p. 126–127	
	Gr. Lensk, Neidenburg		1904 08 16–18 H. 22. 1909, p. 63–70	1904 11 17 H. 22. 1909, p. 538
	Födersdorfer Forst, Braunsberg		1904 09 27–29 H. 22. 1909, p. 15–26	1904 11 17 H. 22. 1909, p. 538

1905 metais

	Födersdorfer Forst, Braunsberg		1905 09 26–28 H. 22. 1909, p. 11–14	
--	-----------------------------------	--	--	--

1906 metais

1	2	3	4	5
	Piktaszen, Memel	Piktožiai, Klaipėdos	1906 H. 23. T. 1. 1914, p. 184–191	
	Deegeln, Memel	Diegliai, Klaipėdos	1906 H. 23. T. 1. 1914, p. 184–191	
	Dwielen, Memel	Dvyliai, Klaipėdos	1906 H. 23. T. 1. 1914, p. 184–191	
	Kiautrienen, Fischhausen	Lužki ?, Zelenogradskij	1906 06 14–15 H. 23. T. 1. 1914, p. 184–191	1906 11 15 H. 23. T. 2. 1919, p. 517
	Andullen, Memel	buv. Anduliai, Kretingos	1906 neskelbta	1906 11 15 H. 23. T. 2. 1919, p. 517
	Bludau, Fischhausen	Kostrovo, Zelenogradskij	1906 H. 23. T. 1. 1914, p. 218–250	1906 11 15 H. 23. T. 2. 1919, p. 517
	Goithenen, Fischhausen	Gerojskoje, Zelenogradskij	1906 08 16–18 H. 23. T. 1. 1914, p. 132–138	1906 11 15 H. 23. T. 2. 1919, p. 517
	Laptau, Fischhausen	Muromskoje, Zelenogradskij	1906 08 29–30 H. 23. T. 1. 1914, p. 157–180	1906 11 15 H. 23. T. 2. 1919, p. 517
	Pertelnicken, Fischhausen	buv. Ternovka, Zelenogradskij	1906 neskelbta	1906 11 15 H. 23. T. 2. 1919, p. 517
	Födersdorfer Forst, Braunsberg		1906 09 09–11 H. 23. T. 1. 1914, p. 14–15, 26–27	1906 11 15 H. 23. T. 2. 1919, p. 517

1907 metais

	Jommendorf, Allenstein		1907 05 23 H. 23. T. 1. 1914, p. 180–184	1907 11 22 H. 23. T. 2. 1919, p. 528
	Süssental, Allenstein		1907 05 H. 23. T. 1. 1914, p. 183–184	
	Ober-Kapkeim, Heilsberg		1907 05 H. 23. T. 1. 1914, p. 183–184	
	Grebieten, Fischhausen		1907 neskelbta	1907 11 22 H. 23. T. 2. 1919, p. 528
	Sortehnen, Fischhausen		1907 07 04 H. 23. T. 1. 1914, p. 88–96	1907 11 22 H. 23. T. 2. 1919, p. 528
	Carben, Heiligenbeil	Prigorkino? Bagrationovskij	1907 08 01–02 H. 23. T. 1. 1914, p. 138–139	1907 11 22 H. 23. T. 2. 1919, p. 528
	Ellerhaus, Fischhausen	Kruglovo ?, Zelenogradskij	1907 09 08–10 H. 23. T. 1. 1914, p. 96–108	1907 11 22 H. 23. T. 2. 1919, p. 528
	Stobben, Angerburg		1907 H. 23. T. 1. 1914, p. 191–205	1907 11 22 H. 23. T. 2. 1919, p. 528

1908 metais

	Mauerwalde bei Steinort, Angerburg		1908 06 12–13 H. 23. T. 1. 1914, p. 191–205	1908 11 30 H. 23. T. 2. 1919, p. 537
	Andullen, Memel	buv. Anduliai, Kretingos	1908 neskelbta	1908 11 30 H. 23. T. 2. 1919, p. 537
	Klemmenhof, Memel	Klemiškė, Klaipėdos	1908 neskelbta	1908 11 30 H. 23. T. 2. 1919, p. 537
	Weinberg bei Linkau Fischhausen	Kruglovo ?, Zelenogradskij	1908 H. 23. T. 1. 1914, p. 113–126	1908 11 30 H. 23. T. 2. 1919, p. 537
	Gr. Blumenau, Fischhausen	Kremnevo, Zelenogradskij	1908 H. 23. T. 1. 1914, p. 108–113	1908 11 30 H. 23. T. 2. 1919, p. 537

1909 metais

1	2	3	4	5
	Lauknicken, Fischhausen		1909 ? H. 23. T. 1. 1914, p. 127–129	
	Weinberg bei Linkau Fischhausen	Kruglovo ?, Zelenogradskij	1909 06 02–06 H. 23. T. 1. 1914, p. 113–126	

1910 metais

	Bendiglauken, Tilsit	Sovetskas ? Nemenskij	1910 10 07 H. 23. T. 1. 1914, p. 139–148	
	Pangessen, Memel	Pangėsai, Klaipėdos	1911 H. 23. T. 1. 1914, p. 149–156	

? metais

	Gr. Pillkalen, Ragnist	Meždurečje, Gurjevskij	H. 23. T. 1. 1914, p. 205–209	
--	---------------------------	---------------------------	-------------------------------	--

2 priedas

A. BEZZENBERGERIO ARCHEOLOGIŠKAI TYRINĖTŲ KLAIPĖDOS KRAŠTO VIETŲ KATALOGAS

Šiame kataloge pateikta informacija apie visas A. Bezzenbergerio žvalgytas ir tyrinėtas tikras ir spėjamas Klaipėdos krašto archeologines vietas. Žvalgytos ir tyrinėtos vietas pateikiamas abécélės tvarka pagal vietovės, kuri literatūroje minima kaip objekto adresas, pavadinimą. Kataloge nurodoma:

1. Vietovės dabartinis pavadinimas, jei tokios nebéra – buvęs pavadinimas lietuvių kalba, skliaustuose nurodomas atitinkamo vokiškai ir objekto rūšis.

2. Informacija apie objekto tyrinėjimus iki A. Bezzenbergerio; informacijos apie A. Bezzenbergerio tyrinėjimus šaltinių ir jų pagrindinės tezės apie objekto tyrimus. Stengiamasi atkreipti dėmesį į objekto tyrinėjimų pobūdį, apimtį, medžiagos skelbimą tiek, kiek tai susiję su A. Bezzenbergerio tyrinėjimais. Objekto datavimo problemos nenagrinėjamos.

3. Informacija, kada ir kas žvalgė ar tyrinėjo objektą po A. Bezzenbergerio; žvalgymų ar tyrinėjimų rezultatai.

BUV. ANDULIAI (ANDULLEN, ZEIPEN–GERGE) KAPINYNAS

1895 10 27 laiške H. Scheu'jui A. Bezzenbergeris rašo apie radinių iš Zeipen–Gerge pirkimą, apie tai, kad radinių iš šios vietovės esą Berlyne ir kad tai jam nurodės Erichas (Scheu'jus) (1895 10 27 laiškas H. Scheu'jui). Ši kapinyną A. Bezzenbergeris tyrinėjo 1895 m. rugsėjo mėn. 7 d. (Sb. Prussia, 1896, p. 107), 1901 m. (Sb. Prussia, 1909, p. 493), 1903 m. (Sb. Prussia 1909, p. 529), 1906 m. rugsėjo mėn. gale (Sb. Prussia, 1919, p.

517; 1906 09 09 laiškas H. Scheu'jui), 1907 m. spalio pradžioje (?) (1907 09 02 laiškas H. Scheu'jui) ir 1908 m. rugsėjo gale – spalio pradžioje (Sb. Prussia, 1919, p. 537; 1908 10 11 laiškas H. Scheu'jui). Tyrinėjimų apimtys nežinomas. Medžiagos neįskyrus kapinyno situacijos planą žemėlapyje M 1:100 000 (Sb. Prussia, 1900, Tafel XIV).

1988 m. kapinyną tyrinėjo J. Kanarskas.

ARMALĒNAI (HERMANNLÖHNEN), PILKAPIS (?) IR KAPINYNAS (?)

1891 m. lapkričio 20 d. Prūsijos senovės draugijos posėdyje, supažindindamas savo kolegas su žvalgomosios archeologinės ekspedicijos rezultatais, A. Bezzenbergeris pranešė, kad po tyrinėjimų Aukštumalos pelkėje jis nuvyko į Šilutę, kur dvarininko H. Scheu'jaus žemėje nukasė vieną pilkapį; iš jo jau ankstesniais metais ponas E. Anckeris į muziejų buvo pristatęs keletą bronzių daiktų (Sb. Prussia, 1892a, p. 37). Nors posėdžio metu skaityto pranešimo santraukoje šio pilkapio buvimo vieta nenurodyta, tačiau jį reikėtų identifikuoti su Armalėnų pilkapiu, kurio tyrinėjimų medžiaga paskelbta 1893 m. (Bezzenberger, 1893c, p. 80–82).

Sprendžiant iš 1893 m. skelbtų tyrinėjimų rezultatų, 1891 m. A. Bezzenbergeris tyrinėjo apie 1,5 m aukščio ir daugiau nei 20 m skersmens kalvelę. Ketvirtadalį šio spėjamo pilkapio jau anksčiau buvo tyrinėjės dvarininkas E. Anckeris ir į muziejų perdaravęs keletą bronzių dirbinių. A. Bezzenber-

5 pav. A. Bezzenbergerio skelbtas Armalėnų pilkapio situacijos planas (Sb. Prussia, 1893. Tafel VII) ir 1987 m. topografinio žemėlapio, kuriame vaizduojama ši vieta, dalis

geris ištyrė likusią dalį. Keliose pilkapio (?) vietose rastos degintų kaulų liekanos, keramikos (urnų ?) šukės bei, kas labai įdomu, keli geležiniai įmoviniai, mūsų eros pradžia datuotini ietigaliai ir keletas geležies šlako gabaliukų. Dėl tokios keistos (pilkapiams nebūdingos) medžiagos A. Bezzenbergeris pilkapio nedatavo, nors jo tyrinėjimų medžiaga paskelbta kartu su ankstyvojo geležies amžiaus pilkapių medžiaga.

A. Bezzenbergeris paskelbė pilkapio situacijos planą (M 1:100 000) (Sb. Prussia, 1893a, Tafel VII) (pav. 5) ir tyrinėtos pilkapio (?) dalies planą (M 1:100); tame perkaso ribos nepažymėtos, bet sužymėti rastieji akmenys, sudarantys akmenų konstrukcijas, degesių plotelis bei daiktų radimvietės.

Kalvelės tyrimo aprašyme A. Bezzenbergeris mėgino aprašinėti objekto stratigrafiją; kas dėl pjūvio neiliustravimo neduoda didesnės naudos.

Pilkapio (ar kapinyno) tiksliai vieta nežinoma (pav. 5).

AUKŠTUMALA (AUGSCHTUMALLER MOOR), SENOVĖS GYVENVIETĖ

Apie Aukštumalo senovės gyvenvietę, vadintą „Pileskalns“, A. Bezzenbergeris sužinojo iš H. Scheu’jaus, kuris ir pasiūlė ją pakasinėti (1891 07 13 A. Bezzenbergerio laiškas H. Scheu’jui). Ši spėjamą piliakalnį jis tyrinėjo 1891 m. rugpjūčio mén. 4 d. Su tyrinėjimų rezultatais draugijos narius supažindino tą pačią metų lapkričio mén. 20 d. susirinkime (Sb. Prussia, 1892, p. 37–39). Pranešimo tekstas atpasakotas ir išspaustintas (Bezzenberger, 1892a, p. 40–43). Savo pranešimą A. Bezzenbergeris pradėjo pastaba, kad Rytprūsiuose yra provincija, kuriai didelio dėmesio (priehistorės požiūriu) iki tol skirta nebuvo (kalbama apie Šilutės apskritį). Kadangi šioje provincijoje esama labai didelių pelkių, autorius savo pranešimą pradėjo nuo labai ilgo ekskurso į geologines problemas (durpių susidarymas ir pan.). Vėliau paaiškėja, kad pelkėje esanti kietos žemės sala, kuria vietiniai lietuvių vadina „Pileskalns“ (ten pat). Tyrinėti reikėjė todėl, kad ši žemė turėjusi būti panaudota keliui tiesi, ir kad vienas valstietis 1891 m. žiemą iš čia išvežęs pilnas roges akmenų. Tyrinėtos vietos aprašymas labai painus ir dėl to, kad nepateikta jokio plano, nei piliakalnio forma, nei jo aukštis lieka neaiškūs. A. Bezzenberger-

ris spėjamo piliakalnio šiaurinėje dalyje rado daug anglių, o kitur vienintelis radinys buvo 1,5 m skersmens akmuo, aplink kurį gulėjo 4 smulkesni akmenys. Šie radiniai leido jam spėti per pelkes buvus kelią, o kadangi pylimai vadinami „Pileskalns“, tai, jo žodžiais tariant, čia stovėjusi medinė pilis, tik neaišku, kada.

1972 objektą žvalgė LII (1975, p. 33).

BAIČIAI (BAITEN), KAPINYNAS

Pirmą kartą kapinyną A. Bezzenbergeris žvalgė 1891 m. rugsėjo pabaigoje (1891 09 10 A. Bezzenbergerio laiškas Scheu’jui; Sb. Prussia, 1892, p. 38).

1892 m. į Prūsijos muziejų (Prussia-Museum) dvarininkas Kavolis (Kawolus) perdavė keletą radinių iš Baičių kapinyno (Sb. Prussia, 1893, p. 133). Tais pačiais metais kapinyną žvalgė ir A. Bezzenbergeris (Sb. Prussia, 1893, p. 29; p. 133). Laikotarpyje tarp 1893 08 07 ir 1895 02 20 ši kapinyną kasinėjo gimnazistas E. Scheu’jus (H. Scheu’jaus sūnus), kuris radinius perdavė į muziejų (Sb. Prussia, 1896, p. 250).

A. Bezzenbergeris Baičiuose vėl tyrinėjo tik praėjus keturiems metams nuo pirmojo apsilankymo – 1896 metų rugsėjo 28–29 dienomis (1896 09 20 A. Bezzenbergerio laiškas H. Scheu’jui; Sb. Prussia, 1900, p. 133). Šių tyrinėjimų rezultatus draugijos nariams jis pristatė 1896 m. lapkričio 26 d. posėdyje (Sb. Prussia, 1900, p. 259–260), o tyrimų medžiagą paskelbė atskiru straipsniu (Bezzenberger, 1900, p. 133–135).

Iš straipsnyje skelbtų kasinėjimų aprašymo galima sužinoti, kad kapinyne 1896 09 28–29 jis iškasė vieną 4×12 m perkasa, kurios planas pateiktas leidinio gale (Sb. Prussia, 1900, Tafel XVI). 12–25 cm gylyje A. Bezzenbergeris aptiko akmenų konstrukcijas; šios jam priminė Šernuose rastas. Tarp jų rado lankinės segės nuolaužą, sulaužytą geležinį smeigtuką kryžine galvute, vaikišką bronzinę apyrankę, kelis geležinius daiktus, keletą šukių, kelis degintus ir kelis nedegintus kaulus. Atrodo, kad sveikų kapų nebuvo rasta. Nepasitenkinęs šiais rezultatais, A. Bezzenbergeris iškasė dar vieną tokią pačią perkasa už 6 m į vakarus, tačiau čia, išskyrus akmenis, nerado nieko. Šios perkaso planas nepateiktas. Tada buvo bandyta kasti „visai kitoje vietoje“. Nei kur, nei kiek buvo kasta, nenurodoma. Remdamasis minėtu smeigtuku kryžine galvute ir jo analogijomis kituose kapinynuose (pateikiamos analogijos iš Greičių, Šernų, Aukštakiemio) bei paminėdamas,

kad vienas toks rastas Rusijai priklausiusioje Lietuvos teritorijoje (remiamasi Dowgirdo, A. Bezzenbergeris nurodė šiu dirbinių panašumus ir skirtumus, bet kapyno datavimas jam liko nelabai aiškus (nuo C iki D periodo).

Tai vienintelis A. Bezzenbergerio straipsnis, kuriame savo tyrinėjimų medžiagą jis lygina su Rusijai priklausiusioje dab. Lietuvos teritorijoje rastais dirbiniais.

Įdomu tai, kad tyrinėto kapyno vietą A. Bezzenbergeriui žemėlapyje pažymėjo H. Scheu'jus. Tai liudija A. Bezzenbergerio 1897 08 12 laiškas H. Scheu'jui. Situacijos planą (M 1:100 000) A. Bezzenbergeris paskelbė publikuodamas kapyno medžiagą (Sb. Prussia, 1900, Tafel XII-12) (pav. 6).

1989 m. šio kapyno tyrinėjimus atnaujino R. Banytė (Asadauskas-Žvirblis, 1990, p. 157; 1992, p. 226; 1993, p. 249; 1994, p. 236; 1996, p. 412).

6 pav. A. Bezzenbergerio skelbtas Baičių kapyno situacijos planas (Sb. Prussia, 1900. Tafel XII-12) ir 1986 m. topografinio žemėlapio, kuriame vaizduojama ši vieta, dalis.

BARVAI (BARWEN), KAPINYNAS

Pirmą kartą radiniai iš Barvų minimi, kai laikotarpyje tarp 1896 08 01 ir 1899 12 31 H. Scheu'jus į muziejų pristatė keletą daiktų (Sb. Prussia, 1900, p. 363). A. Bezzenbergerio laiškuose minima, kad 1898 m. kapyną tyrinėjo Erichas Scheu'jus (1898 08 08 A. Bezzenbergerio laiškas E. Scheu'jui). Galima spėti, kad būtent iš šių kasinėjimų H. Scheu'jus perdavė radinius.

A. Bezzenbergeris Barvų kapyną tyrinėjo 1898 06, 1898 09 06-09 (Sb. Prussia, 1900, p. 305-306; 1898 09 04 A. Bezzenbergerio laiškas H. Scheu'jui), 1899 10 05-08 (Sb. Prussia, 1900, p. 331), 1901 (Sb. Prussia, 1909, p. 493), 1902 (Sb. Prussia, 1909, p. 508) ir 1903 (Sb. Prussia, 1909, p. 529) metais. Tyrinėjimų apimtys ir rezultatai nežinomi.

Tiksli kapyno vieta nežinoma.

kad Barzdūnų radiniai jau išpreparuoti ir esą puikūs. Kapynas, jo manymu, jau buvę sunaikintas, tačiau jis norėjęs dar porai dienų ji aplankyt (1897 09 27 A. Bezzenbergerio laiškas H. Scheu'jui) (pav. 3).

Taigi 1897 m. A. Bezzenbergeris tyrinėjo Barzdūnų kapyną, o 1900 m. paskelbė šių tyrinėjimų ataskaitą (Bezzenberger, 1900. p. 113-118). Buvo kasinėta 1 m pločio ruožais keliose vietose (Bezzenberger, 1900, p. 113). Aprašyti devynių tokų vietų radiniai, nes čia jų būta gausiausiai. Leidinio gale pateiktas kapyno situacijos planas (M 1:100 000) (pav. 7) bei vienos perkaso, kurios ribos nepažymėtos, planas (M 1:100). Pastarajame nubraižyti akmenų konstrukcijos (vienna panaši į keturkampį akmenų vainiką), išsidėsčiusios 16 m² plote. Tekste aprašyti radiniai, paskelbti keturių dirbinių piešiniai. A. Bezzenbergeris lygino Barzdūnų kapyno medžiagą su kita Rytprūsių ir tolimesnių Vokietijos regionų medžiaga; nors beveik visi radiniai datuotini B-C periodais. Straipsnio gale jis rašo, kad apie šio kapyno amžių nieko konkretaus negalės pasakyti (Bezzenberger, 1900, p. 118).

Kapyno tiksliai vieta nežinoma.

7 pav. A. Bezzenbergerio skelbtas Barzdūnų kapyno situacijos planas (Sb. Prussia, 1900. Tafel XII-8) ir 1986 m. topografinio žemėlapio, kuriame vaizduojama ši vieta, dalis

BARZDŪNAI (BARSUHNEN), KAPINYNAS

1872 m. į muziejų studentas Radkė perdavė keturis gintarinius karolius, rastus Barzdūnuose (AM 1872, p. 485).

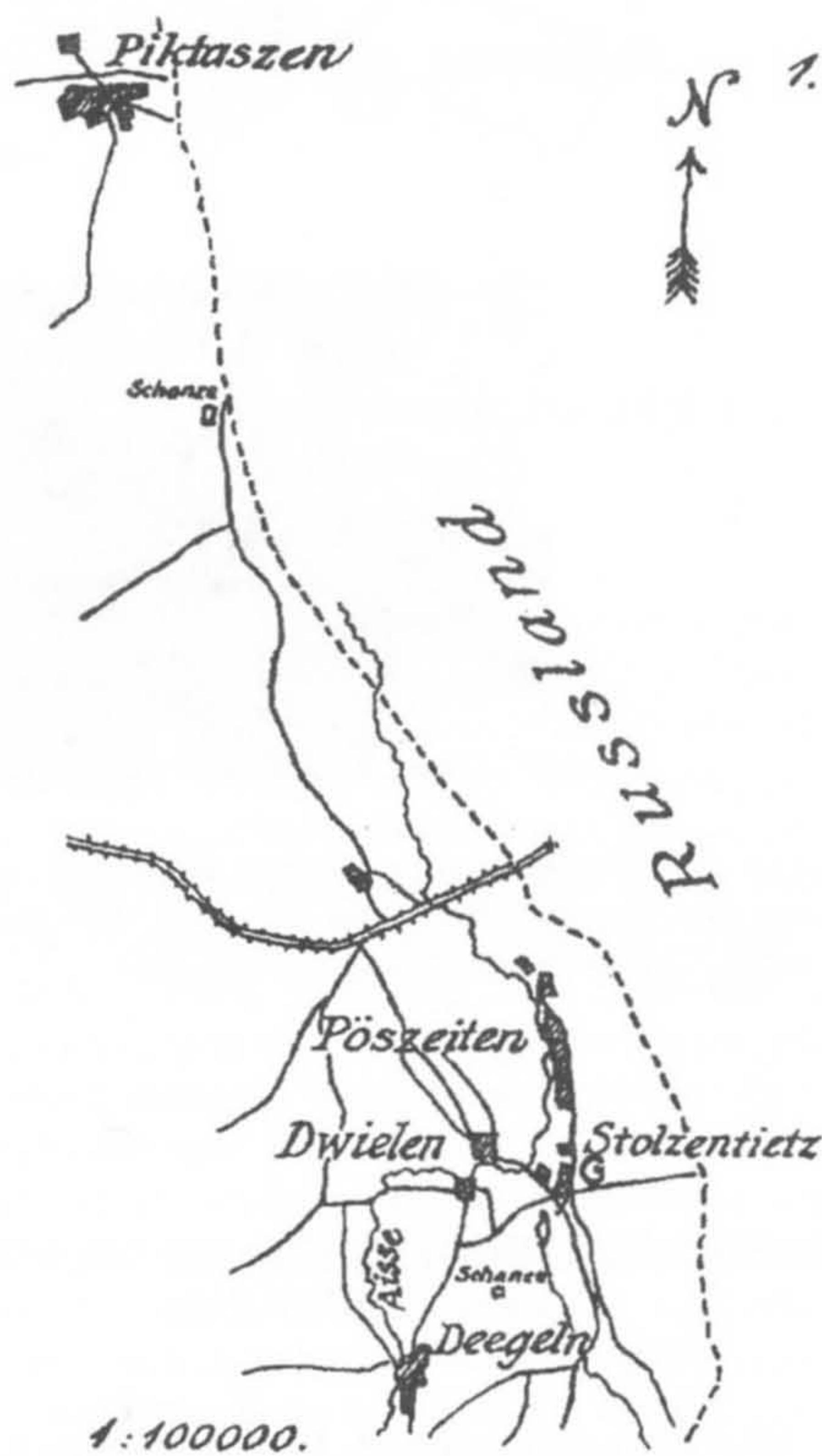
Po 25 metų, 1897 m. pavasarį, tiesiant kelią iš Žibų į Ramčius, Barzdūnuose buvo aptiktas kapynas. Lyginant kalvą šalia Barzdūnų kaimo buvo rasti keli kapai su B periodo radiniais, kurie pateko į muziejų. Tai minima ir A. Bezzenbergerio 1897 05 18 laiške H. Scheu'jui. Kitame laiške jis rašo,

BEGĘDŽIAI (BEGEHDEN), NE ARCHEOLOGIJOS OBJEKTO

1895 m. rugsėjo mėn. A. Bezzenbergeris tyrinėjo į pilkapį panašią kalvelę, kuri pasirodė besanti paprasčiausia kopa. Su šiaisiais tyrimais draugijos nariai buvo supažindinti 1895 m. lapkričio 22 d. susirinkime (Sb. Prussia, 1896, p. 107).

DIEGLIAI (DEEGELN), SEN. GNYBINIS ĮTVIRTINIMAS

Dieglių senovinį gynybinį įtvirtinimą A. Bezzenbergeris žvalgė 1906 metais. Žvalgymo rezultatai paskelbti 1914 m. Šis objekto patraukė tyrinėtojo dėmesį tuo, kad prieš keletą metų į muziejų buvo patekusi segė iš šios vietovės. Dieglių senovinį gynybinį įtvirtinimą sudarė trys 1 m aukščio, 7 m pločio papédėje pylimai, apjuosti 4 m pločio ir 1 m gylio grioviu. Šiaurinis pylimas buvo 40 m ilgio. Rytinis ir vakarinis pylimas rėmėsi į jį galais stačiu kampu ir buvo po 18 m ilgio. A. Bezzenbergeris pateikė informaciją, kad pagal žemės kadastro duomenis pylimai turėjė užimti $45 \times 43 \times 21 \times 20$ m plotą. Taigi jau 1906 m. šis gynybinis įtvirtinimas buvo gerokai apardytas (nebebuvo pieštinio pylimo). Šio įrenginio buvimas šalia Rytprūsių–Rusijos sienos leido A. Bezzenbergeriui spėti, kad jis buvo supiltas po 1422 m. (Bezzenberger, 1914, p. 187–188). Šalia Dieglių pylimų A. Bezzenbergeris iškasė keletą bandomųjų perkasų, norėdamas išsiaiškinti minėtos segės radimvietę, tačiau šie kasinėjimai buvo nesėkmingi, nes archeologinių radinių jis nerado. Žvalgymo rezultatų aprašymas iliustruotas pylimo nuotrauka (Sb. Prussia, 1914, Tafel XVIII) ir pylimo situacijos planu M 1:100 000 (Sb. Prussia, 1914, Tafel XIX–1) (pav. 8).

8 pav. A. Bezzenbergerio skelbtas Pikožių senovinio gynybinio įtvirtinimo, Dvylių kapyno ir Dieglių senovinio gynybinio įtvirtinimo situacijos planas (Sb. Prussia, 1914, Tafel XIX–1) ir 1986 m. topografinio žemėlapio, kuriame vaizduojamos šios vietas, dalis

DVYLIAI (DWIELEN), SENOVINIS GNYBINIS ĮTVIRTINIMAS

Dvylių senovinį gynybinį įtvirtinimą A. Bezzenbergeris žvalgė 1906 m. Žvalgymų rezultatai paskelbti 1914 m. Dvylių pylimas buvo prie Aisės upelio, abipus kapinių. Iš šiaurės ir į pietus nuo kaimo kapinių buvo išlikę mišku apaugę, apardyti senoviniai gynybiniai įtvirtinimai, kuriuos sudarė penki žmogaus aukščio pylimai ir juos juosiantys grioviai. Iš pietus nuo kapinių esantis pylimas buvo trikampio formos supiltas žemės aikšteliė. Šio įrenginio buvimas šalia Rytprūsių–Rusijos sienos leido A. Bezzenbergeriui spėti, kad jis buvo supiltas po 1422 m. (Bezzenberger, 1914, p. 187–188).

Tiksli įtvirtinimų vieta nežinoma.

DVYLIAI (STOLZENTIETZ, VĒLIAU – DWIELEN), KAPYNNAS

Dvylių kapyną A. Bezzenbergeris žvalgė 1906 m. Žvalgymų rezultatai paskelbti 1914 m. (S. Prussia, 1914). Kapyno žvalgymą A. Bezzenbergeris ėmėsi todėl, kad į muziejų iš šios

vietovės buvo patekusių radinių, todėl jis nutarės pažvalgyti. Šalia kelio, vedančio į tuometinės Rusijos teritoriją, A. Bezzenbergeriui pavyko aptikti 10 m² degėsingos žemės aikštę, kur jis rado degintų kauliukų, šlako (susilydžiusios geležies ?), sulydytų stiklo gabaliukų, keramikos šukių, arklio dantų. A. Bezzenbergeris spėjo, kad kapinynas „su žmonių ir arklių palaidojimais“ visiškai suardytas (Bezzenberger, 1914, p. 191), vėliau prie platesnių savo žvalgymų ir tyrinėjimų jis negrįžo. Kapyno vieta paskelbta žemėlapyje M 1:100 000 (Sb. Prussia, 1914, Tafel XIX-1) (pav. 8).

ÉGLIŠKIAI (EGLISCHKEN, EGLIN-NIKLAU), PILKAPYNAS

Égliškių pilkapyno tyrinėjimus 1895 m. pradėjo A. Götze (Götze, 1914). A. Bezzenbergeris pilkapyną tyrinėjo 1898 09 12–14. Su tyrimu rezultatais draugijos narius jis supažindino 1898 m. lapkričio mén. 18 d. posėdyje (Sb. Prussia, 1900, p. 306). Tyrinėjimų medžiagą paskelbė atskiru straipsneliu (Bezzenberger, 1900, p. 86–87). Pilkapyne A. Bezzenbergeris ištyrė vieną 1,5 m aukščio ir apie 11 m skersmens pilkapį, kurio pagrinde aptiko kelis apardytus akmenų vainikus. Tyrinėjimų metu rasti keli degintiniai kapai, titnago gabalėlis, keletas šukių (A. Bezzenbergeriui jos priminė rastasias Mižeikių pilkapyje) bei vienas geležies gabala. Pilkapį datavo vėlyvuoju bronzos amžiumi. Tekste nurodyta, kad šalia esama dar keleto į pilkapius panašių kalvų. A. Bezzenbergeris paskelbė pilkapyno situacijos planą (M 1:100 000) (Sb. Prussia, 1900, Tafel XI-1) (pav. 9) bei kasinėto pilkapio planą (M 1:100); čia perkasos ribos nepazymėtos (Sb. Prussia, 1900, Tafel XIV).

Égliškių kapyną 1969, 1974 ir 1975 m. tyrinėjo E. Grigaličienė (Tautavičius, 1976, p. 132), o 1980 ir 1981 m. – I. Jablonskis (Tautavičius, 1981, p. 165; 1982, p. 164).

9 pav. A. Bezzenbergerio skelbtas Šlažių pilkapio, Égliškių pilkapyno ir Andulių kapyno situacijos planas (Sb. Prussia, 1900, Tafel XI-1) ir 1986 m. topografinio žemėlapio, kuriame vaizduojamos šios vietas, dalis

GIRKALIAI (RAMUTTEN), KAPINYNAS

Apie šio kapyno tyrinėjimus A. Bezzenbergeris neužsimena nei laiškuose H. Scheu' jui, nei draugijos posėžiuose. Vienintelis šaltinis – J. Hoffmano knyga (Hoffmann, 1941), kurioje rašoma, kad ši kapyną kasinėjęs A. Bezzenbergeris, minimas kapas 246.

Atrodo, kad tą patį kapyną 1966 metais tyrinėjo R. Kulikauskienė ir P. Kulikauskas (Lietuvos, 1977, p. 41).

GRABUPIAI (KLEIN GRABUPPEN), KAPINYNAS

Grabupių kapyną A. Bezzenbergeris tyrinėjo 1900 m. spalio mén. Tyrinėjimų medžiaga paskelbta 1914 m. (Bezzenberger, 1914, p. 208–209). Straipsnyje rašoma, kad 1900 m. spalio mén. profesorius Gaigallat (V. Gaigalaitis ?) pakvietęs jį prisidėti prie kasinėjimų, tiesiant vieną gatvę (kelią ?). Čia buvo rasti du mediniai karstai (1,66 m ir 1,70 m ilgio) su išlikusiais griaučiais. Idomu tai, kad viename karste tarp palaidotojo kojų buvo rasti vaiko kaukolės fragmentai. Kapus A. Bezzenbergeris datavo laikotarpiu ne vėlesniu, kaip 1700 metai.

GREIŽĒNAI (GREYSZÖNEN), KAPINYNAS

1897 m. spalio pradžioje ir 1898 m. rugsėjo pradžioje A. Bezzenbergeris tyrinėjo kapyną, buvusį prie Greyszönen (dab. Greižėnai, Tauragės r.). Tai vienintelis jo tyrinėtas kapynas, kurio tyrinėjimų medžiaga (Bezzenberger, 1900, p. 135–152) išversta į lietuvių kalbą (A. Asadauskas-Žvirblis, 1992, p. 8–22). Ir nors vertime žodis Gutshof išverstas kaip tikrinis var-

das – Gutshofo vietovė (ten pat, p. 9), bei A. Bezzenbergerio straipsnio vertimas pateiktas kaip sudėtinė A. Asadausko-Žvirblio straipsnio „Greiženų plokštinis kapinynas“ dalis, šis vertimas yra sveikintinas dalykas, nes A. Bezzenbergerio tyrinėjimų medžiaga, matyt, naudosis ne viena archeologų karta.

Greiženų kapinyną savo pievoje aptiko ūkininkas Jurgis Bajoras (Bajors). Sužinojęs apie čia rastas senienas, šią pievą nupirko gydytojas Sageris. Jis šioje vietoje kasinėjo pats, pranešė mokytojui Prellwitzui; šis irgi kasinėjo ir apie šią vietą pranešė A. Bezzenbergeriui. Beje, ponas Prellwitzas savo kasinėjimų radinius perdavė muziejui, tuo tarpu pono Sagerio rasti daiktai liko jo nuosavybė. A. Bezzenbergeris kapinyne ištyrinėjo daugiau nei 350 m² plotą. Tyrimų ataskaitoje pateiktas kapinyno situacijos planas (M 1:20 000) (ten pat, Tafel XIX) bei tirto ploto, nenurodant ribų, planas (M 1:100). Savo straipsnyje A. Bezzenbergeris nurodė ne tik jo paties, bet ir pono Prellwitzo kasinėjimų metu rastuosius radinius. Iš pateiktų aprašymų susidaro vaizdas, kad ponas Prellwitzas atidengė mažiausiai tris kapus, o A. Bezzenbergeris daugiau nei dešimt. Nustatyta kai kurių mirusiųjų orientacija. Kapuose A. Bezzenbergeris akmenų konstrukcijų nerado, nors minima, kad jų buvo aptikęs ponas Sageris (ten pat, p. 138). Dauguma kapų griautiniai (kai kurie griauciai tiko net anatomijos studijoms) (ten pat, p. 152), nors dviejose vietose aptikta ir degintų kaulų (ten pat, p. 140). Tekste paskelbtos devynių radinių iliustracijos. A. Bezzenbergeris tradiciškai palygino kai kuriuos radinius su kitų Vokietijos kapinynų radiniais ir nustatė, kad Greiženų kapinyne laidota IV–V a. (D periode) (ten pat, p. 151).

1990 m. A. Asadauskas norėdamas nustatyti kapinyno ribas ištyrė 48 m², rado vieną kapą, datuojamą V a. (Žvirblis, 1992, p. 226)

KALOTĖ (COLLATEN), KAPINYNAS (?)

Iš Kalotės vietovės į Prūsijos muziejų pateko segė. A. Bezzenbergeris, manydamas, kad čia būta kapinyno, 1894 m. (rugpjūčio mén.) kartu su E. Scheu'jumi atliko žvalgomuosius

10 pav. A. Bezzenbergerio skelbtas Kretingalės pilkapyno ir Laukžemės kapinyno situacijos planas (Sb. Prussia, 1909. Tafel IX-5) ir 1986 m. topografinio žemėlapio, kuriame vaizduojamos šios vietas, dalis

tyrinėjimus, tačiau nieko nerado (1894 08 30 A. Bezzenbergerio laiškas H. Scheu'jui; Sb. Prussia, 1895, p. 165).

Kapinyno vieta nežinoma.

KLEMIŠKĖ (CLEMMENHOF), KAPINYNAS

Apie kapinyno egzistavimą Klemiškėje A. Bezzenbergeris sužinojo iš H. Scheu' jaus (1908 02 11 A. Bezzenbergerio laiškas H. Scheu'jui). 1908 m. jis tyrinėjo šioje vietovėje (Sb. Prussia, 1919, p. 537), tačiau tyrimų rezultatai nežinomi.

Kapinyno vieta nežinoma.

KRETINGALĖ (DEUTSCH CROTTINGEN), PILKAPYNAS

1901 m. spalio 6 d. A. Bezzenbergeris tyrinėjo vieną iš mažiausiai trijų pilkapių prie Deutsch Crottingen (dab. Kretingalė, Kretingos r.). Apie jų buvimą jam buvo pranešta 1899 metais. Iš šių smarkiai apardytų (nuartų) pilkapių prieš keletą metų buvo išvežta 30–40 vežimų akmenų (Bezzenberger, 1909, p. 40). Pasak darbininkų, viename buvo rastas „akmeninis karstas“ (ten pat, p. 40). A. Bezzenbergeris tyrinėjo tik vieną 5 m skersmens pilkapį. Jame rastos kelios akmenų sankupos, šalia kurių anksčiau buvo rastos dvi urnos su degintais kaulais. 3 m į šiaurę nuo išlikusios sampilo dalies rasti akmenys leido A. Bezzenbergeriui spėti, kad pilkazio būta apie 10 m skersmens. Be akmenų, pilkapyje tyrinėtojas aptiko degintų kaulų, keramikos liekanų. Indų formos A. Bezzenbergeriui atkurti nepavyko. Straipsniui iliustruoti autorius pateikė pilkapyno situacijos planą (M 1:100 000) (Sb. Prussia, 1909, Tafel IX-5) (pav. 10).

Tiksli pilkapyno vieta nežinoma.

KURŠIŲ NERIJA (KURISCHE NEHRUNG), NEOLITINĖS GYVENVIETĖS, PAVIENIAI KAPAI

1892 m. lapkričio 12 d. vykusiam draugijos posėdyje A. Bezzenbergeris pranešė apie šiaurinės Kuršių Nerijos dalies archeologinių paminklų tyrinėjimus 1892 m. liepos pabaigoje–rugpjūčio pradžioje (Sb. Prussia, 1893, p. 29). Išsamesnę informaciją apie tai pateikė 1893 m. birželio mén. 15 d. skaitytame „Pranešime apie Kuršių Nerijoje praėjusių metų akmens amžiaus radinius“, kuris buvo išspausdintas atskiru straipsniu (Bezzenberger, 1893b).

Šiame straipsnyje A. Bezzenbergeris aptaria tuos Kuršių Nerijos archeologinius paminklus, kuriuos pats aplankė 1892 metais.

Visų pirmą – tai kapas, apie kurį jis sužinojo vasario pradžioje, bet atvyko tik liepos pabaigoje. Kaip jis pats rašo, jam pavyko aptikti smarkiai apdulėjusių kaulų liekanų, tarp jų rado du titnago gabalus ir keletą šukių. Aplink juos dar aptiko apie 140 šukių, apie dešimt titnago dirbinių ir jų nuolaužų, tarp kurių buvo ir dalis titnaginio kirvio. Griaucių liekanos, jo manymu, buvo iš to paties laikotarpio, kaip ir minėti radiniai.

Antroji jo aplankyta vieta – Grobšto ragas, tarp Nidos ir Rotherwald–Bergo, kur randama šukių ir titnago dirbinių. Minima, kad Nidos bažnytkaimyje randami mirusieji, kurių galvos padėtos plataus karsto gale (?) (ten pat, p. 37).

Trečioji aprašoma vieta – kopos, esančios į vakarus nuo miško, kuris tėsiasi į pietus nuo Juodkrantės. Nors ši vietovė jau iki A. Bezzenbergerio buvo ne kartą tyrinėta, jam su padėjėjais pavyko surinkti per šimtą šukių. Pažymėtina, kad A. Bezzenbergeris surinko tik ornamentuotas arba kuo nors išskiriančias šukes. Tekste paskelbti ir pasitaikančios ornamentikos motyvai (12) bei pažymima, kad skiriasi indų molio masė ir spalva (ten pat, p. 38–39). Aprašyta rastieji gintaro ir titnago dirbiniai. Panašiu būdu, tik jau be iliustracijų, aprašyta dar apie dešimt įvairių akmens amžiaus paminklų iš dab. Lietuvai priklausančios Kuršių Nerijos dalies. Minimos kelios griaučių radimvietės (kapai ?) į šiaurę nuo Juodkrantės. Gaila tik, kad radimvietės liko nepaskelbtos žemėlapyje, o atstumai tarp jų nurodomi žingsniais (pvz., 2280); tas labai apsunkina šių paminklų paiešką ir lokalizavimą šiandien.

Šiandien Kuršių Nerijoje nežinoma nė viena A. Bezzenbergerio žvalgyta akmens amžiaus gyvenvietė.

LAISTAI (LEISTEN–JAKOB), KAPINYNAS

Laistų kapinyną A. Bezzenbergeris tyrinėjo 1902 (Sb. Prussia, 1909, p. 508) ir 1903 (Sb. Prussia, 1909, p. 529) metais. Duomenų apie tyrinėjimų apimtis ir rezultatus nėra.

1984 m. A. Varnas kapinyne ištyrė 100 m² plotą, rado 16 kapų (?) duobių ir jose pavienių X–XII a. dirbinelių. Kasinėjimų autorius manė, kad atidengta A. Bezzenbergerio tyrinėto ploto dalis (Tautavičius, 1985, p. 154).

BUV. LAUKŽEMIAI (DAUTZIN–NIKLAU), KAPINYNAS

1903 m. A. Bezzenbergeris tyrinėjo kapinyną šalia buv. Dautzin–Niklau (vėliau – Laukžemiai) kaimo (Sb. Prussia,

11 pav. A. Bezzenbergerio skelbtas Lumpėnų kapinyno situacijos planas (Sb. Prussia, 1909. Tafel XVI) ir 1987 m. topografinio žemėlapio, kuriame vaizduojama ši vieta, dalis

1909, p. 529). Tyrinėjimų apimtys ir rezultatai nežinomi. Atrodo, kad šio kapinyno vieta raide F pažymėta žemėlapyje (M 1:100 000) skelbiant Kretingalės pilkapyno tyrinėjimo medžiagą (Sb. Prussia, 1909, Tafel IX–5) (pav. 10). Neaišku tik kodėl kapinynas pažymėtas raide F, o ne G. Galbūt F turėjo reikštį „Fundstelle“ (radimvietė).

Kapinynas nelokalizuotas.

LUMPĒNAI (LUMPÖNEN), KAPINYNAS

1901 m. rugsėjo 26–28 d. A. Bezzenbergeris tyrinėjo Lumpönen (dab. Lumpėnai, Šilutės r.) kapinyną, kuris buvo aptiktas mokyklos pamatus. Kapinyne jis ištyrė apie 200 m². Ataskaitoje (Bezzenberger, 1909, p. 130–147) A. Bezzenbergeris rašo, kad šis kapinynas buvo sudarytas iš dviejų sluoksnių (ten pat, p. 131). Viršutiniame sluoksnyje rasti 8 degintiniai kapai, prie kurių aptikta rausvų šukių, o apatiname – 11 griautinių kapų. Kadangi degintiniai kapai buvo labai apardytini, A. Bezzenbergeris padarė išvadą, kad jie buvo ankstyvesni ir buvo apardyti rengiant griautinį kapinyną. Tekste iliustruoti šeši radiniai. Leidinio gale pridėtas situacijos planas (M 1:100 000, nors ir nenurodytas) (Sb. Prussia, 1909, Tafel XVI) (pav. 11.) bei tирto ploto planas (M 1:100). A. Bezzenbergerio tyrinėtas plotas ribojosi su dvarininko Biebersteino žeme. 1902 m. norėta tyrinėti ir ten, bet dėl žemės darbų šio sumanymo teko atsisakyti (ten pat, p. 130). Teksto gale minima, kad kasinėjimų proga dvarininkas Rahmas iš Polompen (dab. Palumpiai, Šilutės r.) jam padovanojęs keletą senienų, rastų prieš dešimt metų šiauriau kelio Lumpönen–Wilkischken. Atrodo, kad ten būta senojo geležies amžiaus kapinyno. Lumpėnų medžiagą A. Bezzenbergeris lygino su Šernų, Aukštakie mio bei kitų Rytprūsių kapinynų medžiaga ir jų datavo C periodo pabaiga – D periodu (IV a.) (ten pat, p. 131–132).

BUV. MIŽEIKIAI (MISZEIKEN), PILKAPYNAS

Mižeikių pilkapyno tyrinėjimus A. Bezzenbergeris kartu su ponu Lohmeyeriu pradėjo 1887 metais (1887 08 04 A.

Bezzenbergerio laiškas H. Scheu'jui). Vėliau prie šio pilkapyno tyrinėjimų sugrižo 1891 metais (Sb. Prussia, 1892, p. 38; 1891 06 08, 1891 07 05, 1891 07 13, 1891 09 10 A. Bezzenbergerio laiškai H. Scheu'jui). Mižeikių pilkapyno, tiksliau – 1891 m. kasinėto pilkazio tyrimų rezultatus A. Bezzenbergeris paskelbė 1893 metais (Bezzenberger, 1893c, p. 82–85).

Straipsnyje rašoma, kad 1891 m. spalio mėn. A. Bezzenbergeris tyrinėjo vieną pilkapij. Jo tyrinėjimai „užtruko“ 28 darbo dienas. Pilkapyno situacijos plano autorius nepateikė. Pasakyta tik, kad pilkapis buvo į šiaurės rytus nuo Mižeikių dvaro ir nuo Smeltalės upės atkirstas miško. Šalia tyrinėto pilkazio būta dar dviejų pilkapių. 1891 m. tarto pilkazio aukštis buvo apie 1,40 m, skersmuo – apie 9,5 m. Pilko sampilo pagrindą sudarė keletas akmenų vainikų, pats sampilas, atrodo, buvo iš žemių. Tyrinėjant pilkapij buvo rasti 7 degintiniai kapai urnose bei keletas pavienių šukių. Vienintelė sveika urna, tiksliau – jos piešinys (ten pat, p. 84) jau tapo chrestomatiniu ankstyvojo geležies amžiaus pavyzdžiu vakarų Lietuvoje. Kasinėdamas šį pilkapij, be keramikos liekanų ir degintų kaulų, A. Bezzenbergeris rado keletą bronzos gabaliukų, vienas, jo manymu, turėjo būti dalis gulbės kaklo formos smeigtuko. Pilko A. Bezzenbergeris nedatavo. A. Bezzenbergeris paskelbė tyrinėtos pilkazio dalies planą (Sb. Prussia, 1895, Tafel. IX).

Pilkapynas lokalizuotas 1995 m. spalio mėn.

PIKTOŽIAI (PIKTASZEN), SENOVINIAI GYNYBINIAI ĮTVIRTINIMAI

1914 m. A. Bezzenbergeris paskelbė trijų senovinių gynybinių įtvirtinimų (tarp jų ir Piktožių) žvalgymo rezultatus (Bezzenberger, 1914, p. 184–191). Piktožių pylimą A. Bezzenbergeris apžiūrėjo 1906 m. rudenį. Šį objektą apžiūrėti ir nustatyti jo būklę bei vertę jam buvo pavesta Rytprūsių paminklosaugos komisijos dėl to, kad 1905 m. komisija gavo vietinio žandaro Majohro pranešimą (užklausimą) dėl jo nukasimo, nes šis įrengimas trukdė žemės darbams, o žandaras turėjęs valdžios įsakymą pylimą saugoti.

Piktožių pylimas buvo prie pat Rytprūsių–Rusijos sienos, į pietus nuo kaimo. Tai buvo 2 m aukščio 38×40 m keturkam-

pis žemės pylimas, išorėje apjuostas 2,5 m pločio griovių. Žvalgymo metu pylimas buvo gerokai apardytas. 1906 m. buvo išlikęs tik pietinės dalies fragmentas. A. Bezzenbergeris nutarė, kad pylimas nevertingas, ir 1910 m. jis buvo galutinai sunaikintas. Šio įrenginio buvimas šalia Rytprūsių–Rusijos sienos leido A. Bezzenbergeriui spėti, kad jis buvo supiltas po 1422 m. (ten pat, p. 187–188).

A. Bezzenbergerio tekstas iliustruotas pylimo nuotrauka (Sb. Prussia, 1919, Tafel XVIII) ir situacijos planu M 1:100 000 (Sb. Prussia, 1919, Tafel XIX) (pav. 8.).

Tiksli Piktožių senovinių gynybinio įtvirtinimo vieta nežinoma.

PLEŠKUČIAI–PANGĖSAI (PLESCHKUTEN, PANGESSEN), KAPINYNAS

Pleškučių kaime esantis kapinynas minimas nuo XIX a. pab., kai į muziejų pradėjo patekti radiniai iš Gavelių (Gaweln), Pangėsų (Pangessen) ir Pleškučių (Pleschkutten) vietovių.

1891 m. A. Bezzenbergeris apžiūrėjo Pleškučių kaimo laukus, kur surinko „daug puikių bronzinų dirbinių“ (Sb. Prussia, 1891, p. 38).

1891 ar 1892 m. Klaipėdos apskrities mokyklų inspektorius (Kreisschulinspektor) Schröderis į muziejų pristatė keletą radinių iš Pleškučių vietovės, našlei Kurschat (Kursaitienė) priklausiusios žemės (Sb. Prussia, 1892 P. 221; 1895, p. 250). 1895 ar 1896 m. tas pats mokytojas Schröderis į muziejų pristatė keletą radinių (tarp jų buvo dvi bronzinės romėniškos monetos ir sidabrinės antkaklės dalis) iš Gavelių vietovės, taip pat našlei Kurschat priklausiusios žemės (Sb. Prussia, 1896, p. 136).

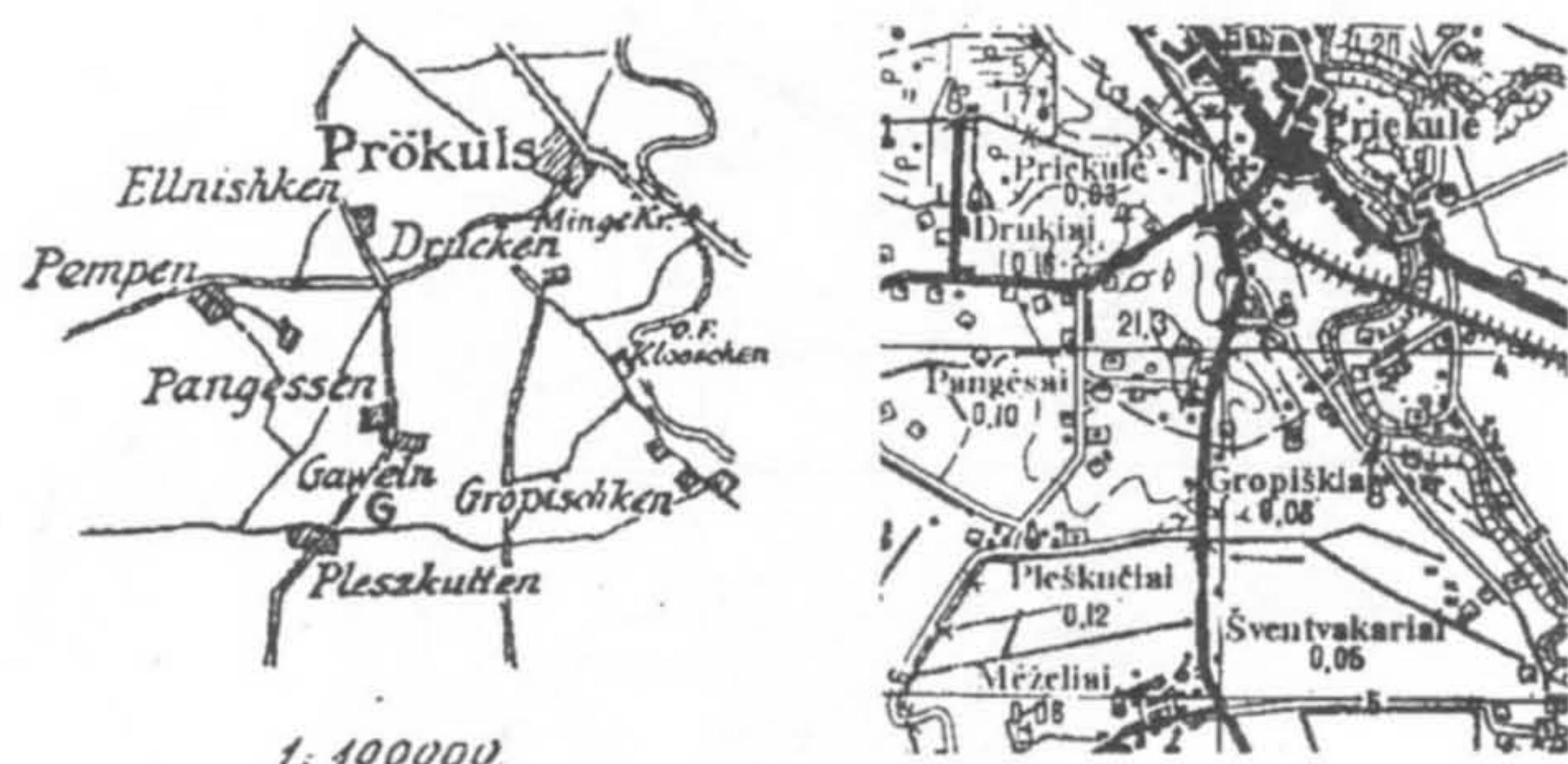
1914 m. A. Bezzenbergeris paskelbė Pangėsų kapinyno žvalgymą ir tyrinėjimų rezultatus (Bezzenberger, 1914, p. 149–156). Straipsnyje minima, kad į „Prussia–Museum“ per keletą metų yra patekė radinių iš Gavelių ir Pleškučių vietovių, tačiau iš tikrujų tai esą radiniai iš vieno kapyno, esančio Pangėsų kaime. Šį kapinyną A. Bezzenbergeris plačiau tyrinėjo 1899 ir 1911 metais. Straipsnio autorius mini, kad 1891 m. jis tuščiai kasinėjęs ponios našlės Kurschat sode. 1899 ir 1911 m. tyres arimą šalia sodo ir prie kelio Pleškučiai–Gaveliai–Elniškiai, kur buvo aptikta radinių. Šalia sodo iškastas apie 35 m² plotas, aptiki 6 kapai be akmenų konstrukcijų. Šalia kelio A. Bezzenbergeris ištyrė 2×20 m plotą ir rado tik apardytų kapų likučius.

Straipsnyje pateikti atsitiktinių radinių, rastų 1896 m., ir 1904 m. E. Hollacko tyrinėjimų metu iškastų radinių sąrašai. Pateiktame sąraše gausu romėniškų monetų.

A. Bezzenbergerio straipsnis iliustruotas dviejų radinių piešiniais (apskrita kiauraraštė segė ir antkaklė kūginiais galais su pritvirtintais kiauraraščiais pakabučiais), pateiktas kapyno situacijos planas (M 1:100 000) (Sb. Prussia, 1914, Tafel XV–5) ir šalia sodo tirtos perkaso planas (M 1:200). Kapyno datavimo nenurodė.

Kapinynas lokalizuotas 1997 m. balandžio mėn. Norint nustatyti kapyno teritoriją, 1997 m. ištirtas 49,5 m² plotas (tyrinėjimams vadovavo šio straipsnio autorius). Rasti du kapai ir kelios dešimtys atsitiktinių radinių, datuojamų II a. pab.–IV a. pirmaja pusė.

12 pav. A. Bezzenbergerio skelbtas Pangėsų kapinyno situacijos planas (Sb. Prussia, 1914. Tafel XV–5) ir 1986 m. topografinio žemėlapio, kuriame vaizduojama ši vietovė, dalis

PRIEKULĖ (PRÖKULS), KAPINYNAS

Laikotarpyje tarp 1896 08 01 ir 1899 12 31 į muziejų ponas Herbertas Krügeris pristatė keletą radinių (romėnišką monetą, gintaro ir stiklo karolių ir kt.), aptiktų smėlio kalvelėje šalia Priekulės. Tikriausiai šią vietą 1893 m. žvalgė A. Bezzenbergeris (Sb. Prussia, 1895, p. 129), tačiau tyrinėjimų rezultatų nepaskelbė. Kapinyno vieta nežinoma.

BUV. RUBOKAI (RUBOCKEN), KAPINYNAS

1899 m. netoli Rubokų kaimo ūkininkas Dažinys savo žemėje rado žmogaus kaulų ir keletą senienų. Visi radiniai, įtarus, kad čia buvo įvykdyta žmogžudystė, buvo išsiusti į Klaipėdos prokuratūrą (Bezzenberger, 1909, p. 148). Pono H. Scheu'jaus dėka A. Bezzenbergeris radinius vėliau perėmė ir gavo leidimą kasinėti toje vietoje (ten pat., p. 148). Tais pačiais 1899 m. jis ištyrė 25 m² plotą, t. y. maždaug toje vietoje, kur buvo rasti į prokuratūrą patekę kaulai ir kiti radiniai. Vėliau A. Bezzenbergeris čia grįzo dar kelis kartus: 1900 m. spalio 9–14 d. (kasinėjo kartu su H. Scheu'jumi), 1901 m. gegužės 27–28 d. ir rugsėjo 30–spalio 1 d. (Bezzenberger, 1909, p. 150). Prie tyrimų ataskaitos pridėtas paminklo situacijos planas (M 1:100 000, nors ir nenurodytas) (Sb. Prussia, 1909, Tafel XVII) bei tирto ploto planas (M 1:100). Ši kartą nurodytos ir ploto ribos. Iš viso ištirtas didesnis nei 500 m² plotas, kasta apie 50 kapų. Nors didžioji dalis kapų buvo be akmenų vainikų, tačiau trijose vietose virš kapo rasti akmenų grindiniai, apjuosti vainiku, vienoje vietoje – puslankio formos akmenų vainikas. Rasta ir žirgų kapų. Visi kapai – griautiniai. Tekste iliustruoti 11 radinių. Kadangi kapinyne A. Bezzenbergeris rado geriamojo rago apkalą, šis faktas paskatino jį aptarti visus šešis iki to laiko Rytų Prūsijoje rastuosius geriamujų ragų apkalus (Bezzenberger, 1909, p. 184) iš to laikotarpio. Rubokų kapinyną A. Bezzenbergeris datavo IV–V amžiais (ten pat., p. 173). Šioje nemažos apimties analizeje (ten pat., p. 183–193) Rytprūsiuose rastujų geriamujų ragų ornamentika bei ornamentavimo technika lyginama su Skandinavijoje rasta analogiška medžiaga. Daroma išvada, kad tokio tipo geriamieji ragų apkalai naudoti B–E perioduose (ten pat., p. 193). Šiame A. Bezzenbergerio straipsnyje randame dar vieną kapyno medžiagos analizavimo naujovę. Radiniai

iš pradžių aprašinėjami atskiromis radimvietėmis, t. y. atskirai aprašomas kiekvieno kapo inventorius, vėliau – atskiromis dirbinių grupėmis (apyrankės, žiedai, segės, antkaklės ir t. t.), lyginama su panašiais radiniais iš kitų Rytprūsių kapinynų. Rubokų kapinyną A. Bezzenbergeris laikė reprezentaciui lietuvių kultūros IV–V a. kapinynu (ten pat., p. 173).

1994 m. V. Šimėnas lokalizavo kapyno vietą ir ištyrė 7 m², rado vieną griautinį kapą, datuojamą viduriniu geležies amžiumi (Asadauskas, 1995, p. 315).

RUMPIŠKĖS (RUMPISCHKEN), KAPINYNAS (?)

Vienintelis dokumentas, leidžiantis spėti, kad A. Bezzenbergeris tyrinėjo Rumpiškių kapinyną – 1915 04 25 jo laiškas H. Scheu'jui; rašo, kad norėtų susipažinti su radiniais iš Rumpischken vietovės (1915 04 25 A. Bezzenbergerio laiškas H. Scheu'jui).

SAKUTÉLIAI (SAKUTTEN), KAPINYNAS (?)

1895 m. A. Bezzenbergeris tyrinėjo kalvelę, minimą pono Hornigko 1847 m. pranešime muziejui (žr. Vilkyčiai) ir esančią tarp Sakutelių ir Čiutelių. Pasak pranešimo, kalvelė vietinių buvo vadina „raganų kapais“ ir kėlė jiems prietaringą baimę. A. Bezzenbergeris ištyrė vieną kapą, kur rado karsto liekanas, mažą metalinį žiedelį ir monetą; toji iškart suiro. A. Bezzenbergerio nuomone, tai buvės šilingas (Sb. Prussia, 1896, p. 125).

STRAGNAI (STRAGNA, SKÖREN), KAPINYNAS

Stragnų kapinyną A. Bezzenbergeris tyrinėjo 1902 metais (Sb. Prussia, 1909, p. 508). Tyrinėjimų apimtys ir rezultatai nežinomi. Didelę dalį kapyno vėliau ištyrė Scheu'jai.

1985 A. Varnas šiame kapynе atidengė 780 m² plotą, rado 23 kapus III–VI a. nedegintų mirusiuų ir VIII–XII a. sudegintų mirusiuų suardytų kapų pėdsakus (Tautavičius, 1986, p. 173).

13 pav. A. Bezzenbergerio skelbtas Rubokų kapyno situacijos planas (Sb. Prussia, 1909, Tafel XVII) ir 1987 m. topografinio žemėlapio, kuriame vaizduojama ši vieta, dalis

1866 m. išleistame „Senprūsių ménraštyje“ pasirodė žinutė, kad netoli Šernų rasta romėniška moneta (AM, 1866, p. 661). Platesni Šernų kapinyno tyrinėjimai buvo pradėti tik 1883 metais. Tą metų laiškuose H. Scheu'jui A. Bezzenbergeris prašo suorganizuoti nakvynę ponui Wolteriui (E. Volteriui – L. T.); jis atvykės į Rytprūsius Maskvos etnologų draugijos pavedimu rinkti etnografinės medžiagos ir norėjės pakasinėti Šernuose (1883 05 06 ir 1883 05 14 A. Bezzenbergerio laiškai H. Scheu'jui). E. Volteris kasinėjimais buvo patenkintas, šioje ekspedicijoje norėjo dalyvauti ir ponas Lohmeyeris bei A. Bezzenbergeris (1883 08 19, 1883 08 30, 1883 10 28 A. Bezzenbergerio laiškai H. Scheu'jui), tačiau ar dalyvavo – neaišku.

A. Bezzenbergeris Šernų kapinyną tyrinėjo 1891 metais (Sb. Prussia, 1892, p. 55; 1891 06 08, 1891 07 05, 1891 07 13, 1891 09 10, 1891 09 15 A. Bezzenbergerio laiškai H. Scheu'jui). Su šiu tyrinėjimų medžiaga jis draugijos narius plačiau supazindino 1882 m. gegužės 20 d. posėdyje (Sb. Prussia, 1892, p. 55), jie aptarti atskirame straipsnyje (Bezzenberger, 1892b), kuriame A. Bezzenbergeris rašo, kad jam renkant kalbinę medžiagą Memelio (dab. Klaipėda) apylinkėse dvarininkas H. Scheu'jus jį nuvedės į netoli Šernų esantį valstiečio kiemą (Bauernhof) Peterischken, kur vienas valstietis papasakoja, kad po sodybos rūsiais esą daug akmenų ir kad čia randama senienė. Tyrinėdamas prie valstiečio sodybos aptiko tik vieną prieistorinių laikų kirvę, kurį A. Bezzenbergeris perdavė O. Tischleriui. Kadangi O. Tischleris tuo metu kasinėjo Aukštakiemio kapinyną (Klaipėdos r.), tai 1891 m. rugpjūčio 21-rugsėjo 5 d. A. Bezzenbergeris Šernuose kasinėjo pats (Bezzenberger, 1892b, p. 141). Visas darbas „truks“ 200 darbo dienų (Sb. Prussia, 1892, p. 37). A. Bezzenbergeris paskelbė kapinyno situacijos bei kasinėtos dalies planus (situacijos plano mastelis 1:25000, kasinėtos dalies – 1:100) (Sb. Prussia, 1892. Tafel VI); iš jų matyti, kad jis ištyrė apie 800 m² plotą. Perkasų ribos plane nepateiktos. Sužymėti rasti akmenys, sudarantys puslankio formos vainikus, grindinius ir kitokias akmenų konstrukcijas. Įvairių dirbinių radimvietės sužymėtos skaičiais; tuo metu tai buvo tradicinis dalykas. Iš viso sužymėta 110 radimviečių, o radinių būta daugiau nei pusė tūkstančio. Tekste ir jo prieduose pateikta apie 100 radinių iliustracijų. Reikėtų pažymėti, kad kapinyne A. Bezzenbergeris rado 10 žalvarinių ir 1 sidabrinę romėnišką bei 2 graikiškas monetas. Jos aprašyto atskirame F. Rühl straipsnyje (Rühl, 1892). Apibūdindamas šį kapinyną, A. Bezzenbergeris cituoja O. Tischlerio Aukštakiemiu kapinyno aprašymą, kur detaliai ir vaizdingai, bet labai informatyviai nusakomas akmenų konstrukcijos bei minimi pelenų sluoksnių, O. Tischlerio nuomone, susiję su laidojimo apeigomis (Bezzenberger A., 1892b, p. 144). Lygindamas kapinyno radinius su kita Prūsijos proistorine medžiaga, A. Bezzenbergeris jį datavo C–D periodais, atkreipdamas dėmesį į tai, kad vakarinėje dalyje randami anksstyvesni, o rytinėje – vėlyvesni radiniai (ten pat, p. 167–168). Kapinyne palaidotus žmones A. Bezzenbergeris laikė lietuviams „ne geografine, o etnologine prasme“. Kaip jau minėta, jis iš anksto buvo tos nuomonės, kad „prūsiškoje Lietuvoje priesistoriniai laikais jokių gyventojų kitimų neįvyko“, o kas mano kitaip, „tegul įrodo“ (ten pat, p. 168). Be to, ir pats straipsnio pavadinimas skelbia, kad bus kalbama apie „lietuviškus kapinynus“ („Lithauische Gräberfelder“). Šiame pranešime paminėti ir kiti aplink Šernus esantys archeologiniai pamini-

kai, t. y. piliakalnis („pelales kalns“, arba „pelutes kalns“) prie Dovilų, kapinynas prie Baičių ir du, atrodo, gana velyvi 2 m aukščio pylimai, esantys Šernų miške.

ŠERNAI (SCHERNEN), SENOVINIAI GYNYBINIAI ĮTVIRTINIMAI

Aprašydamas Šernų kapinyno tyrinėjimų rezultatus, A. Bezzenbergeris mini, kad Šernų miško 132 kvartale, į pietus nuo kelio Klaipėda–Péžaičiai, 2 km į pietus nuo Šernų kapinyno yra du 8,5 m pločio ties pagrindu, 2 m aukščio pylimai, kurių galai jungiasi, sudarydami 65° kampą. Ties pylimų susijungimo vieta buvo 1,27 m pločio griovys. A. Bezzenbergeris padarė pylimo pjūvį, bet nieko nerado. Vietinių gyventojų duomenimis, pylimas buvęs supiltas paskutinio lenkų sukilimo metu. (Bezzenberger, 1892b, p. 143)

1996 m. apžiūrint vietovę, rastas vienas 114 m ilgio, apie 1,8 m aukščio smarkiai apardytas pylimas.

BUV. ŠLAŽIAI (SCHLASZEN), PILKAPYNAS

1896 m. rudenį A. Bezzenbergeris apžiūrėjo vieną pilkapių prie Schlaszen (dab. Bajorai, Kretingos r.) (Bezzenberger, 1900, p. 81–85). Šis pilkapynas buvo tyrinėtas 15 metų prieš A. Bezzenbergerio tyrinėjimus, tačiau jis įtarė, kad ten dar buvo likęs vienas neliestas pilkapis, ir neapsiriko. Nuvykės į vietą, A. Bezzenbergeris iš tikrujų rado dar vieną netirtą pilkapij, dalį jo nukasė 1897 m. spalio 4–5 dieną. Pilkapio aukštis buvo apie 2,5 m, skersmuo nenurodytas. Kadangi pilkapis buvo apaugęs medžiais, o jų savininkas už iškirtimą reikalavo didelio atlyginimo, A. Bezzenbergeris apsiribojo apie 6,5 m skersmens centrinės dalies tyrimais (ten pat, p. 82). Pilkapio centre, apie 2,13 m gylyje, t. y. truputį aukščiau pilkapiro pagrindo, jis rado sutrūnijusio medžio liekanų ir daug nedeginčių žmogaus kaulų; šie kaulai, antropologų teigimu, priklausė ne mažiau kaip septyniems asmenims. Netoliese rasta ir ne mažai degintų kaulų likučių. Tyrinėjant pilkapij, rasti septyni ąseliniai smeigtukai ar jų dalys, keli bronziniai žiedai, gabalas tordiruotos antkaklės, keletas apyrankių smailėjančiais galais. Rasta ir viena urna. Tekste A. Bezzenbergeris pateikė vieno jo paties rasto ąselinio smeigtuko piešinį, taip pat O. Scherbringio ir Frölico tyrinėjimų metu rasto kitokio ąselinio smeigtuko ir antkaklės kanopiniai galais piešinius.

A. Bezzenbergeris, laikydamasis O. Tischlerio periodizacijos, Šlažių pilkapius datavo „Peccatel“ periodu, pažymėdamas, kad į šias chronologines ribas „netelpanti“ antkaklė kano piniais galais buvo rasta 1,30 m aukščiau nei minėtasis ąselinis smeigtukas. Leidinio gale pateiktas pilkapyno situacijos planas (M 1:100 000) (Sb. Prussia, 1900, Tafel XIV) ir tyrinėtos dalies, kurios ribos nepažymėtos, planas (M 1:100) (ten pat, Tafel XI).

BUV. VĖŽAIČIAI (WESZEITEN), KAPINYNAS

1887 m. ponas Ernstas Anckeris iš Rusnės į muziejų perdavė kelias dešimtis dirbinių, rastų Vėžaičiuose (Sb. Prussia,

1888, p. 200, 257). 1889 m. G. Bujackas aprašė dar vieną radinį, muziejui padovanotą pono E. Anckerio – 200 g sveriančią segę, rastą šiame kapinyne (Sb. Prussia, 1889, p. 110). Visi tie radiniai, matyt, ir paskatino A. Bezzenergerį imtis tyrinėti šį kapinyną pirmaisiais jo “archeologinės karjeros” metais.

A. Bezzenergeris Vėžaičių kapinyną pradėjo tyrinėti 1891 m. rugsėjo mėn. (1891 09 10 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui; Sb. Prussia, 1892, p. 38), tyrimus tėsė 1892 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. (1892 03 28, 1892 04 24, 1892 07 29 A. Bezzenergerio laiškai H. Scheu'jui; Sb. Prussia, 1893, p. 29). 1892 m. lapkričio 12 d. susirinkime A. Bezzenergeris paminėjo, kad tais metais jis 4,5 savaitės tyrinėjo Vežaičiuose ir ištystė 2/3 jo datuoto apie V a. kapinyno ploto (Sb. Prussia, 1893, p. 29). Daugiau informacijos apie šios kelionės rezultatus nei tais, nei kitais metais jisai nepaskelbė. 1892 m. žemės, kur buvo Vėžaičių kapinynas, savininkas dvarininkas Walteris muziejui pardavė keliais dešimtis radinių (Sb. Prussia, 1893, p. 135).

Kasinėjimus Vėžaičių kapinyne A. Bezzenergeris baigė 1893 m. spalio mėnesį (1893 07 12, 1893 08 13, 1893 09 10, 1893 09 25, 1893 12 26 A. Bezzenergerio laiškai H. Scheu'jui; Sb. Prussia, 1895, p. 129). 1893 12 26 laiške H. Scheu'jui A. Bezzenergeris užsimena, kad Vėžaičių kapinyno radiniai dar nesutarkyti, tarp jų yra mažiausiai 150 vienetų kalavijų ir ietigalių (1893 12 26 laiškas H. Scheu'jui).

1895 m. į muziejų Erichas Scheu'jus perdarė dar keletą radinių iš šio kapinyno (Sb. Prussia, 1896, p. 136). Kaip jie pateko pas jaunajį archeologą – neaišku. Sprendžiant pagal Šilutės muziejaus inventorines knygas, E. Scheu'jus savarankiškai kasinėjo šį kapinyną 1895–1897, 1906 (?) ir 1912–1913 m., nes būtent šie metai buvo nurodyti ant Scheu'jų muziejaus stendų, kuriuose buvo eksponuojami radiniai iš Vėžaičių kapinyno.

Tiksli kapinyno vieta nežinoma.

VILKYČIAI (WILKETEN), KAPINYNAS

Apie kapinyną Vilkyčiuose muziejui pirmą kartą pranešė kelių meistras ponas Hornigkas 1847 metais. Laiške minima, kad Vilkyčiuose randama įvairių dirbinių, kad daug jų turi susirinkęs Priekulės pirklys Görke (Sb. Prussia, 1896, p. 124).

Ši seniai ardomą apie vieno morgenio (0,26–0,36 ha) ploto kapinyną A. Bezzenergeris tyrinėjo 1891 metais (Sb. Prussia, 1892, p. 38; 1891 09 10 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui). 1891 m. jam pavykę surasti „daug puikių bronzinų dirbinių“ (Sb. Prussia, 1892, p. 38).

1895 m. lapkričio mėn. 22 d. posėdyje A. Bezzenergeris pranešė, kad jis vėl lankęs šį kapinyną, tačiau kasinėjimai šį kart buvę nesėkmingi, nes sveikų kapų aptikti nepavykę. 1895 m. kapinyne A. Bezzenergeris rado tik keletą atsitiktinių radinių: geležinį peilių, bronzinės diržo sagties fragmentą, bronzinę segę ir žiedą. Radiniai buvo skirtinių laikotarpių (Sb. Prussia, 1896, p. 125). Posėdžio metu buvo perskaitytas jau minėtas von Hornigko laiškas iš draugijos archyvo. Perskaitytės ši laiškų, A. Bezzenergeris apgailestavo, kad laiku nebuvo reaguota į ši pranešimą, ir konstatavo, kad „kasinėjimų atidėliojimas retai padaro gerą“ (Sb. Prussia, 1896, p. 125).

1904 kapinyną tyrinėjo E. Hollackas (Sb. Prussia, 1909, p. 538). Tyrinėjimų rezultatai nežinomi.

Tiksli kapinyno vieta nežinoma.

ŠALTINIAI

A. Bezzenergerio laiškai:

- 1883 03 04 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau MABRS). F. 12–1227, l. 2.
1883 05 06 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1226, l. 8.
1883 05 14 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1226, l. 1.
1883 08 19 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1226, l. 7.
1883 08 30 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1226, l. 6.
1883 10 28 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1226, l. 2–3.
1887 08 04 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1231, l. 5.
1891 06 08 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1235, l. 10–11.
1891 07 26 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1235, l. 15–16.
1891 08 03 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1235, l. 17.

- 1891 08 04 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1235, l. 18.
1891 07 05 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1235, l. 12.
1891 07 13 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1235, l. 13–14.
1891 09 10 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1235, l. 20–21.
1891 09 15 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1235, l. 22.
1891 11 22 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1235, l. 23.
1892 03 28 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1236, l. 1–2.
1892 04 24 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1236, l. 3.
1892 07 29 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1236, l. 9.
1893 07 12 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1237, l. 3.
1893 09 10 A. Bezzenergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1237, l. 7.

- 1893 09 25 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1237, l. 8.
- 1893 12 26 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1237, l. 9–10.
- 1894 08 30 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1238, l. 11.
- 1895 10 27 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1239, l. 14.
- 1896 09 20 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1240, l. 3.
- 1897 05 18 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1240, l. 6.
- 1897 08 12 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1240, l. 9.
- 1897 09 27 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1240, l. 8.
- 1898 08 08 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheu'jui // MABRS. F. 12–1241, l. 6.
- 1898 09 04 A. Bezenbergerio laiškas E. Scheujui // MABRS. F. 12–1241, l. 8.
- 1906 08 20 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheujui // MABRS. F. 12–1244, l. 25–26.
- 1906 09 09 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheujui // MABRS. F. 12–1245, l. 8–9.
- 1907 09 02 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheujui // MABRS. F. 12–1244, l. 18–19.
- 1908 02 11 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheujui // MABRS. F. 12–1245, l. 4.
- 1908 10 11 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheujui // MABRS. F. 12–1245, l. 30.
- 1915 04 25 A. Bezenbergerio laiškas H. Scheujui // MABRS. F. 12–1245, l. 33–34.

LITERATŪRA

- AM, 1866 – AM. Bd 3. Königsberg. 1866.
- AM, 1872 – AM. Bd. 9. Königsberg. 1872.
- Antoniewicz J., 1966 – Tribal territories of the Baltic peoples in the Hallstat–La Tene and Roman periods in the light of archaeology and toponomy // Acta Baltico–Slavica. Bialystok, 1966, T.4, p. 7–29.
- Asaduska–Žvirblis A., 1992 – Greiženų plokštinis kapinynas // Nemuno delta. Tyrimai ir atradimai. Dauglaukis, 1992, p. 7–37.
- Bezenberger A., 1882 – Die litauisch–preussische grenze // AM, 1882. Bd. 19, p. 651–655.
- Bezenberger A., 1883 – Über die verbreitung einiger Ortsnamen in Ostpreussen // AM, 1883. Bd. 20, p. 123–128.
- Bezenberger A., 1889 – Die kurische Nehrung und ihre Bewohner. Stuttgart, 1889.
- Bezenberger A., 1892a – Der Schlossberg im Augstumaller Moor // Sb. Prussia. 1892, p. 40–43.
- Bezenberger A., 1892b – Litauische Gräberfelder. I. Das Gräberfeld bei Schernen (Kr. Memel) // Sb. Prussia. 1892, p. 141–168.
- Bezenberger A., 1893a – Ostpreußen und seine Nachtbarschaft in ethnographischer Hinsicht // Mitteilungen der Lituauischen Litterarischen Gesellschaft. Heidelberg, 1893. Bd. 3., p. 187–192.
- Bezenberger A., 1893b – Bericht über seine vorjährigen Funde auf der Kur. Nehrung // Sb. Prussia. 1893, p. 36–45.
- Bezenberger A., 1893c – Einige ostpreußische Hügelgräber // Sb. Prussia. 1893, p. 76–88.
- Bezenberger A., 1899 – Über prähistorische Kultur in Litauen // Mitteilungen der Lituauischen Litterarischen Gesellschaft. Heidelberg, 1899, 24 Heft (IV. 6), p. 548–553.
- Bezenberger A., 1900 – Fundberichte // Sb. Prussia. 1900, p. 81–158.
- Bezenberger A., 1904 – Analysen vorgeschichtlicher Bronzen Ostpreußens. Königsberg i. Pr., 1904.
- Bezenberger A., 1909 – Fundberichte // Sb. Prussia. 1909, p. 1–148.
- Bezenberger A., 1914 – Fundberichte // Sb. Prussia. 1914, p. 88–210.
- Ebert M., 1923 – A. Bezenberger // Latvijas Augstskolas Raksti. V. Riga, 1923, p. 205–215.
- Gelžinis G., 1996 – Mūsų gimtinė Mažoji Lietuva. Vilnius, 1996
- Gerulis J., 1921 – Adalbertas Becenbergeris // Švietimo darbas. Kaunas, 1921. Nr. 5–6, p. 86–96.
- Gineitis L., 1995 – Prūsiškasis patriotizmas ir lietuvių literatūra. Vilnius, 1995.
- Girdenis A., Mažiulis V., 1994 – Baltų ir Slavų kalbų chronologiniai santykiai // Lietuvos mokslas. Vilnius, T.2, kn. 1(2), 1994, p. 24–30.
- Götze A., 1914 – Hügelgräber bei Eglien–Nicla, Kreis Memel // Sb. Prussia. 1914, p. 85–87.
- Grigalavičienė E., 1995 – Žalvario ir ankstyvasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1995.
- Hoffmann J., 1941 – Die spätheidnische Kultur des Memellandes. Königsberg, 1941.
- Hoffmann M. J., 1992 – Adalbert Bezenberger–archeolog, jazykoznawca, historyk i etnograf // Borrussia 1 / 1992. Olsztyn, 1992, p. 97–101.
- Yčas J., 1924 – Adalbert Bezenberger // Tauta ir žodis. Kaunas, 1924, p. 49–56.
- Jonikas P., 1987 – Lietuvių kalba ir tauta amžių būvyje. Chicago, 1987.
- Kabelka J., 1982 – Baltų filologijos įvadas. Vilnius, 1982.
- Katalog = Katalog des Prussia–Museums im Nordflügel des Königlichen Schlosses zu Königsberg i. Pr.
- Katalog, 1893 – Katalog. Teil I. Steinzeit-, Bronzezeit-, Pfahlbau- Funde, aufgestellt in Zimmer Nr. I. Mit 68 abbildungen. Königsberg, 1893.
- Katalog, 1894 – Katalog. Teil III. Die Sammlungen der geschichtlichen Zeit, aufgestellt in der Zimmern V, VI, VII und VIII. Mit 26 Abbildungen. Königsberg, 1894.
- Katalog, 1897 – Katalog. Teil II. Die Funde aus der Zeit der heidnischen Gräberfelder (von Christi Geburt bis Einführung des Christentums) aufgestellt in den Zimmern II und III. Mit einem Anhang, enthaltend den Katalog der ethnographischen Sammlung in Zimmer IV. Mit 126 Abbildungen. Königsberg, 1897.
- Lietuvių, 1974 – LAA. I knyga. Akmens ir žalvario amžiaus paminklai. Vilnius, 1974
- Lietuvių, 1975 – LAA. II knyga. Piliakalniai. Vilnius, 1975.

- Lietuvių, 1977 – LAA. III knyga. I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai. Vilnius, 1977.
- Lietuvių, 1978 – LAA. IV knyga. I–XIII a. radiniai. Vilnius, 1978.
- LE, 1953 – Altertumsgesellschaft Prussia // LE. Boston, 1953. T.1.
- LE, 1954 – Bezzenberger Adalbert // LE. Boston, 1954. T.2.
- Lietuvių, 1987 – Lietuvių etnogenezė. Vilnius, 1987
- Lietuvių, 1977 – Lietuvių kalbos atlasas. Leksika. Vilnius, 1977. T.1.
- LIM, 1976 – Tautavičius A. Archeologinių paminklų tyrinėjimai 1974 metais // LIM 1975. Vilnius, 1976, p. 130–134.
- LIM, 1981 – Tautavičius A. Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1980 metais // LIM 1980. Vilnius, 1981, p. 163–167.
- LIM, 1982 – Tautavičius A. Archeologijos paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1981 metais // LIM 1981. Vilnius, 1982, p. 163–166.
- LIM, 1985 – Tautavičius A. Archeologijos paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1983–1984 metais // LIM 1984. Vilnius, 1985, p. 148–155.
- LIM, 1986 – Tautavičius A. Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1985 metais // LIM 1985. Vilnius, 1986, p. 170–174.
- LIM, 1989 – Kazakevičius V. Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1988 m. // LIM 1988. Vilnius, 1989, p. 231–233.
- LIM, 1990 – Žvirblis A. Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1989 m. // LIM 1989. Vilnius, 1989, p. 155–161.
- LIM, 1992 – Asadauskas A. Archeologinių paminklų tyrimai Lietuvoje 1990 m. // LIM 1990. Vilnius, 1992, p. 224–229.
- LIM, 1993 – Asadauskas A. Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1991 metais // LIM 1991. Vilnius, 1993, p. 246–255.
- LIM, 1994 – Asadauskas A. Archeologinių paminklų tyrimai Lietuvoje 1993 metais // LIM 1993. Vilnius, 1994, p. 235–244.
- LIM, 1995 – Asadauskas A. Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1994 metais // LIM 1994. Vilnius, 1995, p. 312–318.
- LIM, 1996 – Asadauskas A. – Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1995 metais // LIM 1995. Vilnius, 1996, p. 411–420.
- Mannus, 1912 – Mannus. Zeitschrift für Vorgeschichte. IV. Würzburg, 1912.
- Matulevičius A., 1989 – Mažoji Lietuva XVIII amžiuje. Vilnius, 1989.
- Michelbertas M., 1986 – Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1986
- Milius V., 1964 – Etnografinių tyrinėjimų apžvalga // Lietuvių etnografijos bruožai. Vilnius, 1964, p. 15–49.
- Milius V., 1993 – Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija. Vilnius, 1993.
- Nagevičius V., 1935 – Mūsų pajūrio medžiaginė kultūra VIII–XIII amž. // Senovė. Kaunas, 1935. T.1, p. 3–124.
- Peteraitis V., 1992 – Mažoji Lietuva ir Tsvanksta. Vilnius, 1992.
- Rimantienė R., 1984 – Akmens amžius Lietuvoje. Vilnius, 1984.
- Rühl F., 1892 – Münzen des Schernen Gräkenfeldes // Sb. Prussia für das siebe nundvierzigste Vereinsjahr (1891/92). H. 17. Königsberg, 1892, p. 169–170.
- Sabalauškas A., 1979 – Lietuvių kalbos tyrinėjimų istorija. Iki 1940 m. Vilnius, 1979.
- Sabalauškas A., 1980 – Žodžiai atgyja. Vilnius, 1980.
- Sb. Prussia, 1892 – Sb. Prussia für das siebennundvierzigste Vereinsjahr (1891/92). 17 Heft. Königsberg, 1892.
- Sb. Prussia, 1893 – Sb. Prussia für das achtundvierzigste Vereinsjahr (1892/93). 18 Heft. Königsberg, 1893.
- Sb. Prussia, 1895 – Sb. Prussia für das neunundvierzigste und fünfzigste Vereinsjahr (1893/95). 19. Heft. Königsberg i. Pr., 1895.
- Sb. Prussia, 1896 – Sb. Prussia für das einundfünfzigste Vereinsjahr (1895 / 96). 20. Heft. Königsberg i. Pr., 1896.
- Sb. Prussia, 1900 – Sb. Prussia für die Vereinsjahre 1896–1900. 21. Heft. Königsberg i. Pr., 1900.
- Sb. Prussia, 1909 – Sb. Prussia für die Vereinsjahre 1900–1904. 22. Heft. Königsberg i. Pr., 1909.
- Sb. Prussia, 1914 – Sb. Prussia. 23. Heft. I. Teil. Königsberg i. Pr., 1914.
- Sb. Prussia, 1919 – Sb. Prussia für die Vereinsjahre 1905–1908. 23. Heft. II. Teil. Königsberg i. Pr., 1919.
- Sb. Prussia, 1923 – Sb. Prussia für die Vereinsjahre 1909–1922. 24. Heft. Königsberg i. Pr., 1923
- SchphöG, 1889 – SchphöG. Neunundzwanzigster Jahrgang. 1888. Königsberg, 1889
- Simėnas V., 1994 a – Pajūrio, Nemuno žemupio ir Vidurio Lietuvos kapinynai I m. e. tūkstantmečio pirmoje pusėje // Vidurio Lietuvos archeologija. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1994, p. 27–72.
- Simėnas V., 1994 b – Archeologiniai tyrinėjimai prūsų žemėse. // Baltų archeologija. Vilnius, 1994 gruodis Nr. 3. 1994, p. 18–23.
- Tautavičius A., 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1996
- Tischler O., 1878 – Bericht über die Praehistorisch-anthropologischen Arbeiten der physikalisch-ökonomischen Gesellschaft // SchphöG Jhrg. 18. Königsberg, 1878, p. 258–278.
- Tischler O., 1889 – Über die im Jahre 1887 angestellten archäologischen Untersuchungen und über neue Funde, die ins Provinzial-Museum gelangt sind // SchphöG., 1889, p. 14–23.
- Varnas A., 1986 a – Laistų plokštinis kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais. Vilnius, 1986, p. 78–80.
- Varnas A., 1986 b – Stragnų plokštinis kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais. Vilnius, 1986, p. 80–82.
- Zinkevičius Z., 1987 – Lietuvių kalbos istorija. T. 2 (Iki pirmųjų raštų). Vilnius, 1987
- Труды, 1897 – Труды девятого археологического съезда в Вильне 1893. Том II. Москва, 1897.

SANTRUMPOS

AM = Altpreußische Monatsschrift

LAA = Lietuvos TSR archeologijos atlasas

LIM = Lietuvos istorijos metraštis

LE = Lietuvių enciklopedija

Sb. Prussia = Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia

SchphöG = Schriften der physikalisch-ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg in Pr.

ARCHÄOLOGISCHEN FORSCHUNGEN VON A. BEZZENBERGER AUF DEM KLAIPÉDA GEBIET

ZUSAMMENFASSUNG

Das Klaipéda (Memel) Gebiet - der westliche Teil Litauens - ist eigenartig nicht nur wegen seiner Geschichte, sondern auch wegen seiner Vorgeschichte.

Von allen vorgeschichtlichen Objekten sind am besten die Gräberfelder erforscht, deren Forschungen im XIX Jahrhundert begonnen wurden. Die ersten Gelehrten, die Interesse an der Archäologie des Klaipéda Gebietes hatten, sind Otto Tischler und Adalbert Bezzenger. A. Bezzenger ist der einzige Archäologe, der im Klaipéda Gebiet mehr als 30 Objekte untersucht und erforscht hat. Obwohl seine Arbeiten nicht veröffentlicht wurden, waren seine Forschungen auf dem Klaipeda Gebiet für die ostpreussischen Gelehrten Anhaltspunkt bei der prähistorischen Periodisierung in dieser Region, ausschliessend Kulturgruppen.

Die litauischen Archäologen stürzen sich bis heute auf die Forschungen von A. Bezzenger, obwohl seine Tätigkeit als Archäologe immer noch nicht beachtet wurde.

In diesem Artikel wird die archäologische Tätigkeit von A. Bezzenger im Bezug auf das Klaipeda Gebiet analysiert, wobei seine Aufgaben in den "Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia", sowie seine Briefe an der Schiluter (Heydekrug) Gutsbesitzer Hugo Scheu berücksicht werden, die sich im Fond F12 der handschriftenabteilung der Bibliothek der litauischen Wissenschaftlichen Akademie befinden.

A. Bezzenger wurde am 14. April 1851 im Kassel geboren. Im Jahre 1872 beendete er die Universität im Göttingen, verteidigte seine Doktorarbeit über die Adverbien auf der gotischen Sprache und fuhr nach München zur Fortsetzung seiner Studien. Dort beschäftigte er sich mit den Problemen der Germanistik. Durch seinen Lehrer Theodor Benfey wurde er auf die Indogermanistik aufmerksam gemacht. Im Jahre 1880 fuhr er nach Königsberg und heiratete Helen Schultz.

A. Bezzengers Sohn Ernst war verlobt mit der Elen Scheu, Tochter von H. Scheu. Die Freundschaft von A. Bezzenger mit H. Scheu hatte einen grossen Einfluss auf die Arbeiten von A. Bezzenger auf dem Gebiet der litauischen Sprachforschung, besonders auf den geographischen Aspekt seiner archäologischen Forschungen.

Das wissenschaftliche Erbe von A. Bezzenger, das mit dem Klaipéda Gebiet verbunden ist, besteht aus seinen Studien in Bezug auf die Sprachwissenschaft, Folkloristik, Ethnographie und Archäologie. Obwohl die Aufgabe dieser Arbeit die archäologischen Forschungen von A. Bezzenger auf dem Klaipéda Gebiet darzustellen und zu bewerten ist, können Sie nicht vollständig behandelt werden, ohne seine Arbeit auf der anderen Gebieten zu erwähnen. Deshalb wird in dieser Arbeit auch über seine Leistungen in der baltischen

Sprachforschung und Ethnographie gesprochen. Es soll versucht werden, die wichtigsten Werke die mit dem Klaipéda Gebiet verbunden sind, einzuschätzen.

A. Bezzenger's Interesse an der Baltistik und Lituanistik entstand schon während seines Studiums in München. Die Tätigkeit in dieser Richtung begann er mit dem Publizieren von Texten in den alten baltischen Sprachen. A. Bezzenger schrieb einige sprachwissenschaftliche Artikel für die Studien über die Ethnogenese der Bewohner in Klein Litauen (Preussisch Litauen) (Bezzenger A., 1882; 1883). Darin versuchte er mit Hilfe von Toponymen und Hydronymen, die von Litauern bewohnten Territorien in Preussen bis zur Eroberung des Ordens festzustellen (Abb. 4). Später erforcste er nach sprachlichen Angaben die Frage der Ethnogenese der Bewohner Kleinlitauens nicht. Diese Frage nach den von Litauern bewohnten Gebieten in Ostpreussen entstand in der wissenschaftlichen (und nicht nur) Literatur erst nach dem Ersten Weltkrieg und der Name von A. Bezzenger war nicht nur als Objekt der Wissenschaft, sondern auch in der politischen Spekulation wiederholt

Die Kleinlitauischen Forschungen in Folkloristik und Ethnographie sind in den Arbeiten von A. Bezzenger eng mit seinen sprachlichen Studien verbunden. A. Bezzenger hat ganz viele Arbeiten in dieser Richtung veröffentlicht. Er hat nicht nur Artikel über die litauische Ethnographie geschrieben, sondern nahm auch selbst aktiven Anteil in der ethnographischen Abteilung der „Altertumsgesellschaft Prussia“. Leider gibt es über diese Tätigkeit wenige Materialen. Als Ethnograph und Folklorist Kleinlitauens war er am stärksten in der „Litauischen litterarischen Gesellschaft“ tätig. So ist bekannt, dass er an der Gründung des Freiluftmuseums in Königsberg teilnahm, wobei er als Kenner der Bauweise der litauischen Häuser wissenschaftlichen Rat gab.

Trotz dieser Leistungen auf den Gebieten der litauischen Sprachwissenschaft, Folkloristik und Ethnographie muss man einräumen, dass die Tätigkeit von A. Bezzenger auf diesen Gebieten in erster Linie eine Zusammentragung von Fakten ist, wie auch das Bemühen „das verschwindend Volk“ des XIX Jahrhunderts festzuhalten.

A. Bezzenger hat für sich selbst nicht die Aufgabe gestellt, die Frage nach der Ethnogenese der Litauer oder die Entstehung der Litauer in Ostpreussen ausführlich zu beantworten.

Im Jahre 1883 hat A. Bezzenger die archäologische Forschungen begonnen. Der wichtigste Ursprung der Information über die Forschungen von A. Bezzenger in den Jahren 1883 - 1891 sind seine Briefe an H. Scheu.

Im Jahre 1891 war A. Bezzenger als Vorsitzende „Altertumsgesellschaft Prussia“ und leitete sie bis zum Jahre

1916. In dieser Zeit schenkten die Mitglieder der Gesellschaft mehr Aufmerksamkeit auf die Forschungen der Vorgeschichte, es wurde in der Zeitung der Gesellschaft immer mehr Platz der Publikationen der Archäologischen Forschungen gewidmet. Unter der Leitung von A. Bezzenger wurde die Exposition des Prussia - Museums neu eingerichtet. Drei von acht Zimmern der Exposition waren der Vorgeschichte gewidmet, es wurde der Katalog der Exponate des Museums veröffentlicht. A. Bezzenger als Vorsitzende der Gesellschaft verteidigte die Archäologen von Königsberg in internationalen und Deutschlands Versammlungen: IX und X Versammlungen der Archäologen von Russland, der erste Kongress der baltischen Archäologen, etc.

In dem Anhang Nr. 1 wird die Liste der archäologischen Expeditionen von A. Bezzenger angewiesen nach der "Sitzungsberichte dr Altertumsgesellschaft Prussia". In dieser Zeitung kann man Informationen über die archäologische Forschungen der Mitglieder der Gesellschaft bis zum Jahre 1908 bekommen. Aus der angegebener Tabelle sieht man, dass die Expeditionen von A. Bezzenger nicht langwierig waren, im geographischen Sinne forschte man am meisten auf der Sammland und auf dem Territorium nördlich von Šilutė. Am meisten wurden Gräberfelder und Hügelgräber ausgegraben. Insgesamt ist A. Bezzenger in die archäologische Expeditionen mehr als 120 Mal gefahren. Die Zahl der untersuchten Objekten ist grösser, weil er bei der Forschung eines Objektes auch andere neben liegende archäologische oder mythologische Objekte betrachtete.

Bei der Veröffentlichung Forschungsmaterials gab A. Bezzenger den Plan des Ortes zu (M 1: 100 000) und manchmal den Plan des geforschten Ortes (M 1: 100 oder 1: 200). Im Beschreibungsteil der Forschungen gab es die Illustrationen nur von besonderen Gegenständen. Man sieht, dass er sich während der Forschungen bemühte, nur diesen Teil des Objektes zu forschen, wo es Funden am meisten gab.

A. Bezzenger so auch wie die anderen Mitglieder der "Altertumsgesellschaft Prussia" interessierte nur die Seite, die für das Museum passte. Dies entsprach den Anblick des XIX Jahrhunderts zur Archäologie.

Im Kleinlauen (und auf dem Klaipėda Gebiet) begann A. Bezzenger weitere Forschungen im Jahre 1891. Aus den Briefen von A. Bezzenger wird es klar, dass H. Scheu der Wirtschaftsverwalter während der Expeditionen von A. Bezzenger war. Er kümmerte sich um die Grabungsgenehmigungen, gab die Information von vorgeschichtlichen Objekten. Ausser H. Scheu's Hilfe forschte A. Bezzenger auf dem Klaipėda Gebiet Hügelgräber bei Szlaszen (1896), Gräberfeld bei Greyszonen (1897 und 1898), Gräberfeld bei Lumpönen (1901) und Hügelgräber bei Dt. Crottingen (1901).

Die Methodik der archäologischen Ausgrabungen von A. Bezzenger in Klaipėda - Gebiet ist eine schwierige Frage. Sie kann man nur anhand der Forschungen der untersuchten Orten von A. Bezzenger lösen. Solche Forschungen sind noch nicht gemacht. Das einzige anschauliche Ergebnis der Grabungen von A. Bezzenger ist der heutige Zustand der Hügelgräber von Miszeiken, wo anstatt geforschten Hügelgräber von A. Bezzenger nur unordentlicher Haufen vom Boden ist.

Nach dem angezeigten Material seiner Forschungen sieht man, dass A. Bezzenger bei der Ankunft in die Gegend

zuerst die ganze Information von Einwohner sammelte. Später wurden überblickende Grabungen gemacht. Zum Beispiel, 4x12 m Gräberfeld bei Baiten oder 2x20 m Gräberfeld bei Pangessen. Wenn nicht beschädigte Gräber gefunden wurden, bemühte man sich grössere Fläche zu forschen.

In welcher Weise ging die Präparierung der Gräber vor - ist unklar. Wenn von A. Varnas gefundene präparierten Gruben der Gräber in Gräberfelder von Laisten und Stragna - das Ausgrabungsergebnis von A. Bezzenger ist, ist es klar, dass die Gräber nach ihrem Umriss präpariert wurden. Obwohl ist es kaum zu glauben, weil A. Bezzenger in Briefen an H. Scheu von Präparierung in Königsberg der Funden aus Schernen, Weszeiten und Barsduhnen erzählt hat. Ausserdem hat A. Bezzenger bei der Veröffentlichung des Stoffes der Forschungen nur unikale Funde abgebildet. Bei der Veröffentlichung des Materials, publizierte er auch zufällige Funde, die er von den anderen Personen bekommen hat. Wenn man über die Veröffentlichung des Materials der archäologischen Forschungen in Kleinlauen spricht, kann man sagen, dass die grösste Lücke der Arbeit von A. Bezzenger darin besteht, dass er den in Russischen Litauen gefundenen Material nicht benutzt hat.

Das Klaipėda Gebiet war nicht die einzige Region der archäologischen Forschungen von A. Bezzenger. Diese Behauptung bestätigt die Tatsache, dass A. Bezzenger mehr als 50 Prozenten seiner Ausgrabungen auf dem Klaipėda Gebiet nicht veröffentlicht hat. Seine Forschungen war auf dem Klaipėda Gebiet das Ergebnis seiner Freundschaft mit H. Scheu.

A. Bezzenger hat nur einige verallgemeinerten und analytischen Studien veröffentlicht, die mit der Vorgeschichte verbunden sind. Sein erster Versuch, die Ergebnisse der archäologischen Forschungen zu verallgemeinern, war sein Bericht in der IX Versammlung der Archäologen von Russland. Seine andere sehr wichtige Arbeit ist - "Analysen vorgeschichtlichen Bronzen Ostpreussens" (1904), in der A. Bezzenger nicht nur die Zusammenfassung des Metalls von 96 Bronzeartefakten gegeben hat, sondern auch den grossen theoretischen Artikel geschrieben hat, wobei er die ähnliche Arbeiten kritisierte.

Obwohl A. Bezzenger gut die Frage der Datierung der Gegenstände verstand und konnte sich über diese Frage aussagen, er hat aber keine grössere Arbeiten darüber geschrieben.

A. Bezzenger hat keine verallgemeinerte Arbeiten, die mit der Vorgeschichte des Kleinlauens oder Klaipėda Gebietes verbunden sind, veröffentlicht. In seinen Thesen hat er über die ethnische Zugehörigkeit der Menschen, die in Gräberfelder auf dem Klaipėda Gebiet bestattet waren, für Litauer gehalten.

A. Bezzenger war der erste Archäologe, der die vorgeschichtlichen Objekte auf dem Klaipėda Gebiet ganz gründlich geforscht hat. Seine Arbeiten benutzten mehrere ostpreussische Gelehrte, die die Periodisierung der Vorgeschichte des Klaipėda Gebietes und Chronologie der einzelnen Erzeugnissen gestellt haben. Das Material seiner Forschungen ist auch heutzutage nutzvoll, weil viele Objekte, die er ausgegraben hat, schon vernichtet sind, der genannte Ort von mehreren noch unbekannt ist.

ANHANG 1

Archäologische Expeditionen von A. Bezzenger nach der "Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia":

1. Die Nummer der Reihenfolge
2. Der untersuchte Objekt in der Forschungszeit (Ort, Kreis)
3. Der untersuchte Objekt heutzutage (Ort, Bezirk)
4. Datum der Forschungen, die Dauer in den Arbeitstagen, die Veröffentlichung der Grabungsergebnisse.

5. Datum der Sitzung, in der über die Forschungen berichtet wurde und ihre Veröffentlichung

ANHANG 2

Katalog der von A. Bezzenger archäologisch untersuchten Gegenden auf dem Klaipėda Gebiet.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

A b b . 1. A. Bezzenger zwischen den Teilnehmern des ersten Kongresses der baltischen Archäologen. Fragment der Aufnahme (Mannus, 1912. Tafel LIII).

A b b . 2. Brief von A. Bezzenger an H. Scheu.

A b b . 3. Der von A. Bezzenger veröffentlichte Situationsplan der Gräberfeld bei Barsduhn (Sb. Prussia, 1900. Tafel XVI).

A b b . 4. Die archäologischen Untersuchungen von A. Bezzenger in dem Klaipėda und heutigen Kaliningrad Gebieten: 1. Die von A. Bezzenger archäologisch untersuchten Gegende. 2. Die westlichen litauischen Toponyme (nach A. Bezzenger). 3. Die südliche Grenze auf dem heutigen Kaliningrad Gebiet. 4. Die nordostliche Grenze des Ostpreussen.

A b b . 5. Der von A. Bezzenger veröffentlichte Situationsplan des Hügelgräber bei Hermannlöhnen (Sb. Prussia, 1893. Tafel VII) und der Auszug der Landkarte (1987), in der dieser Ort geschildert ist.

A b b . 6. Der von A. Bezzenger veröffentlichte Situationsplan des Gräberfeld bei Baiten (Sb. Prussia, 1900. Tafel XII) und der Auszug der Landkarte (1986), in der dieser Ort geschildert ist.

A b b . 7. Der von A. Bezzenger veröffentlichte Situationsplan des Gräberfeld bei Barsduhn (Sb. Prussia, 1900. Tafel XII) und der Auszug der Landkarte (1986), in der dieser Ort geschildert ist.

A b b . 8. Der von A. Bezzenger veröffentlichte Situationsplan der Schanze bei Piktaszen, des Gräberfeld bei Dwielen und der Schanze bei Deegeln (Sb. Prussia, 1914, Tafel XIX) und der Auszug der Landkarte (1986), in der dieser Ort geschildert ist.

A b b . 9. Der von A. Bezzenger veröffentlichte Situationsplan der Hügelgräber bei Szlaszen, der Hügelgräber bei Eglischken und des Gräberfeld bei Andullen (Sb. Prussia, 1900. Tafel XI) und der Auszug der Landkarte (1986), in der dieser Ort geschildert ist.

A b b . 10. Der von A. Bezzenger veröffentlichte Situationsplan der Hügelgräber bei Dt. Crottingen und des Gräberfeld bei Dautzin - Niklau (Sb. Prussia, 1909. Tafel IX) und der Auszug der Landkarte (1986), in der dieser Ort geschildert ist.

A b b . 11. Der von A. Bezzenger veröffentlichte Situationsplan des Gräberfeld bei Lumpönen situationsplan (Sb. Prussia, 1909. Tafel XVI) und der Auszug der Landkarte (1987), in der dieser Ort geschildert ist.

A b b . 12. Der von A. Bezzenger veröffentlichte Situationsplan des Gräberfeld bei Pleschkuten - Pangessen (Sb. Prussia, 1914. Tafel XV) und der Auszug der Landkarte (1986), in der dieser Ort geschildert ist.

A b b . 13. Der von A. Bezzenger veröffentlichte Situationsplan des Gräberfeld bei Rubocken situationsplan (Sb. Prussia, 1909. Tafel XVII) und der Auszug der Landkarte (1987), in der dieser Ort geschildert ist.

Vertė A. Astrauskienė

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ А. БЕЦЕНБЕРГЕРА В КЛАЙПЕДСКОМ КРАЕ

РЕЗЮМЕ

Клайпедский край – западная часть Литвы – регион, выделяющийся не только своей историей, но и своими доисторическими временами.

Из всех доисторических объектов в этом регионе лучше всего исследованы могильники. Их исследования начались в XIX веке. Первые ученые, заинтересовавшиеся археологией Клайпедского края были Адальберт Беценбергер и Отто Тишлер.

А. Беценбергер – единственный археолог, который в Клайпедском крае исследовал или разведовал более чем 30 объектов. Археологические исследования А. Беценбергера стали основой другим ученым для создания периодизации доисторических времен этого региона и выделения в нем культурных групп.

Литовские археологи, до сих пор пользующиеся работами А. Беценбергера, ему, как археологу, большого внимания до сих пор не уделили.

В этой статье анализируется археологическая деятельность А. Беценбергера в Клайпедском крае по данным издания "Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia" и на основе писем А. Беценбергера Шилутскому дворянину Хуго Шою, хранящихся в отделе рукописей библиотеки Академии наук Литвы.

Адальберт Беценбергер родился в Каселе 14 апреля 1851 года. В 1872 году он окончил университет в Гетингене, защитил докторскую диссертацию из Готского языка и выехал в Мюнхен продолжать студии. Там занимался проблемами германистики. По совету своего учителя Теодора Бенфея начал интересоваться вопросами индоевропеистики. В 1880 году прибыл в Кенигсберг и женился на Элен Шульц.

Сын А. Беценбергера Эрнст был обвенчен с Элен Шой – дочерью Х. Шоя. Дружеские отношения с Х. Шоем имели огромное влияние на работы А. Беценбергера в области литовского языкознания и на географию его археологических экспедиций.

Научное наследие А. Беценбергера, касающееся Клайпедского края, состоит из его трудов по лингвистике, фольклористике, этнографии и археологии. Хотя тема этой работы связана с археологическими исследованиями А. Беценбергера в Клайпедском крае, она не была бы всеобъемлющая без обзора его важнейших работ в других упомянутых областях.

Интерес к балтистике и литуанистике А. Беценбергер проявил еще во время студий в Мюнхене. Работу в этих областях он начал с публикаций старинных текстов на балтских языках. А. Беценбергер написал несколько научных статей (в 1882 и в 1883 гг.) в которых он рассматривал проблемы этногенеза жителей Малой

Литвы. В них он с помощью данных топонимики и гидронимики пытался установить территории в Восточной Пруссии, заселенные литовцами до завоеваний Ордена (см. рис. 4). Позднее вопросов этногенеза жителей Малой Литвы с помощью данных лингвистики он не изучал. Вопрос о заселении части Восточной Пруссии литовцами стал актуален только после первой мировой войны, и имя А. Беценбергера и его статьи на эту тему стали объектом не только научных дискуссий но и политических спекуляций.

Исследования Малой Литвы в области фольклористики и этнографии связаны с его исследованиями в области языкознания. А. Беценбергер сделал немало важной работы по этой части. А. Беценбергер не только писал статьи, но и сам собирал этнографический материал для этнографического отдела музея Пруссии. К сожалению об этой части его деятельности сведений маловато. Как этнограф и фольклорист Малой Литвы А. Беценбергер заметно проявился в Литовском литературном обществе. Знаем также что он участвовал в создании музея под открытым небом в Кенигсберге, где принимал участие как знаток литовского домостроительства.

Несмотря на все позитивные стороны работ А. Беценбергера в областях литовской лингвистики, фольклористике и этнографии, нужно констатировать, что А. Беценбергер в первой очереди старался только собрать факты о "вымирающей народности". Он неставил перед собой задачу решить вопрос этногенеза литовской народности в Восточной Пруссии.

Археологические исследования А. Беценбергер начал где то в 1883 году. Главный источник сведений о его раскопках до 1891 года – его письма к Х. Шою.

В 1891 г. А. Беценбергер стал председателем совета общества старины Пруссии и возглавлял его до 1916 г. В этом периоде члены общества стали больше внимания уделять исследованим доисторических времен, в издании общества все больше места уделялось публикациям отчетов археологических раскопок. Под руководством А. Беценбергера была преобразована экспозиция музея Пруссии, в котором три из восьми комнат музея были предназначены для экспонатов доисторических времен, был издан каталог музеиных экспонатов. А. Беценбергер, как председатель совета общества, принимал участие в IX и X съездах Российских археологов, в первом конгрессе прибалтийских археологов.

В дополнении 1 представлен список археологических экспедиций А. Беценбергера по данным издания "Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia" ("Доклады заседаний общества старины Пруссия"). В

этом издании можем найти информацию об археологических раскопках членов общества до 1908 года. Как видно из представленной таблицы, экспедиции А. Беценбергера не были долговременными, чаще всего исследования велись в Самбийском полуострове и в территории севернее Шилуте. Главным объектом раскопок были могильники и курганы. Всего на археологические экспедиции А. Беценбергер выехал больше чем 120 раз. Число обследованных объектов еще больше потому, что обследуя один объект он старался осмотреть и указать и другие поблизости находящиеся археологические и мифологические объекты.

Публикуя материалы своих исследований А. Беценбергер старался опубликовать ситуационный план местности (M 1: 100 000) и иногда – план исследованной части (M 1:100 или 1:200). В своих публикациях он иллюстрировал только выделяющиеся находки. Из его публикаций видно, что во время раскопок он старался исследовать только ту часть объекта, в которой было наибольшее число вещественного материала.

А. Беценбергера, как и других членов общества, интересовала только музейная сторона археологических исследований. Это вполне соответствовало взгляду на археологию в XIX веке.

В Малой Литве (и в Клайпедском kraе) широкие археологические исследования А. Беценбергер начал в 1891 г. Из писем А. Беценбергера становится ясно, что Х. Шой управлял почти всеми хозяйственными делами экспедиций А. Беценбергера в Клайпедском kraе. Он согласовывал разрешения на раскопки с хозяевами земель, нанимал рабочих, собирая информацию об объектах. Без участия Х. Шоя в Клайпедском kraе А. Беценбергер исследовал только курган в Шлажай (в 1896 г.), могильник в Гряйженай (в 1897 и 1898 г.), могильник в Лумпенай (в 1901 г.) и курган в Крятингале (в 1901 г.).

Методика археологических исследований А. Беценбергера в Клайпедском kraе – вопрос затруднительный. Решить его можно только повторно исследовав места, раскопанные А. Беценбергером, а такие исследования пока что не сделаны. Единственный результат раскопок А. Беценбергера – нынешнее состояние кургана в Мижеекай, где вместо А. Беценбергером исследованного кургана сейчас находится только беспорядочно разбросанная куча земли.

Судя по А. Беценбергером опубликованным материалам его раскопок, прибыв на место, он, во-первых, собирая все устные сведения у местных жителей, а потом, исходя из условий землепользования и разрешения собственников земли, начинал копать разведовательные раскопки (например, 4×12 м в могильнике в Байтай, 2×20 м в могильнике в Плзшкучай-Пангесай). При нахождении захоронений он старался исследовать площадь как можно побольше, размеры которой зависели от богатства захоронений и условий землепользования.

Каким образом велось препарирование захоронений – неясно. Если археологом А. Варнасом найдены уже препарированные могильные ямы в могильниках в Лайстай и Страгнай – результат раскопок А. Беценбергера, то ясно, что захоронения он препарировал только внутри ямы могилы. Но это мало вероятно потому,

что в письмах к Х. Шою А. Беценбергер упоминает о препарировании находок из Шярнай, Вежайчай и Барзунай в Кенигсберге. К тому же, А. Беценбергер, публикуя материал своих раскопок, никогда не рисовал контуры могильных ям.

Публикуя материал своих исследований, А. Беценбергер указывал многочисленную литературу для сравнения найденных изделий, а из своих раскопок иллюстрировал только уникальные вещи. В публикациях он старался познакомить и с тем материалом, который был найден другими лицами.

Говоря о публикациях материала из археологических исследований в Малой Литве, главный недостаток А. Беценбергера в том, что он не пользовался аналогиями из части Литвы, принадлежащей России.

Клайпедский край не был выделяющимся регионом археологических исследований для А. Беценбергера. Это можно доказать тем, что он не опубликовал больше, чем 50 процентов своих раскопок в этой территории. Его археологические исследования в Клайпедском kraе были результатом дружбы с Х. Шоем.

А. Беценбергер опубликовал несколько аналитических студий, связанных с доисторическими временами. Первой попыткой обобщить археологический материал следует считать его доклад в IX съезде российских археологов. Другая, очень важная его работа – книга "Analysen vorgeschichtlichen Bronzen Ostpreussens" (1904), в которой А. Беценбергер опубликовал не только состав 96 бронзовых изделий, но и написал большую теоретическую часть, в которой представил критику подобных работ.

А. Беценбергер хорошо усвоил вопросы датирования изделий, не боялся высказаться на эту тему, но своего мнения никому не навязывал и широких студий по этому вопросу не написал.

Обобщительных работ, связанных с доисторическими временами Малой Литвы или Клайпедского kraя, А. Беценбергер не написал. Он не доказал своих тезисов об этнической принадлежности людей, захороненных в могильниках Клайпедского kraя. Он считал их литовцами по своему предположению.

А. Беценбергер был первым археологом широко исследовавшим доисторические объекты Клайпедского kraя. Его трудами позже пользовались многие ученые, создавшие периодизацию доисторических времен и хронологию отдельных изделий. А. Беценбергером опубликованный материал его раскопок ценный до сих пор, потому что на сегодняшний день множество им исследованных объектов уничтожены. Следует отметить также, что сегодня не знаем точного местонахождения большей части им исследованных объектов.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Археологические экспедиции А. Беценбергера по данным издания "Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia": 1. Номер. 2. Адрес объекта при исследовании (местность, округ). 3. Нынешний адрес объекта

(местность, район). 4. Дата и продолжительность исследований, опубликование результатов исследований в издании. 5. Дата заседания, в котором было объявлено об исследованиях, и опубликование краткого сообщения о нем в издании.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Каталог мест археологических исследований А. Беценбергера в Клайпедском krae.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. А. Беценбергер (в центре) среди участников I конгресса прибалтийских археологов. Фрагмент фотографии (Mannus, 1912, Tafel LIII)

Рис. 2. Письмо А. Беценбергера Х. Шою

Рис. 3. План исследованной части могильника в Барзунай, опубликованный А. Беценбергером (Sb. Prussia, 1900, Tafel XVI)

Рис. 4. Археологические исследования А. Беценбергера в Клайпедском krae и в нынешней Калининградской области: 1. Места археологических исследований А. Беценбергера. 2. Самые западные литовские топонимы (по А. Беценбергеру). 3. Южная граница нынешней Калининградской области. 4. Северо-восточная граница Восточной Пруссии

Рис. 5. Ситуационный план кургана в Армаленай, опубликованный А. Беценбергером (Sb. Prussia, 1893, Tafel VII) и фрагмент топографической карты 1987 г., в которой отражено это место

Рис. 6. Ситуационный план могильника в Байчай, опубликованный А. Беценбергером (Sb. Prussia, 1900, Tafel XII) и фрагмент топографической карты 1986 г., в которой отражено это место.

Рис. 7. Ситуационный план могильника в Барзунай, опубликованный А. Беценбергером (Sb. Prussia, 1900, Tafel XII) и фрагмент топографической карты 1986 г., в которой отражено это место

Рис. 8. Ситуационный план укреплений в Пиктожай, могильника в Двиляй и укреплений в Дегляй,

опубликованный А. Беценбергером (Sb. Prussia, 1914, Tafel XIX) и фрагмент топографической карты 1986 г., в которой отражены эти места

Рис. 9. Ситуационный план кургана в Шлажай, курганов в Еглишкес и могильника в Андуляй, опубликованный А. Беценбергером (Sb. Prussia, 1900, Tafel XI) и фрагмент топографической карты 1986 г., в которой отражены эти места

Рис. 10. Ситуационный план курганов в Кретингале и могильника в Лаукжеме, опубликованный А. Беценбергером (Sb. Prussia, 1909, Tafel IX) и фрагмент топографической карты 1986 г., в которой отражены эти места

Рис. 11. Ситуационный план могильника в Лумпенай, опубликованный А. Беценбергером (Sb. Prussia, 1909, Tafel XVI) и фрагмент топографической карты 1987 г., в которой отражено это место

Рис. 12. Ситуационный план могильника в Плещкучай – Пангесай, опубликованный А. Беценбергером (Sb. Prussia, 1914, Tafel XV) и фрагмент топографической карты 1987 г., в которой отражено это место

Рис. 13. Ситуационный план могильника в Рубокай, опубликованный А. Беценбергером (Sb. Prussia, 1909, Tafel XVII) и фрагмент топографической карты 1987 г., в которой отражено это место

Vertė L. Tamulynas